

ŠIBENSKI HUMANIST IVAN POLIKARP SEVERITAN I NJEGOVA POLITIČKA MISAO

Stjepan Krasić

Vjerojatno je teško naći jednog hrvatskog pisca XV ili XVI stoljeća koji je napisao i objavio toliko djela koliko filozof, teolog, pjesnik, gramatičar, povjesničar i politolog Ivan Polikarp Severitan iz Šibenika, a da je u našoj znanstvenoj literaturi tako malo poznat kao on. No, istini za volju, ne bi bilo sasvim ispravno reći da se o njemu nije pisalo, pa i u najnovije vrijeme, ali ostaje činjenica da se nitko nije njime ozbiljnije pozabavio potrudivši se da potraži još uvijek nepoznatu arhivsku građu o njemu, da skupi i analizira njegova poznata i nepoznata djela te da donese kakav-takav sud o njima. Možda je primjera radi za sada dovoljno napomenuti samo to da čak ni oni, koji su u najnovije vrijeme o njemu pisali, ne znaju zapravo ni kako se točno zvao uzimajući njegov nadimak za prezime a prezime za nadimak, a da o drugim stvarima i ne govorimo. Stranice koje slijede rezultat su dužeg istraživanja po raznim knjižnicama i arhivima izvan naše zemlje i izraz su nastojanja da se ovaj vrijedni hrvatski humanist istrgne iz zaborava u koji je dosad bio utonuo, te da se našoj znanstvenoj javnosti pruži makar i djelomičan uvid u njegov život i djelatnost.

A. ŽIVOT

Od kada se je g. 1605. — zahvaljujući dubrovačkom dominikancu Ambrozu Gučetiću¹ — u znanstvenoj literaturi počelo pisati

¹ *Fr. Ioannes Barbeta Sicensis sacrae Theologiae Magister, Pater maximae expectationis, fuit in Historijs mirabilis, in scientiis rarus, in Poesia excellens, et exquisitus. Scripsit librum »De laudibus Illyriae«. Claruit anno 1480. (Ambrosius Gozzeus, Catalogus virorum ex familia Praedicatorum in litteris insignium. Venetiis, Apud Franciscum Barilettum, MDCV, str. 146).*

o Ivanu Polikarpu Severitanu, o njemu je izrečeno toliko netočnih, a nerijetko i proturječnih tvrdnji da ih je teško i nabrojiti u jednom kraćem prikazu. Među piscima, naime, postoji nevjerojatna zbrka ne samo o tomu gdje se je i kada zapravo rodio, kako mu je bilo ime i kada je i gdje završio školovanje nego i o tomu koja je sve djela napisao, a da i ne govorimo o njihovu sadržaju i znanstvenoj vrijednosti. No, počnimo redom.

Prvi koji je pisao o Ivanu Polikarpu Severitanu još za njegova života bio je hvarski dominikanac Vinko Pribojević koji ga u svom poznatom govoru *O podrijetlu i zgodama Slavena* održanom g. 1525. u Hvaru ubraja među najveće ljude koje je Dalmacija ikada dala, kao što su sv. Jeronim, Splićanin Marko Marulić, Trogirani Ivan Koriolan i Ivan Stafilić, Dubrovčani Ivan Stojković, Ilija i Ivan Gučetić te konačno Juraj Dragišić. *Svi su oni* — kaže Pribojević — *svojim književnim djelima stekli vječnu slavu*².

No, ubrzo se, na žalost, zaboravilo na to što je pisao Pribojević pa je Ambroz Gučetić, ne znajući odakle je Ivan Polikarp Severitan, za njega g. 1605. napisao *Sicensis*³ i ne pomišljajući da se pod tim neobičnim nazivom zapravo krije ime grada Šibenika. To je od njega doslovno preuzeo talijanski biograf Michele Piò⁴, a od njih dvojice opet Alfonso Fernández⁵ i Sigismondo Ferrari⁶. Taj neuobičajen naziv *Sicensis* Ambrogio Altamura je pronašao u mjestu *Sittia* (lat. *Sichium*) na grčkom otoku Kreti⁷, što je opet sa svoje strane zavelo poznate povjesničare dominikanskog reda Jakova Quetifa i Jakova Echarda⁸ te našeg Dubrovčanina Serafina Crijevića⁹. Svojevrsan doprinos toj zbrci dao je i talijanski povjesničar Andrea

²Vincentius Priboevius, *De origine successibusque Slavorum, Venetiis MDXXXII*, list 17v bez oznake; *O podrijetlu i zgodama Slavena*. Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak. Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951, str. 190.

³ Usp. bilj. 1.

⁴ *Delle vite de gli huomini illustri di S. Domenico*, Seconda parte, libro terzo. In Pavia, Appresso Giacomo Ardizzoni, et Gio. Battista de Rossi, 1613, stupac 63.

⁵ *Notitia scriptorum Praedicatorum familiae*, Salamanca 1618, str. 394.

⁶ *De rebvs Hvngricae Provinciae Ordinis Praedicatorum, partibus quatuor. Viennae Avstriae*, Typis Matthaei Formicae, in Aula Coloniensi, Anno M. DC. XXXVII str. 449.

⁷ *Bibliothecae Dominicanae accuratis collectionibus, primo ab Ordinis constitutione, usque ad annum 1600. perductae hoc seculari apparatu incrementum, ac prosecutio*. Romae, Typis et sumptibus Nicolai Angeli Tinasij, M. DC. LXXVII, str. 206.

⁸ *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti notisque historicis et criticis illustrati*, tomus I. Lutetiae Parisiorum, Apud J-B. Christophorum Ballard et Nicolaum Simart, M.DCCXIX, str. 858 i 897.

Iconotheca illustrium fratrum Congregationis Ragusianae Sacri Ordinis Praedicatorum, 1728 (rukopis u knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku), str. 89—90.

Rovetta koji, istini za volju, ispravno tvrdi da je Polikarp bio Dalmatinac i Šibenčanin, ali — želeći valjda uvećati slavu svoje lombardske dominikanske provincije — tvrdi da je naš Šibenčanin stupio u dominikanski red u talijanskom gradu Vicenzi te da je navodno studirao u Padovi kod poznatih profesora Palladija Fosca, Marcantonija Sabellica, Pomponija Leta i Giovanija Sulpizija¹⁰, što dokazuje da je čitao Polikarpov komentar na Donatovu gramatiku o kojoj će kasnije biti više govora. Ne provjeravajući kako stvari doista stoje, od Rovette je neposredno preuzeo te tvrdnje nepotpisani pisac Polikarpove biografije u Enciklopediji Jugoslavije¹¹ doprinoseći tako nesvjesno zbrci koja se stvorila oko toga našeg humaniste. Više od ostalih ne znaju o njemu ni Giuseppe Valentinelli¹², Šime Ljubić¹³ i Gregorio Locica¹⁴.

Prvi koji se u prošlom stoljeću u tomu izrazito razlikuje od drugih bio je Ivan Kukuljević Sakcinski koji — vjerojatno ne ponavljajući što su dotle o Polikarpu drugi pisali — ne ponavlja njihove zablude nego na temelju vlastitih istraživanja o njemu donosi nekoliko ispravnih zapažanja.¹⁵ Slično je učinio i Ferrari Cupilli koji upozorava što je o Polikarpu pisao Vinko Pribojević te da se jedna njegova pjesma nalazi tiskana u djelu Dubrovčanina Jakova Bunića *De vita et gestis Christi*¹⁶. Korak naprijed učinili su gotovo istovremeno Mirko Breyer¹⁷ i Vincenzo Miagostovich¹⁸ koji se kritički osvrću što je dotle o njemu pisano crpeći iz nekih njima poznatih Polikarpovih djela nove podatke o njegovu životu i radu. Zadnji vrijedan, i u svakom slučaju dosad najbolji prikaz Polikarpova života i rada dao je g. 1932. Arnolfo Bacotich¹⁹ poslije čega sve do danas nije učinjen nikakav kvalitativan napredak.

¹⁰ *Bibliotheca Chronologica Illustrum Virorum Provinciae Lombardiae Sacri Ordinis Praedicatorum*. Bononiae, typis Josephi Longi, MDCLXXXI, str. 58.

¹¹ *Enciklopedija Jugoslavije*, 1. Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, MCMLV, str. 366.

¹² *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*, Zagabria, 1855, str. 280, br. 1805.

¹³ *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856, str. 22.

¹⁴ *Manuale di Geografia della Dalmazia*, Zara, Tipografia Spiridione Artale, 1878, str. 86.

¹⁵ *Marko Marulić i njegovo doba*. Tiskano u: *Pjesme Marka Marulića*, Stari pisci hrvatski, knj. I, Zagreb, JAZU, 1869, str. XXV.

¹⁶ *Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia*, Zara, Tipografia Editrice S. Artale, 1887, str. 131.

¹⁷ *Nešto građe o starijoj hrvatskoj književnoj povijesti*, Križevac 1898; *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti*, Zagreb 1904, str. 37—42.

¹⁸ *Giovanni Barbeta da Sibenico*. Il nuovo cronista di Sibenico, anno III (Trieste 1895), 130—134; *Ancora di Giovanni Barbeta*, ibid. (1896) 168—172.

¹⁹ *Giovanni Policarpo Severitano da Sebenico*. Archivio storico per la Dalmazia, XIV (Roma 1932), 79, str. 310—334. Još su o njemu pisali:

Razloga toj zbrci oko našeg Šibenčanina ima svakako mnogo, a ja ću se ovdje osvrnuti na one najvažnije nastojeći razmrsiti nit po nit tog zamršenog klupka, i to počevši od samog njegova imena.

Jedan od najvažnijih razloga te pometnje među piscima jesu u svakom slučaju Polikarpova djela koja su bila ne samo u prošlosti nego su i danas prava rijetkost, pa nije nikakvo čudo da je bilo zaista malo onih koji su ih čitali ili proučavali, a i oni koji su ih čitali ponekad nisu ni znali o komu se zapravo radi. Zabuni oko svog imena doprinio je u svakom slučaju i sam Ivan Polikarp jer se potpisivao s nekoliko različitih imena, i to: *Ioannes Policarpus Severitanus*, *Barbula*, *Pompilius*, a Talijani su ono *Barbula* prekrstili u *Barbetta* ili *Barbate*. Stoga nikakvo čudo da su sva ta imena stvarala zbrku i unosila zabunu kod svih koji su čitali njegova djela i to, čini se, još u njegovo vrijeme, pa je bio prisiljen na naslovnim stranicama svojih dvaju djela ispraviti pogrešno čitanje svog imena i upozoriti na njegov pravi oblik:

Cognomen policarpus erat: non barbula falso:

*Pompilius: quidam quod tribuere mihi.*²⁰

Slično kaže i na naslovnoj strani svog govora održanog g. 1514. u čast napuljske kraljice Ivane prilikom njezina dolaska u Sulmonu:

Cognomen policarpus erat: non barbula uati

Pompilius: quidam quod tribuere sibi.

Iz ovog nedvojbeno proizlazi da je njegovo pravo ime bilo *Ioannes Policarpus Severitanus* ili hrvatski *Ivan Polikarp Severitan*, iako se u prvo vrijeme potpisivao kao *Ioannes Barbula Pompilius*²¹, ali mu je to kasnije očito smetalo pa je smatrao potrebnim naglasiti da to nije njegovo prezime²².

Đuro Körbler, *Barbeta Ivan* u Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatskoj-slovenačkoj, I knjiga. Zagreb, Bibliografski zavod D. D. 1924, str. 143; Antonin Zaninović, *Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama*, Bogoslovska smotra, VIII (Zagreb 1917), 278—279; Emilij Laszowaki, *Polikarpo Barbetta Barbula Severitan Ivan*. Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925, Zagreb 1925, str. 217; Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1945, str. 61—62; Krunoslav Krstić u *Humanizmu Južnih Slavena*. Enciklopedija Jugoslavije, 4. Zagreb, Leksikografski zavod, 1960, str. 290; [Miroslav Kurelac], *Barbula, Joannes Pompilius*. Repertorium fontium historiae medii aevi, II, Fontes A—B. Istituto storico italiano per il medio evo, Unione internazionale degli istituti di archeologia, storia e storia dell'arte di Roma. Roma, Istituto storico italiano per il medio evo, 1967, str. 447.

²⁰ *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo ad nouam: et optimam limam deducti i Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres.*

²¹ U *Solimaidos libri tres*, g. 1509.

²² Usp. bilj. 32. U posveti 2. izdanja ovog djela (list 1v) on se ispričava što je 1. izdanje izašlo pod imenom Barbula a ne Polikarp.

I u vezi s njegovim mjestom rođenja bilo je u prošlosti mnogo zabune kojoj je on sam, i ne hotеći, doprinio. Iako se nikada nije stidio priznati da je Dalmatinac i Šibenčanin (on to, uostalom, ističe na bezbroj mjesta u svojim djelima), ipak pišući latinski u svojim djelima *Solimaidos libri tres* i u govoru održanom g. 1514. u čast napuljske kraljice Ivane, umjesto uobičajenog latinskog pridjeva za Šibenik *Sibenicensis* upotrebljava neuobičajen oblik *Sicensis*, što je mnoge zavelo u bludnju pa su — kao npr. Ambroz Altamura²³ i Serafin Crijević²⁴ — mislili da se radi o Grku rodом s otoka Krete, a poznati dominikanski povjesničari J. Quetif i J. Echard su opet sa svoje strane mislili da je ono *Sicensis* iskrivljeni oblik za *Sisciensis* pa su zaključili da se Polikarp rodio u Sisku.²⁵ Da stvar bude još zanimljivija, oni su mislili da se radi o dvojici različitih ljudi od kojih se prvi zvao *Ioannes Barbula* ili *Barbeta* iz Siska, a drugi, *Ioannes Policarpus Severitanus* iz Šibenika.²⁶ Cijela ta zabuna potječe odatle što su naši humanisti smatrali da se stara rimska kolonija *Sicum*, koja se nalazila kod Trogira, zapravo nalazila na mjestu današnjeg Šibenika i po kojoj bi taj naš grad dobio svoje hrvatsko ime Šibenik.²⁷ Da cijela stvar ispadne što zapletenijom, Polikarp u svom prije spomenutom govoru u čast napuljske kraljice Ivane iza *Sicensis* i *Dalmata* svom imenu dodaje *Calaguritanus*, što je — čini se — humanistički naziv za Šibenik.²⁸

²³ *Ioannes Barbetta, patria Sichiensis in Creta, S. Theologiae Magister, magnus historicus, et poeta admodum celebris, scripsit „Librum de laudibus Dalmatiae“.* Ambrosius Gozzeus in »Catalogo«, Plodius »part. 2. lib. 3.« (*Bibliothecae Dominicanae*) str. 206.

²⁴ *Fuit igitur Ioannes patria Sichiensis in Creta insula atque Ordinis nostri institutum in Dalmatiae provincia et forte Ragusii amplexus est. Insigni fertur doctrina praeditus et magisterii lauro donatus. Bartholomaeo Claro Senogallienti, Ragusino pontifici, inter paucos charus fuisse traditur. Sacrae ac prophanae eruditionis studio operam dedit, unde veterum monumenta rerum optime claruit. Musis etiam amenioribus sedulo vacavit carmenque edidit non contemnendum de laudibus Dalmatiae, uti Altamura tradit, seu, ut Gozeo placet, de laudibus Illyriae. Nec aliud de eo memoratu dignum proditur. Claruit circa annum redempti orbis MCCCCLXXXI (S. Cerva, *Iconotheca illustrium fratrum Congregationis Ragusinae*, str. 89—90).*

²⁵ V. bilj. 8.

²⁶ N. dj. str. 858.

²⁷ Tako npr. Vinko Pribojević piše: *Tu je Sikum, od naših nazvan Šibenik, ugodno mjesto zbog raznovrsne ribe i prirodnog bogatstva, kamo je (kako kaže Plinije) car Klaudije poslao veterane* (V. Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, str. 196; isti citat u 1. izdanju iz g. 1532. na listu 19v bez oznake). O etimologiji imena i mjestu gdje se nalazila nekadašnja rimska kolonija *Sicum* v. G. Lucio, *Memorie istoriche di Tragurio, ora detto Trav*, In Venetia, Presso Stefano Curti, M.DC.LXXIV, str. 3—6; isti, *Inscriptiones Dalmaticae*, Venetiis, Typis Stephani Curtij, MD.CLXXIII, str. 53—55.

²⁸ Gotovo uvijek kad upotrebljava riječ *Sibenicensis* Polikarp joj dodaje *Calaguritani*.

Ivan Polikarp Severitan se rodio u Šibeniku g. 1472.²⁹ Otac mu se vjerojatno još kao dijete, negdje sredinom XV st., iz Mezijske doselio u Šibenik. Bilo mu je ime Gaudencije, a prezime Polikarp (lat. *Gaudentius Policarpus*) i to po imenu grada iz kojeg je potjecao. Majka mu je, međutim, bila rođena Šibenčanka. Bilo joj je ime Leta (lat. *Laeta*), a prezime Severitana. Iz toga se vidi da je naš pisac iz ljubavi prema roditeljima želio zadržati ne samo očevo nego i majčino prezime. No, znajući da će ono kod manje upućenih u našim krajevima stvarati zabunu, potrudio se da nam ga protumači. Želeći naime ispraviti one koji su mislili da mu je Barbula³⁰ prezime a ne nadimak, piše: *ubi dicitur barbulae pompilii: fiat policarpi: hoc enim est cognomen meum ex parte parentis mei Gaudentii: quoniam mysorum lingua unde oriundus fuit bobaico urbe cognominabatur policarpus expositio cuius non potest recte exprimi illyrica lingua nec ea mee matris cui erat nomen et cognomen laeta severitana sibenicensis uitam et obitum utriusque tetigi in fine nostri libelli solimadois.*³¹ Ne krije da su mu roditelji bili siromašni: *pater Policarpus gaudentius: multo simplicissimus Sibenicensium fuit, et longe optima pauperum mulier leta mater ejus extitit et ago Deo quam maximas gratias: quod boni nos lau-*

²⁹ Usp. bilj. 169. i 181. Latinske citate iz Polikarpovih tiskanih djela u ovoj radnji donosimo bez ikakvih grafičkih ili interpunkcijskih promjena.

³⁰ Usp. bilj. 78. i 84.

³¹ *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo*, list 27r. Iako je Polikarp (grč. πολύκαρπος plodan, koji ima bogatu žetvu) očito grčko ime, mišljenja smo da otac našega pisca nije bio podrijetlom Grk iz maloazijske pokrajine Mizije (lat. *Mysia*), nego Vlah iz Mezijske (lat. *Moesia*). Polikarpov naime izraz *mysorum lingua* ne može značiti grčki jezik, jer se on tako nikada nije zvao. Vjerojatno je želio reći: *moesorum lingua* u smislu vlaščkog jezika koji je imao mnogo latinskih primjesa. U prilog ovoj pretpostavci govore ne samo latinska, odnosno latinizirana imena njegovih roditelja, nego i tvrdnja da mu otac potječe iz *bobaico urbe*, što nikako nije ime nekog grčkog nego radije jednog vlaščkog grada koji je danas teško identificirati*. Osim toga, naš je pisac nosio nadimke *Barbula* i *Barbetta* od kojih je prvi vjerojatno vlaški, a drugi talijanski. I kod nas se javlja nadimak *Bradica* (po obliku brade) pa i prezime po nadimku *Bradičić*. Zbog svega ovoga smo mišljenja da su roditelji našega pisca vjerojatno podrijetlom katolički Vlasi koji su se kao stočari ili izbjeglice pred Turcima raselili po cijelom balkanskom poluotoku. Prezime njegove majke (*Severitana*) podsjeća na Siverić kod Šibenika gdje je u ono vrijeme vjerojatno bilo doseljenih Vlaha i gdje se još uvijek govorilo vlaški. Čini se da je upravo to želio reći naš pisac napisavši da se prezime njegove majke, kao ni očevo prezime, *non potest recte exprimi illyrica lingua*.

* Postoji više mjesta u današnjoj Rumunjskoj koja za to dolaze u obzir: Bobă; Bobocu u ist. Moldavskoj; Bobești istočno od Bukurešta i sl.

*dant: de malis qui nos uituperant non curo.*³² Otac mu se bavio pomorstvom pa je kao mornar izgubio život u brodolomu kod talijanskog grada Senigallije, petnaestak kilometara sjeverno od Ancone.³³ Svoje je roditelje opjevao u stihovima na kraju svoga djela *Solimaidos libri tres*:

*Tunc policarpus ego sicensis parua propago
Laeta parens genitor gaudentius extitit ambos
Pauperies pressit rapuit mors improba tandem
Nauita guippe pater myso de stemate natus
Sic finem clausit uite huius sorte caduca
Stamine proh fracto senogallia fluctibus altis
Obruit hunc miserum sulcantem nauibus aequor
Littoris adriaci genitrix post ethica coelos
Sidereos superum petijt: sedesque beatas.*³⁴

Ivan Polikarp je, kako saznajemo iz njegovih usputnih osvrtâ na svoju obitelj, imao još dva brata blizanca: Nikolu i Franu.³⁵ Osim njih imao je još barem dvije sestre, i to jednu kojoj je, kako ćemo uskoro vidjeti, g. 1505. dao za miraz 200 dukata³⁶ i drugu koja se prije toga bila udala za jednog Talijana u Viterbo. Imala je sina koga je povjerila Ivanu Polikarpu na odgoj, a nosio je pomalo neuobičajeno humanističko ime *Papyrus* ili *Papyrius Pontanus Viterbensis*. U dokumentima onog vremena spominje se i neki Polikarpov stric ili rođak Luka koji je bio šibenski dominikanac, a rodio se oko g. 1441.³⁷

O Polikarpovu djetinjstvu i prvim godinama provedenim u rodnom gradu ne znamo gotovo ništa. Iz onoga što o tom razdoblju govori o sebi u dosad sačuvanim djelima nismo u stanju stvoriti ni približnu sliku. Jedino znamo da je bio veoma nadaren

³² *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres*, list 25r.

³³ U Senigalliji se u srednjem vijeku održavao čuveni godišnji višednevni mediteranski sajam kamo su dolazili trgovački brodovi iz cijelog Sredozemlja, koji su često bili napadani od naših i berberskih gusara (usp. B. Castelli, *Senigallia antica e moderna, ossia ragguaglio storico della città di Senigallia dalla sua fondazione fino all' anno 1773, colla minuta descrizione della sua celebre fiera*, Senigallia 1783).

³⁴ *Solimaidos libri tres*, 2. izdanje, list 20r.

³⁵ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres*, list 26r.

³⁶ V. bilj. 84.

³⁷ *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*, vol. III (ab anno 1380 usque ad annum 1498). Recensuit Benedictus M. Reichert. Monumenta Ordinis Praedicatorum historica, VIII. Romae, Institutum historicum Ordinis Praedicatorum, 1900, str. 418. Da se zaista radi o dvije Polikarpove sestre jasno je odatle što spomenuti Papyrus Pontanus iz Viterba nije mogao biti sin njegove sestre koja se udala g. 1505. jer g. 1516. Polikarp govori o njemu kao već zreлом mladiću (*Dionisii: appollonii: donati*, listovi 57v, 62r, 92rv, 111v, 143r).

mladić i da je vrlo vjerojatno u rodnom gradu završio ondašnju nižu školu kod nekog domaćeg ili stranog učitelja, kakvi su u to vrijeme predavali po našim dalmatinskim gradovima. Ne smijemo isključiti ni mogućnost da je svoju prvu naobrazbu stekao u dominikanskom samostanu kod strica ili rođaka Luke. No, jedno ipak možemo uzeti s mnogo vjerojatnosti: da je zbog svoje nadarenosti zapeo za oko nekom domaćem meceni tako da su ga njegovi inače siromašni roditelji mogli poslati u Rim na studij u poznatu Rimsku akademiju koju je vodio humanist Pomponio Leto.

Da je Ivan Polikarp Severitan zaista učio u Rimskoj akademiji, zaključujemo iz jedne njegove izjave sadržane u komentaru na Donatovu gramatiku, u kojoj tvrdi da su njegovi profesori bili Palladio Fosco iz Padove, Marco Antonio Sabellico, Pomponio Leto i Giovanni Sulpizio.³⁸ Za Palladija Fosca, pisca povijesnog djela o Dalmaciji pod naslovom *De situ orae Illyrici*³⁹ i u svoje vrijeme jednog od najboljih poznavalaca klasičnog latinskog jezika, znamo da je predavao humanističke znanosti u Kopru⁴⁰ i nekim drugim gradovima Dalmacije koji nisu pobliže označeni⁴¹. Nije isključeno da je možda neko vrijeme i u Šibeniku predavao, pa bi se ta Polikarpova izjava mogla odnositi na to razdoblje, iako je Foscova predavanja mogao slušati i u kojem drugom dalmatinskom gradu pa i u samom Kopru. Marco Antonio Sabellico, zvani Coccio (1436—1506), poznati humanist i povjesničar mletačke republike, g. 1473—1484. predavao je retoriku u Udinama, a kraće vrijeme u Forliju i Veroni, a od g. 1484. do svoje smrti humanističku književnost u Mlecima, gdje je ujedno bio imenovan kustosom knjižnice sv. Marka.⁴² Povremeno je odlazio i u Rim, gdje je, kao učenik Pomponija Leta, ujedno predavao na Rimskoj

³⁸ U posveti djela Pavlu Migdelburškomu piše: *nullus unquam in hac arte: quae est omnium artium: et scientiarum fundamentum: et epistilium adeo clare: et ad unguem diseruerit ut quod et ueritatem talis artis saperet: et eam cognitam ad lucem prodire faceret: nisi tuae sanctitatis servulus policarpus.*

³⁹ Objavljeno u *Ioannis Lucii De regno Dalmatiae et Croatiae iibri sex*, Amstelodami, Apud Ioannem Blaev, MDCLXVIII, str. 451—456.

⁴⁰ *Ioannis Lucii Notae ad Palladium Fuscum*, Venetiis, Typis Stephani Curtii, M. DC.LXXXII, str. 53. Ovo djelce se nalazi na kraju *Memorie istoriche di Tragurio, ora detto Trav.* Isto tako o njemu piše u *Inscriptiones Dalmaticae*, str. 53.

⁴¹ Giuseppe Vedova, *Biografia degli scrittori Padovani*, vol. I, Padova, Coi tipi della Minerva, 1832, str. 423.

⁴² *Marci Antonii Cocii Sabellici Vita, ab Apostolo Zeno, Veneto, nobili Cretensi, conscripta.* Degl'istorici delle cose Veneziane, i quali hanno scritto per Pubblico Decreto, Tomo Primo che comprende le istorie Veneziane latinamente scritte. In Venezia, Appresso il Lovisa, MDCCXVIII, str. LVIII.

akademiji.⁴³ Polikarp ga je mogao slušati bilo za vrijeme njegova povremenog boravka u Rimu, bilo pak u samim Mlecima i to, u svakom slučaju, prije svog stupanja u dominikanski red. Što se pak tiče Giovannija Sulpizija i Pomponija Leta naš ih je pisac mogao slušati isključivo u Rimu. Giovanni Sulpizio Verolano je g. 1475. boravio u Perugi,⁴⁴ zatim neko vrijeme u Urbinu da bi 80-ih godina XV stoljeća definitivno prešao u Rim, gdje je na Rimskoj akademiji predavao latinsku književnost. Bio je posebno poznat kao vrstan komentator Vergilija.⁴⁵ Slično je bilo i s Pomponijom Letom (1428—1497) koji se praktično od g. 1473. sve do svoje smrti (ako se izuzme jedno njegovo putovanje u Njemačku i Rusiju g. 1482—83) nije micao iz Rima.⁴⁶ Polikarpova tvrdnja da su mu ta dva humaniste bili profesori siguran je dokaz njegova boravka u Rimu i učenja na Rimskoj akademiji još prije svog stupanja u dominikanski red negdje oko g. 1491. ili 1492.

Polikarpu je, drugim riječima, moglo biti svega 16 ili 17 godina kada je pošao u Rim slušati glasovitog humanistu Pomponija Leta koji je u jednoj kući na Quirinalu, koju mu je prije svoje smrti g. 1481. oporučno ostavio rimski plemić Bartolomeo Platina, smjestio svoju akademiju.⁴⁷ Prije toga ona je morala proći kroz vrlo burno razdoblje svog postojanja u kojem je iz političkih razloga bila čak zatvorena, a njen osnivač prognan. Leto ju je nakon njezina raspuštanja ponovno preuredio i obnovio g. 1478.⁴⁸ Predavajući ujedno i na rimskom sveučilištu *Sapienza*, on je, potpomognut skupinom vrsnih profesora entuzijasta, nastojao prelići svoje veliko oduševljenje za klasičnu starinu na svoje brojne slušaće koji su stizali iz raznih krajeva Evrope. Očevici kažu da je broj njegovih slušaća bio tako velik da su mnogi već od pola noći čekali pred vratima prostorija u kojima je predavao da bi ga mogli slušati. Često se događalo da mnogi ni na golom podu nisu mogli naći mjesta.⁴⁹ Školski program njegove akademije bio je vrlo opširan. Obuhvaćao je povijest, arheologiju, etnografiju,

⁴³ G. Lumbroso, *Gli Accademici nelle catacombe*. Archivio della Real Società Romana di Storia Patria, XII (Roma 1889), 225.

⁴⁴ B. Pecci, *Contributo per la storia degli Umanisti nel Lazio*. Archivio della Real Società Romana di Storia Patria, XIII (Roma 1890), 457.

⁴⁵ N. dj. str. 456 i 460. Sulpizio se također isticao izvrsnim poznavanjem latinske gramatike, od kojega je možda i naš pisac naslijedio sklonost da piše i komentira slična djela.

⁴⁶ Vladimiro Zabughin, *L'insegnamento universitario di Pomponio Leto*. Rivista d'Italia, fasc. di agosto (Roma 1906), 218—223.

⁴⁷ V. Zabughin, *Giulio Pomponio Leto*, vol. I, Roma, La Vita Letteraria, 1909, str. 310.

⁴⁸ I. Carini, *La »difesa« di Pomponio Leto*, Bergamo 1894, str. 153—193; A. Cinquini, *Ancora un documento inedito intorno alla congiura romana del 1468*. Miscellanea Ceriani, Milano 1910, str. 456—462.

⁴⁹ V. Zabughin, *Giulio Pomponio Leto*, str. 249.

zemljopis, prirodne znanosti, filozofiju, pravo, gramatiku, filologiju itd.⁵⁰ Posebno je bila naglašavana važnost klasične filologije i latinskog pjesništva po čemu je humanizam bio naročito poznat. Nisu se zanemarivali ni živi jezici. Poznato je da je Letova kćerka Fulvija, osim latinskog, grčkog i svog materinskog talijanskoga, znala još i španjolski, moderni grčki i »slavenski«.⁵¹

Na sastancima koje je vodio Pomponio Leto organizirana su natjecanja u sastavljanju i recitiranju pjesama, a ujedno su se komentirale i analizirale pjesme klasičnih pisaca. Te su vježbe i natjecanja kulminirale svake godine na dan tzv. *Palilija* koje su se svake godine u čast osnivanja Rima slavile 21. travnja,⁵² kada se proglašavao pobjednik. Po povlastici koju je g. 1482/83. postigao od njemačko-rimskog cara Fridriha III (1452—1493), Leto je stekao pravo taj dan podijeljivati doktorate i uručivati lovorov vijenac najboljem studentu pjesniku.⁵³ To se obavljalo na posebno svečan način u nazočnosti svih studenata, profesora i brojnih uzvanika. Pobjediti na jednom takvom natjecanju, biti proglašen najboljim pjesnikom, biti okrunjen lovorovim vijencem, bio je san svih polaznika akademije i najveća čast koju je mogao postići jedan mladi pjesnik. Sve je to doprinosilo popularnosti Rimske akademije ne samo u Italiji nego i u ostalim krajevima Evrope. Poznato je da su, usprkos gotovo katastrofalnoj situaciji zbog prodora Turaka, tu akademiju pohađali i mladići iz naših krajeva od kojih je Dubrovčanin Ilija Crijević (1462/63—1522) 21. travnja 1484. kao najbolji pjesnik bio okrunjen lovorovim vijencem.⁵⁴

Što se pak tiče našeg pjesnika Ivana Polikarpa Severitana, iz sačuvanih dokumenata nam, na žalost, nije moguće odrediti točnu godinu njegovoga dolaska u Rim, ni godinu kada je bio okrunjen lovorovim vijencem. Po našem sudu Polikarp je vjerojatno stigao u Rim oko g. 1488. ili 1489, a bio okrunjen g. 1490. ili 1491. Bilo kako bilo, sigurno je da je to moglo biti isključivo prije njegova

⁵⁰ V. Zabughin, *L'insegnamento universitario di Pomponio Leto*, str. 225—226.

⁵¹ G. Lumbroso, *Gli Accademici nelle catacombe*, str. 225. Petar Kolendić *lingua slavonica* prevodi kao *srpski (Krunisanje Ilije Crijevića u akademiji Pomponija Leta*, Zbornik radova SAN, knj. X, Institut za proučavanje književnosti, 1. Beograd 1951, str. 68).

⁵² *Palijije* su izvorno bile svečanosti očišćenja koje su priređivali seljaci u starom Rimu u čast božice Pale, zaštitnice stada i pastira.

⁵³ V. Zabughin, *L'insegnamento universitario di Pomponio Leto*, str. 223.

⁵⁴ Usp. P. Kolendić, *Krunisanje Ilije Crijevića u akademiji Pomponija Leta*, str. 65—95; Stanislaus Škunca, *Aelius Lampridius Cervinus poeta Ragusinus (saec. XV)*. Seminarium di Studi superiori, Sezione storia e filologia, vol. IV, Roma, Edizioni Francescane, 1971. Zanimljivo je da su Ilija Crijević i Ivan Polikarp Severitan jedan poslije drugoga studirali u Ferrari i na istoj rimskoj akademiji bili proglašeni najboljim pjesnicima dobivši naslov *poëta laureatus*.

stupanja u dominikanski red. Da je on doista učio na Rimskoj akademiji Pomponija Leta i da je po običaju te akademije bio proglašen najboljim pjesnikom i okrunjen lovorovim vijencem, dokazuje nam ne samo njegova tvrdnja da su mu Pomponio Leto i Giovanni Sulpizio bili profesori nego i crtež koji je dao otisnuti na naslovnim stranicama dvaju svojih djela (tzv. *accipies*), na kojem je prikazan s lovorovim vijencem na glavi.⁵⁵ A poznato je da je u to vrijeme jedino Letova Rimska akademija imala povlasticu dodijeljivanja takva vijenca najboljem pjesniku.⁵⁶ Osim toga, sam Polikarp na kraju svog epa *Solimaidos libri tres* aludira na tu svečanost riječima:

Iipse ego qui teneo, assiduo sub verbere tergum

.

*Accepi: lauro cinctum caput undique gestans.*⁵⁷

Još jedan detalj iz Polikarpova života, po našem sudu, svjedoči da je naš pisac bio okrunjen lovorovim vijencem na Rimskoj akademiji. Pomponio Leto je, naime, običavao mijenjati imena polaznika svoje akademije, a posebno okrunjenih pjesnika dajući im akademske pseudonime u čast starih klasičnih pisaca ili proslavljenih ličnosti, kao npr. Palladius, Asclepiades, Vitalis, Pompilius itd.⁵⁸ A Polikarp je, kako smo vidjeli, uz osobno ime također nosio i pjesničko-akademijski pseudonim Pompilius za koji kaže *quidam quod tribuere mihi*.⁵⁹

Nakon završenog studija u Rimu Polikarp se vrlo vjerojatno vratio u Šibenik, iako ne smijemo isključiti ni mogućnost — sudući po njegovoj izjavi da su mu profesori bili Palladio Fosco i Marcantonio Sabellico — da je možda pošao u Mletke, Kopar ili nekamo drugamo da sluša te poznate profesore i povjesničare. Bilo kako bilo, od sada smo, zahvaljujući gotovo neprekinutom nizu dokumenata koji su nam se iz tog razdoblja sačuvali, u stanju s mnogo više sigurnosti pratiti njegov kasniji životni put bez prevelikog pribjegavanja hipotezama.

Ivan Polikarp je — kako zaključujemo iz tijeka kasnijih događaja — stupio u dominikanski red u Šibeniku negdje oko g. 1491/92. i već g. 1493. bio zaređen za svećenika. Da o njegovu ređenju te godine nemamo siguran podatak, jedva bi bilo moguće

⁵⁵ Usp. *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres i Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo.*

⁵⁶ S. Škunca, n. dj. str. 85—86.

⁵⁷ *Solimaidos libri tres*, list 19v.

⁵⁸ V. Zabughin, *Giulio Pomponio Leto*, str. 246—247; *L'insegnamento universitario di Pomponio Leto*, str. 237.

⁵⁹ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres*, list 1r; *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo*, list 1r.

u to povjerovati. Ta iznenađujuća činjenica postavlja pred nas više pitanja na koja nije lako naći pravi odgovor. Za tako neuobičajeno rano ređenje bila je u svakom slučaju potrebna posebna kanonska dispensa jer je crkveni zakonik u to vrijeme za ređenje predviđao najmanje 23 navršene godine života. Tu dispensu dao mu je 22. svibnja 1493. general dominikanskog reda Joakim Torriani koji se tada našao u Mlecima,⁶⁰ što nas navodi na pomisao da je general Torriani vjerojatno osobno upoznao Polikarpa za vrijeme njegovog boravka u Rimu pa mu je — poznavajući njegove vrline i veliko znanje koje je stekao na Rimskoj akademiji — dao spomenutu dispensu ali uz uvjet da kasnije nadopuni potrebni studij filozofije i teologije.

Ovdje je ujedno mjesto da se bar ukratko osvrnemo na pitanje samostana u kojem je Polikarp stupio u dominikanski red, o čemu je u prošlosti bilo mnogo zbrke, nesigurnosti i nagađanja. To pitanje, naime, povlači za sobom kao posljedicu ne samo trajnu pripadnost jednog redovnika samostanu u kojem je stupio u red, a tu je u to vrijeme iz važnih razloga mogao promijeniti jedino vrhovni starješina reda, nego preko samostana i redovničkoj pokrajini (provinciji), a ponekad i narodu na čijem se području nalazila određena provincija ili samostan. Osim toga, znalo se događati da su zbog lokalnog prestiža nekog poznatijeg redovnika svojatali razni samostani neke redovničke pokrajine pa čak i raznih pokrajina, tako da je ponekad veoma teško ustanoviti pravo stanje stvari. Već smo napomenuli da je poznati dubrovački povjesničar Serafin Crijević (1686—1759), pozivajući se na usmenu predaju sačuvanu u dubrovačkom dominikanskom samostanu, ustvrdio kako je tobože Polikarp stupio u dominikanski red upravo u tom samostanu pa ga je on kao takva uvrstio u svoje biografsko djelo poznatih dubrovačkih dominikanaca *Iconotheca illustrium fratrum congregationis Ragusinae*.⁶¹ No, još je g. 1681. talijanski povjesničar Andrea Rovetta bio ustvrdio da je Polikarp stupio u dominikanski red u talijanskom gradu Vicenzi i da je kao takav član njegove Lombardske provincije.⁶² Slično je učinio i s poznatim dubrovačkim dominikancem Klementom Ranjinom za koga kaže da je bio član samostana u Pesaru i,

⁶⁰ *Frater Johannes de Sibenico potest suscipere sacros sacerdotii ordines*. (Venetiis 22 maii 1493) (Stjepan Krasić, *Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392—1600)*, Arhivski vjesnik, XVII—XVIII, Zagreb 1974—1975, str. 230, br. 735).

⁶¹ V. bilj. 9.

⁶² *Anno 1384. Fr. Joannes Policarpus Severitanus Sibenicensis Dal-mata Conuentus Vicentini alumnus, Sacrae Theologiae Magister egregius, ingeniorum sui seculi secundus, et signanter in genere Historiarum, in materiisque philosophicis, atque Theologicis versatissimus...* (*Bibliotheca Chronologica Illustrium Virorum Provinciae Lombardiae*, str. 8—9). Kako se iz ovog vidi, za Polikarpa tvrdi da je umro g. 1384.

razumije se, njegove Lombardske provincije.⁶³ Taj izmišljeni podatak o tobožnjem Polikarpovu stupanju u dominikanski red u Vicenzi povlači se po znanstvenoj literaturi već gotovo 300 godina, a ušao je čak i u *Enciklopediju Jugoslavije*.⁶⁴ Na temelju izvornih dokumenata koji se čuvaju u Generalnom arhivu dominikanskog reda u Rimu i koji će uskoro biti u cijelosti objavljeni,⁶⁵ moramo ustvrditi da ta pretpostavka nema nikakva temelja i da je posve neodrživa. Spomenuti dokumenti ne ostavljaju ni tračak sumnje u to da je naš pisac već od samog početka pripadao šibenskom samostanu i da je u njemu stupio u dominikanski red.⁶⁶ Taj mu je samostan plaćao školovanje u Ferrari i Bologni,⁶⁷ što nedvojbeno pokazuje da je od samog stupanja u red bio njegov član. Osim toga, on sam tvrdi da mu je bio odgojitelj šibenski dominikanac Grgur Baba⁶⁸ za koga na jednom mjestu kaže: *preceptor meus vir fuit sanctissimus*.⁶⁹ On čak izričito tvrdi da mu je navedeni Baba bio odgojitelj u novicijatu: *Gregorius Baba Sibenicensis mihi ahorchiriacus, sub cuius moribus et doctrina merui, penitentiae locum relinquens, quod et nostro disticho monstratur*.⁷⁰ To je moglo biti isključivo u Šibeniku.

Točno godinu dana nakon ređenja Polikarp je 22. svibnja 1494. odlukom spomenutog generala dominikanskog reda Joakima Torrianija pošao u Ferraru da na tamošnjem sveučilištu dovrši studij filozofije ili tzv. slobodnih umijeća.⁷¹ Školski program ondašnjih viših i visokih škola u dominikanskom redu obuhvaćao je studij filozofije ili slobodnih umijeća dvije ili tri godine te tri godine teologije. Oni koji su studirali na nekom generalnom studiju ili sveučilištu mogli su u to vrijeme postići naslov baka-laureata (*bacchalaureus*). Postdiplomski studij kandidata za doktorat obično je počinjao njihovim imenovanjem za učitelje studenata (*magister studentium*) a dužnost im se sastojala da iz bližega prate studente filozofije i teologije. Ta je služba obično

⁶³ N. dj. str. 121.

⁶⁴ V. bilj. 11.

⁶⁵ Usp. S. Krasić, *Regesta pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392—1600)*. Drugi dio ovih regesta od g. 1500—1600. trebao bi uskoro izaći također u *Arhivskom vjesniku*.

⁶⁶ U svim se tim dokumentima naziva isključivo članom šibenskog samostana.

⁶⁷ *Precipitur priori et patribus conventus Sibenicensis, ut singulo anno dent pro subsidio studii fratri Joanni eiusdem conventus. Die 18 decembris 1494, Venetiis* (S. Krasić, *Regesti*, str. 234, br. 805).

⁶⁸ *Monoregia: ex qua conijcitur totius humanae uitae modus libri quatuor*, list 13r.

⁶⁹ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres*, list 26r.

⁷⁰ *Monoregia*, list 13r.

⁷¹ *Frater Johannes de Sibenico assignatur Ferrarie pro studente in artibus. Die 22 maii (1494) Ferrarie* (S. Krasić, n. dj. str. 232, br. 762).

trajala godinu dana, a služila je starješinama da u praksi provjere pedagoško-znanstvene sposobnosti kandidata za doktorat. Poslije uspješno završene godine te službe, kandidat je morao obično dvije ili tri godine uspješno predavati teologiju na nekom generalnom studiju ili sveučilištu komentirajući *Sentencije* Petra Lombardskoga ili jedan dio Biblije (*studium Bibliae*). Tek tada je — uz prethodnu suglasnost skupštine vlastite redovničke pokrajine — doktorand sticao pravo polaganja samog doktorata.⁷²

Što se pak tiče Ivana Polikarpa Severitana, on je 12. svibnja 1497. iz Ferrare prešao u Bolognu da na tamošnjem generalnom studiju reda, koji je bio inkorporiran u glasovito bolonjsko sveučilište, studira teologiju⁷³ iz čega zaključujemo da je, kao student Rimske akademije, bio oslobođen pohađanja cijelog programa filozofije. U Bologni je ostao svega nekoliko mjeseci, jer je već 9. kolovoza iste godine ponovno bio premješten u Ferraru kao *magister studentium*.⁷⁴ Tako kratak boravak u Bologni i njegovo brzo imenovanje učiteljem studenata, koji se na nekom generalnom studiju dominikanskog reda smatrao trećom ličnošću,⁷⁵ dokazuje da je Polikarp prije toga morao završiti — ili mu je barem morao biti priznat — cijeli studij filozofije i najmanje dvije godine teologije te da se iz tih disciplina bio podvrgao jednom strogom ispitu.⁷⁶ 10. lipnja 1498. Polikarp je već postigao odobrenje da u Ferrari može predavati *Sentencije* Petra Lombardskoga⁷⁷ koje je predavao pune dvije godine. 31. svibnja 1500. general reda Joakim Torriani mu je dopustio da slobodno može polagati ispit za doktora teologije na bilo kojem sveučilištu koje mu se bude svidjelo.⁷⁸ No, budući da je dotle proveo u Ferrari dobrih šest godina i vjerojatno stekao lijep broj poznanika i prijatelja, on je za taj zadnji ispit odabrao ferrarsko sveučilište. Iz sačuvanih matrikula tog sveučilišta se vidi da je doktorirao prije početka mje-

⁷² Usp. *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*, vol. III. str. 397—398; C. Douais, *Essai sur l'organisation des études dans l'Ordre des Frères Prêcheurs au treizième et au quatorzième siècle (1216—1342)*, Paris—Toulouse, 1884, str. 23—38, 113—125.

⁷³ *Frater Joannes de Sibenico assignatur Bononie in studentem theologie pro rata provincie. Die 12 maii (1497)*, Rome (S. Krsić, *Regesti*, str. 238, br. 849).

⁷⁴ N. mj. br. 858.

⁷⁵ Usp. R. Creytens, *Il registro dei maestri degli studenti dello studio domenicano di Bologna (1576—1604)*. Archivum Fratrum Praedicatorum, XLVI, Romae, Institutum historicum Ordinis Praedicatorum, 1976, str. 25.

⁷⁶ N. dj. str. 26—27.

⁷⁷ *Frater Johannes Sybenicensis habet licentiam legendi Sententias pro gradu et forma magisterii in conventu Ferrariensi etc. Die 10 iunii 1498, Ferrarie* (S. Krsić, *Regesti*, str. 239, br. 871).

⁷⁸ *Frater Joannes Barbata, bachalarius, conventus Sibenici, potest ad placitum magistrari in quacumque universitate sibi grata etc. Die 31 maii 1500, Rome* (S. Krsić, n. dj. str. 245, br. 930).

seca travnja⁷⁹ okrunivši tako novim uspjehom svoj višegodišnji studij.

Polikarp se sada, završivši tako uspješno svoje školovanje, našao na životnom raskrižju: vratiti se kući i posvetiti se pastoralnom radu ili pak započeti profesorsku karijeru na nekom studiju reda ili sveučilištu. Pokazujući izrazito pedagoško-znanstvenu sklonost još za svojih studentskih dana skrenuo je na sebe posebnu pozornost svojih starješina tako da ga je vrhovna skupština reda održana u proljeće g. 1501. u Rimu odmah imenovala glavnim upraviteljem generalnog studija (*regens studii*) u Perugi⁸⁰ što najbolje svjedoči o tomu koliko je njegov dotadašnji rad bio zapažen. No, čini se da tim imenovanjem nije bio naročito oduševljen jer je želio biti negdje bliže domovini, pa mu je novi general reda Vincenzo Bandelli 2. srpnja 1501. povjerio istu dužnost glavnog upravitelja studija u Anconi⁸¹ odakle je mnogo lakše mogao održavati veze s rodnim Šibenikom i obitelji koja je tamo ostala. On bi najradije bio prihvatio jednu sličnu ponudu u domovini. I nije trebao dugo čekati da mu se za to ukaže zgodna prilika. Ponuda je došla odakle se možda i nije toliko nadao: od šibenske gradske općine. Šibenčani su sigurno veoma dobro poznavali izvanredne sposobnosti svog sugrađanina koji se još vrlo mlad proslavio u Letovoj Rimskoj akademiji i kojemu je sada, nakon položenog doktorata, bila povjerena služba glavnog upravitelja generalnog studija dominikanskog reda u Anconi. Stoga nije nikakvo čudo da su baš njemu željeli povjeriti službu učitelja u svom gradu. Zbog toga je Polikarp podnio molbu generalu reda Vincenzu Bandelliju da mu dopusti napustiti spomenutu dužnost u Anconi i prihvatiti ponudu Šibenčana, što je general reda i učinio posebnim pismom 10. listopada 1501. Ujedno mu je dopustio da slobodno može stanovati i izvan samostana ako mu slučajno šibenska općina ponudi da predaje u Pagu, a u tamošnjem dominikanskom samostanu, koji je bio prilično malen, ne bude mogao naći udoban smještaj.⁸² Tako je započela Poli-

⁷⁹ Giuseppe Pardi, *Titoli dottorali conferiti dallo studio di Ferrara nei sec. XV e XVI*, Lucca, 1900, str. 108. Iz istih matrikula se vidi da je 4. prosinca iste godine u Ferrari doktorirao i Trogiranin Petar de Andreis (n. mj).

⁸⁰ Thomas Kaeppli, *Supplementum ad Acta Capitulum generalium editionis B. Reichert*. Archivum Fratrum Praedicatorum V, Roma, Istituto storico domenicano di S. Sabina, 1935, str. 295.

⁸¹ *Magister Joannes de Sibenico constituitur regens in conventu Anconitano. Die 2 iunii 1501, Rome* (Rim, Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, IV, 15, list 275r).

⁸² *Magistro Joanni de Sibenico conceditur (ut) possit habere lectionem sibi oblatam a comunitate Sibenici; et quod si contigerit ipsum legere in civitate Pagensi et non poterit in conventu habere commodam habitationem propter conventus artitudinem, habitet in alia domo extra conventum etc. Die 10 octobris 1501, Rome* (Rim, n. mj. list 275v).

karpova učiteljska karijera u Šibeniku, koja je potrajala punih devet godina. Teško je danas reći koliko je mladih Šibenčana trebalo da zahvali svoju naobrazbu tom svom sugrađaninu, ali ih je zacijelo morao biti priličan broj, jer su njegova predavanja — kako se čini — pohađali svjetovnjaci i klerici.⁸³ Zato je bio — kako smo naveli ranije — prilično dobro plaćen, tako da je g. 1505. mogao dati jednoj svojoj sestri za miraz 200 dukata.⁸⁴

Polikarpova predavanja u Šibeniku bila su, na žalost, prekinuta g. 1510. zbog kojekavnih intriga jednog dijela Šibenčana predvođenih nekim Epiraninom čije ime ne navodi u svojim djelima, ali ga prilično detaljno opisuje. Polikarp ga zove *futilis epyrota sibenicensis*⁸⁵ optužujući ga da mu je rasuo mnoga dobra koja je stekao,⁸⁶ pa ga zbog toga naziva lopovom⁸⁷ i lakrdijašem.⁸⁸ Uz njega spominje i nekog Mlečanina,⁸⁹ ali ni njemu ne navodi ime. Tuži se da je bilo mnogo Šibenčana koji su slijedili njihov loš primjer. Posebno su ga ozlojedili kad su mu pokrali sve što je imao.⁹⁰ Sve mu je to ogorčavalo život i onemogućavalo rad. On se na njih tuži na više mjesta u svojim djelima nazivajući ih nasilnicima, lažljivcima, kleveticima, progoniteljima dobrih i poštenih, neznačicama i mrziteljima učenih koji sve obrazovane smatraju budalama.⁹¹ To su ljudi — primjećuje on ogorčeno — koji ne vole književnost,⁹² koji nisu ni najmanje razboriti,⁹³ niti su se ikada stidjeli svetogrđa ni krađe.⁹⁴ Iz tih riječi nije teško raz-

⁸³ To zaključujemo iz jednog odobrenja koje je dao general dominikanskog reda Albertu iz Zadra da prijede u onaj samostan u kojem se nalazi Ivan Polikarp Severitan (Rim, n. mj.). To se odobrenje, po našem sudu, moglo odnositi samo na pohađanje Polikarpovih predavanja.

⁸⁴ *Conceditur magistro Johanni Barbula de Sibenico, quod possit dare pro dote sororis sue ducatos ducentos de pecuniis, quas debet habere pro lectura sua et errario fiscali comunis Sibenici etc. Mediolani, die 13 madii 1505* (Rim, n. mj. 17, list 183r).

⁸⁵ *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo*, (list 11r).

⁸⁶ ... *bonaque omnia dilapidavit malus epyrota sibenicensis mihi* (n. dj. list 9v).

⁸⁷ N. mj.

⁸⁸ N. dj. list 60v.

⁸⁹ N. dj. list 52v.

⁹⁰ N. dj. list 91v.

⁹¹ ... *ut nescio quis amet uirtute praeditos: nisi ironice futilis epyrota sibenicensis uel sequentes illius mala facinora quales talium plures fuere: et relatiue ut quidam sibenicensis qui dant operam curis propriis nihil uel parum curant litterariam uirtutem: putantes omnes doctos stultos esse* (n. dj. list 11r).

⁹² N. dj. list 52rv.

⁹³ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres*, list 26v).

⁹⁴ N. dj. list 26r.

brati što su mu sve ti ljudi učinili da mu ogorče život i onemogućé rad. Zanimljivo je da on nikoga posebno ne imenuje nego samo navodi — kako smo vidjeli — da se radi o jednom Epiraninu i jednom Mlečaninu koji su huškali svjetinu protiv njega. Nije teško naslutiti da se u osobama te dvojice stranaca kriju moćni službenici mletačkih okupacionih vlasti kojima se Polikarp zbog nečega zamjerio pa su ga željeli potjerati iz Šibenika pokrenuvši protiv njega klevetničku kampanju i nagovorivši neuku svjetinu da mu pravi svakojake neprilike. Zbog toga je mnogo trpio,⁹⁵ svjestan da se odrekao sveučilišne karijere u Italiji da bi se mogao posvetiti odgoju omladine svog rodnog grada, a odatle ga žele otjerati na vrlo nedostojan način. I nije mu preostalo ništa drugo nego da se pokupi i ode. On tih uvreda i poniženja sa strane Šibenčana nikada nije zaboravio, jer je mnogo volio svoj Šibenik i Dalmaciju. Zbog toga im se osvećivao na svojstven način, uzimajući te Šibenčane kao primjer svega što ne valja. Tumačeći npr. svojim đacima u Italiji latinski prijedlog *extra* nije propustio da iskali svoj gnjev na njih pišući: *Extra significat preter ut extra uitam omnia mihi scioli calaguritani sibenicensis charonteo furore pleni et furibundi: quibus nihil est preter uitium male uite: abstulerunt*⁹⁶ ili pak ističući da su ostali Dalmatinci bolji od Šibenčana, kao npr. *Sicensis sunt imprudentiores Tragurinis*.⁹⁷ On ipak u tomu zna sačuvati mjeru jer ne pretjeruje ni ti uopćava naglašavajući da su takvi *natura et mores quorundam sibenicensium*.⁹⁸ Spominje i jednu pobunu Šibenčana protiv plemića koju očito ne odobrava, i to vjerojatno zbog njezine besmislenosti i neposredne blizine turske granice. Ne kaže kada se dogodila, ali je očito to bilo prije njegova drugog odlaska u Italiju g. 1510.⁹⁹ po čemu se vidi da se ona zbila nekoliko godina prije poznate pobune pučana na otoku Hvaru koju je predvodio Matija Ivanić.

Da slika bude potpuna, Polikarp je u Šibeniku imao i jedan mali spor s poblíže neimenovanim dominikancima koji su od njega posuđivali knjige ali mu ih nisu na vrijeme vraćali. Lako može

⁹⁵ ... *multum sum passus in dalmatia (Dionisii: appollonii: donati, list 100r).*

⁹⁶ N. dj. list 91v.

⁹⁷ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae:* list 23r.

⁹⁸ *Dionisii: appollonii: donati,* list 11r.

⁹⁹ Tumačeći značenje posvojne zamjenice *sui* i *sibi* piše: *populus sibenicensis semel suo sibi iure abusus est in nobiles et quam male: sciuerunt insipientes illius urbis mee: quondam patrie uterino casu: non uirtute quam ille populus semper abhorruit unone: uulgus: et uenere patricius in mineruam discordia quisque calaguritanus precipue: epyrota duce bonis omnibus in festo quorum omnium illo in loco nunquam poterit dari optimus extreme uite exitus: hoc natura uetante: moribus quibus abutuntur: et nati natorum. et qui nascentur ab illis hoc urbe illa uolente: ut dictum est (n. dj. list 86rv).*

mo zamisliti da je njegova osobna knjižnica bila prilično bogata i dobro snabdjevena najnovijim knjigama tiskanim u Italiji, jer je od šibenske općine bio prilično dobro plaćen, pa nikakvo čudo da su mnogi, željni znanja, od njega posuđivali knjige. Zbog toga se on potužio generalu dominikanskog reda glasovitom teologu i filozofu Tomi Kajetanu (*Thomas de Vio Caietanus*), kasnijem kardinalu, koji je svojim dopisom od 20. lipnja 1508. naredio svim starješinama samostana dominikanske provincije Dalmacije da prisile sve koji neovlašteno drže Polikarpove knjige da mu ih što prije vrate.¹⁰⁰ Čini se da ta generalova naredba nije odmah bila izvršena, ili barem ne u cjelosti, pa je Kajetan 5. listopada sljedeće godine ponovno pisao, ali ovaj put provincijalu Mati Nižetiću¹⁰¹ tražeći od njega da što prije provede u djelo njegovu naredbu u svezi s Polikarpovim knjigama.¹⁰² Ovaj je put, čini se, njegova naredba bila izvršena jer o toj stvari u kasnijim dokumentima ne nalazimo više nikakva spomena. No, nalazimo spomena o jednom drugom imovinskom pitanju: radilo se o stvarima koje je Polikarp ostavio u Šibeniku prije svog odlaska u Italiju. Svojim pismom od 28. srpnja 1511. Kajetan je naredio Nižetićeveu nasljedniku na provincijalatu Kotoraninu Vinku Bući da sve te stvari uruči Polikarpovu stricu ili rođaku dominikancu Luki iz Šibenika.¹⁰³

Iz svih tih neprilika koje je Polikarp imao u Šibeniku bilo bi sasvim pogrešno zaključiti da se ohladila njegova ljubav prema rodnom kraju. Naprotiv, volio ga je više nego bismo u takvoj situaciji to od njega očekivali. Svuda je u Italiji isticao da je Šibenčanin i Dalmatinac. Na naslovnim stranicama svih svojih djela, a nerijetko i pojedinih poglavlja, s neskrivenim ponosom se potpisivao: *Magister Ioannes Policarpus Severitanus Sibenicensis Dalmata*, što nije baš čest slučaj s drugim našim piscima onog

¹⁰⁰ *Omnibus prioribus et fratribus provinciae Dalmatiae praecipitur sub poena gravioris culpaie et privatione utriusque vocis, ut restituant quantum in illis est, vel indicent codices magistro Johanni de Sibenico. 20 iunii 1508, Romae (Registrum litterarum fr. Thomae de Vio Caietani O. P. magistri Ordinis 1505—1513. Edidit Albertus de Meyer. Monumenta Ordinis Praedicatorum historica, XVII, Romae, Institutum historicum Fratrum Praedicatorum Romae ad S. Sabinae, 1935, str. 283—284).*

¹⁰¹ O M. Nižetiću v. Daniel Farlati, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis 1769, str. 190—191; S. Gliubich, *Dizionario biografico*, str. 227; A. K. M. Pogled na djelovanje manastira Zaoštrog od g. 1468—1868. Narodni kalendar Matice Dalmatinske za god. 1869, str. 97; A. Lulich, *Compendio storico-cronologico di Macarsca e del suo Littorale ossia Primorie*, Spalato 1860, str. 33; *Registrum litterarum fr. Thomae de Vio Caietani O. P. magistri Ordinis 1505—1513*, str. 281—292; A. Ciccarelli, *Osservazioni sull' isola Brazza e sopra quella nobiltà*, Venezia 1802, str. 83.

¹⁰² *Registrum litterarum fr. Thomae de Vio Caietani O. P. magistri Ordinis 1505—1513*, str. 287.

¹⁰³ N. dj. str. 290.

vremena. Za svoj rodni grad koji je morao napustiti piše: *Sibenicum dalmatie urbs et ciuitas olim clara*,¹⁰⁴ *urbs mea* i *patria uterino casu*.¹⁰⁵ Tumačeći na jednom mjestu u komentaru Donatovoj gramatici za svoje slušače u Italiji latinski prijedlog *ultra* nije mogao a da ne naglasi: *ultra mare est mihi patria*.¹⁰⁶ Toliko je volio Dalmaciju da je čak dao naslov *De laudibus Dalmatiae* jednom svom povijesnom djelu o kojem će kasnije biti više govora. U Italiji je često trpio od nostalgije za Šibenikom, za Krkom, za Dalmacijom. *Ticius Sibenicense flumen est mihi iucunditati*¹⁰⁷ ili *iuxta ticium aut scardonem nobile sibenicense flumen fui*¹⁰⁸ primjeri su kojima je tumačio pojedina gramatička pravila, iz kojih je teško ne osjetiti svu nostalgiju za ljepotama rodnog kraja. Jednom drugom prilikom je upotrijebio primjer: *Traitiam in Dalmatiam nauigabo soluam Sibenico: cum significat locum quo proficiscimur: idest discedam illinc alio profecturus*.¹⁰⁹ Vrhunac njegova rodoljublja dostiže izjava da voli Dalmaciju, premda mu je nezahvalna domovina, ne zbog toga što bi ona bila velika ili slavna nego što je *naša*.¹¹⁰ A ta Dalmacija koju on zove svojom iako nezahvalnom domovinom, prostire se, kako kaže, na cijelom području od Dubrovnika do Pule pa i dalje zajedno s cijelim svojim prirodnim zaleđem: *Hanc quamuis dixere ueteres dari ab epidauro ad ticium flumen a quo liburniam ad pollam. nunc tamen tota illa littoralis ora et eius continens generatim dalmatia dicitur ut eius princeps regio. de qua quamuis in me ingrata patria. non natali solo. quo illam non amamus qu(i)a sit magna aut clara sed quia nostra. uerum enim euro. quibusdam malis bardulis. plura in nostra illyride tetigi equestri pede*.¹¹¹ Kako se jasno vidi iz tog citata, za njega je Dalmacija sinonim za Hrvatsku ili »Iliriju«, kako se u to vrijeme općenito zvala, jednako kao što je Šibenčanin sinonim za Dalmatinca.¹¹² Hrvati, kaže on, nastavaju Istru sve do koparske doline. Raspravljajući, naime, gdje se nalazio rimski grad Stridon u kojem se rodio sv. Jeronim za koga veli *gentilis meus*¹¹³ i pobijajući one koji tvrde da se taj grad nalazio u Istri, piše: *plures ciuitates certant de homero cuius fuerit. nuper et due proprie tantum mentis non ueri compotes se mihi obiciunt de natali solo gloriosissimi doctoris. diui Hieronymi dalmate quem blondus scripsit ortum fuisse in oppido*

¹⁰⁴ *Dionisii: appollonii: donati*, list 98r.

¹⁰⁵ N. dj. list 86rv.

¹⁰⁶ N. dj. list 93r.

¹⁰⁷ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae*, list 25r.

¹⁰⁸ *Dionisii: appollonii: donati*, list 91v.

¹⁰⁹ N. dj. list 141r.

¹¹⁰ N. dj. list 3r.

¹¹¹ N. mj.

¹¹² N. dj. list 35r.

¹¹³ N. dj. list 112r.

*stridonis. quod ipse. et quidam ex eremo quamuis clara ambrosio redolente nectare. cuculatus egrediens calepinus. dixerunt esse in agro iustinopolitano. ignorant cosmographyam illyrici soli. hoc enim oppidum. nec loquantur ex auditu sed ex certa scientia. est iuxta carauancam montem. a quo populi croati dicti sunt. et bauari quos uulgius baicos appellat supra istriam extra terminos iustinopolitani agri. et hoc fuit quondam confinium dalmacie. et pannonie superioris. iuxta cecium montem qui disternat pannoniam superiorem a norico. unde et diuus Hieronymus oriundus fuit. In agro igitur norico est hoc opidum. non in istria.*¹¹⁴ Cijelo to područje Polikarp zove našom Ilirijom.¹¹⁵ Da se osjećao Hrvatom i isticao to svojim učenicima u Italiji najbolje se vidi iz jedne pjesme koju je u njegovu čast ispjevao njegov učenik Aschanus Schatanius iz Bevagne, gdje je neko vrijeme predavao; u njoj on između ostalog kaže:

*Hinc: hinc tabisicus recedat liuor
Uel lauda illyriam genus Ioannis*¹¹⁶

On svoj nacionalni osjećaj izražava i na druge načine, kao kad npr. tumači svoje za naše krajeve neuobičajeno prezime. On kao da se ispričava što se njegovo prezime Polikarp Severitan *non potest recte exprimi illyrica lingua.*¹¹⁷

Takvih bi se tekstova moglo još napaljetkovati po Polikarpovim djelima, ali je i ono što smo već naveli dovoljno da se uvjermimo kako je uvijek ostao duboko privržen svojoj domovini i narodu, premda je svoje najbolje godine bio prisiljen provesti u Italiji. Zbog toga mu je moralo biti teško pri srcu kad je jednom, tumačeći svojim slušačima značenje latinskog priloga *certum*, napisao: *Certum est mihi numquam ire in meam Dalmatiam barbaris plenam: idest decreui: et certum est: idest manifestum est: certum est mihi.*¹¹⁸ To je, naravno, samo primjer kojim se poslužio da protumači značenje jednog latinskog izraza, ali je indikativno što je u sebi osjećao. A tko su ti barbari koji su, kako reče, ispunili njegovu Dalmaciju, mislim da nije teško pogoditi. Pri tom je gotovo sigurno mislio ne samo na one šibenčane koji su mu zadali toliko neprilika prisilivši ga da napusti šibenik i ode u Italiju nego i na Turke koji su u to vrijeme bili zauzeli najveći dio Dalmacije i doprli do samih gradskih zidina Splita, Trogira i Šibenika. Pripremajući za tisak svoj komentar Donatovoj gramatici on se na jednom mjestu osvrnuo na teške prilike kod kuće riječima: *dalmatiae enonam nobilem urbem turca sepe conatus est euer-*

¹¹⁴ N. dj. list 3r.

¹¹⁵ N. mj.

¹¹⁶ N. dj. list 143r.

¹¹⁷ N. dj. list 27r.

¹¹⁸ N. dj. list 141r.

tere.¹¹⁹ Sve ga je to prisiljavalo da napusti Šibenik i preseli se u Italiju u kojoj je očekivao monogo više mira, sigurnosti i bolje uvjete rada. Pri tomu vjerojatno nije igralo neznčajnu ulogu ni njegovo poznanstvo s brojnim ličnostima koje je imao prilike upoznati za vrijeme svog studija u Rimu, Bologni i Ferrari. Netko mu je vjerojatno od njih — poznavajući njegove sposobnosti — ponudio unosnu službu učitelja humanističkih znanosti u talijanskom gradu Sulmoni, što je on zbog opisanih neprilika kod kuće prihvatio zatraživši od generala reda Tome Kajetana da ga premjesti iz Šibenika u Sulmonu, rodno mjesto rimskog pjesnika Ovidija, koje je tada pripadalo napuljskom kraljevstvu. Kajetan mu je udovoljio molbi posebnim pismom 19. siječnja 1510.¹²⁰

Polikarpov boravak u pojedinim talijanskim gradovima u kojima je predavao i čestu seobu iz jednog grada u drugi danas možemo samo približno odrediti. Čini se da je najduže ostao u Sulmoni gdje je — kako piše — bio primljen *s najvećim poštovanjem i ljubavlju*.¹²¹ Odatle je odmah nakon dolaska bio pozvan u Perugiu da propovijeda.¹²² Sa sigurnošću znamo da je u Sulmoni predavao humanističku književnost sve do ljeta g. 1514, kada je održao svečani govor prilikom dolaska u taj grad napuljske kraljice Ivane. No, još je prije toga, 31. ožujka 1513, od generala reda Tome Kajetana imao odobrenje da u svakom samostanu, u kojem se bude nalazio, može održati po jedno predavanje iz filozofije ili slobodnih umijeća,¹²³ iz čega zaključujemo da je predavao ne samo u gradskim školama nego i na redovničkim studijima. Iz Sulmone je vjerojatno g. 1515. prešao u umbrijski gradić Bevagnu, koji je tada pripadao urbinskom vojvodi, i tu ostao barem do ljeta g. 1516.¹²⁴ U tom je gradu ujedno pripremio za tisak svoj komentar Donatovoj gramatici¹²⁵ te se sprijateljio s nekim plemićem čije ime navodi u latinskom obliku kao Diothalevus i s njegovom ženom Magdalenom.¹²⁶ No, u posveti svog komentara Donatovoj gramatici biskupu Fossombronea Pavlu Germanu Migdelburškom pisanu g. 1516. tvrdi: *Iam nunc sextus annus agitur: cum istam uestram clarissimam urbem peruagerer*,¹²⁷ što

¹¹⁹ N. dj. list 139v.

¹²⁰ *Magister Johannes de Sibenico assignatur in conventu Sulmonensi pro lectore, 19 ianuarii 1510, Romae (Registrum litterarum fr. Thomae de Vio Caietani magistri Ordinis 1505—1513, str. 290).*

¹²¹ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae*, list 29r.

¹²² *Dionisii: appollonii: donati*, list 2v.

¹²³ *Magistro Johanni de Sibenico conceditur licentia, ut, in quocumque conventu legitime assignatus moram fecerit, possit legere unam lectionem in artibus liberalibus. 31 martii 1513 (Registrum litterarum fr. Thomae de Vio Caietani magistri Ordinis 1505—1513, str. 294).*

¹²⁴ *Dionisii: appollonii: donati*, list 92r.

¹²⁵ Usp. bilj. 199.

¹²⁶ *Dionisii: appollonii: donati*, list 92r.

¹²⁷ N. dj. list 1v.

bi po našem mišljenju moglo značiti da je u određeno doba godine predavao u Sulmoni, odnosno Bevagni, a u drugo opet u Fossombroneu. G. 1518. već ga nalazimo u gradu Gubbiju u koji je došao, kako navodi u posveti svog djela *De arte metrica libellus cum arte retrogradi*, na poziv plemića toga grada i na traženje provincijala rimske dominikanske provincije Mihaela iz Genove¹²⁸ koji je bio član gubbijskog samostana i kao takav vrlo zainteresiran da tom gradu pribavi sposobna učitelja.¹²⁹ No, ne znamo kada je došao u taj grad ni koliko je točno ostao. Iz činjenice da je — kako ćemo kasnije vidjeti — napisao povijest Gubbija, predmnijevamo da je tu ostao barem koju godinu. G. 1522. već se nalazio u gradiću Cagliju (Cagli) u kojem je pripremio za tisak 2. izdanje djela *Solimaidos libri tres*.¹³⁰ Arnolfo Bacotich tvrdi da je Polikarp još predavao u Rietiju (Rieti) i Totiju (Toti),¹³¹ što nisam mogao utvrditi iz njegovih djela. Jedino znamo da je predavao u raznim gradovima urbinske vojvodine sve do g. 1525. odakle ga je vrhovna skupština dominikanskog reda održana u Rimu 3. lipnja 1525. premjestila u rimski samostan S. Maria sopra Minerva.¹³² Tu mu je 20. kolovoza iste godine general reda Francesco Silvestri iz Ferrare dopustio da može preuzeti dvije crkvene nadarbine koje mu je udijelio papa Klement VII (1523—1534), ali pod uvjetom da u roku od 6 mjeseci mora otpustiti nekog svog nećaka, vjerojatno Papyriusa Pontanusa iz Viterba koji ga je posvuda pratio gdje god je predavao.¹³³ Umro je vjerojatno koju godinu kasnije i to, po našem sudu, gotovo sigurno negdje u Italiji.

¹²⁸ *Grammatices; horisticae; methodicae; et exegeticae*, list 1v.

¹²⁹ Michele da Genova bio je provincijal rimske provincije g. 1515—1518 (Pius Thomas Massetti, *Monumenta et antiquitates veteris disciplinae Ordinis Praedicatorum ab anno 1216 ad 1348 praesertim in Romana provincia praefectorumque qui eandem rexerunt biographica chronotaxis*, vol. II, Romae 1864, str. 31—34.

¹³⁰ *Solimaidos libri tres*, list 2v. U jednoj pjesmi pod naslovom: *Topographya Calliensis urbis: per Policarpum quam ipse illic legens: nec bene cognitus nigro lapillo signavit* (n. dj. list 22r) se vidi da nije davno došao u taj grad.

¹³¹ *Giovanni Policarpo Severitano da Sebenico*, str. 326.

¹³² *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*, vol. IV ab anno 1501 usque ad annum 1553. Recensuit Benedictus M. Reichert. *Monumenta Ordinis Praedicatorum historica*, IX, Romae, Istituto storico domenicano di S. Sabina, 1901, str. 206.

¹³³ *Reverendo Patri magistro Joanni Policarpo de Sebenico conceditur, quod possit acceptare duo beneficia ecclesiastica sibi tradenda a sanctissimi domino nostro papa, dummodo infra sex menses debeat renunciasse cuidam suo nepoti, alioquin, si exactis dictis sex mensibus non renunciaverit, non potest gaudere gratiis et privilegiis Ordinis. Interim conceditur quod possit gaudere ut antea at declaratur non exire ipsum propter dicta beneficia interim extra limites Ordinis nec oboedientiam eius, non obstantibus constitutionibus Ordinis nostri etc. XX Augusti 1525* (Rim, Generalni arhiv dominikanskog reda, IV, 20, list 91v).

Da je Ivan Polikarp Severitan bio vrstan profesor lako se je uvjeriti otvorimo li bilo koje njegovo djelo. On je, naime, koristio tiskanje bilo kojeg svog djela da u njemu objavi po koju latinsku pjesmu svojih učenika želeći ih na taj način nagraditi za dobro učenje i potaknuti na pisanje. Naravno, radi se samo o najuspješnijim pjesmama njegovih učenika kojih je bio priličan broj. Od njih najviše hvali Papyriusa ili Papirusa Pontanusa iz Viterba i Jeronima Polydeusa također iz Viterba. Obojica su ga pratila na njegovim profesorskim putovanjima po raznim gradovima Italije učeći od njega sve što su mogli naučiti. Prvi je bio sin jedne njegove sestre udate u Viterbo, a drugi neki njegov rođak koji se, kako ističe Polikarp, uopće nije ženio da bi ga na tim putovanjima mogao pratiti, *qumuis semper bonis moribus peditus fuerit*.¹³⁴ Zato ga je posebno volio zovući ga *svojim bratom*.¹³⁵ O sklonosti ma te dvojice mladića piše: *Policarpus semper habuit uoluntatem docendi hieronymum polideum diuizantium uiterbensem bonos mores et uirtutem quoniam erat obnoxius: que cum ut germanus cum germano vixerat in passiuu: ut papyrus uiterbensis semper habuit uoluntatem docendi artes a policarpo auunculo et preceptore suo*.¹³⁶ Na jednom drugom mjestu piše: *Papyrus incubuit studio sapientiae quae phylosophia dicitur*¹³⁷ te konačno: *Hieronymus Polydeus Viterbensis amat studia artis: que musica dicitur*¹³⁸ otkrivajući nam na taj način što je sve sadržavao njegov školski program *humanarum litterarum*.¹³⁹ On je, kako vidimo, znalački uspijevao preliti svoje veliko oduševljenje za humanističku naobrazbu na svoje učenike. Stoga nikakvo čudo da su oni dobro poznavali ne samo latinsku gramatiku nego i latinsku književnost, a posebno pjesništvo. U dva svoja djela on je latinskom pjesništvu, posebno načinu sastavljanja pjesama posvetio poseban dio.¹⁴⁰ I zaista, u gotovo svim njegovim djelima nalazimo po koju latinsku pjesmu njegovih učenika, posebno njegova nećaka Papyriusa iz Viterba koji je, kako se čini, pripremio za tisak 2. izdanje njegova djela *Solimaidos libri tres*.¹⁴¹ Njegove je pjesme najviše cijenio i iznosio ih kao primjer pjesama u pentametri i heksametri (elegijskom distihu).¹⁴² No, on je cijenio i ostale svoje učenike.

¹³⁴ *Dionisii: appollonii: donati*, list 95v.

¹³⁵ N. dj. list 62r i 92r.

¹³⁶ N. dj. list 57v.

¹³⁷ N. dj. list 139v.

¹³⁸ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae*, list 24v.

¹³⁹ *Dionisii: appollonii: donati*, list 136v.

¹⁴⁰ *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae*, listovi 24r—29v i djelo o načelima latinske metrike pod naslovom *De retrogradi natura* koje je bilo tiskano g. 1514. skupa s govorom u čast napuljske kraljice Ivane.

¹⁴¹ *Solimaidos libri tres*, list 2r.

¹⁴² *Dionisii: appollonii: donati*, list 111v.

Tako je npr. svoj spjev o Ovidiju pod naslovom *Populeis* posvetio ne, kao obično, nekom bogatom meceni nego upravo jednom svom učeniku iz Sulmone.¹⁴³ A učenici su mu potjecali iz raznih talijanskih gradova, kao npr. iz Sulmone, Bevagne, Gubbija, Caglija, Urbina, Viterba, Pergole itd. Evo latinskih imena onih koji su napisali po neku pjesmu u Polikarpovim djelima:

1. U 2. izdanju *Solimaidos libri tres*: Papyrius Viterbensis;¹⁴⁴ Hieronymus Calliensis za koga se kaže: *diuinae non humanae indolis adolescens, humanarum litterarum et legum peritissimus, Policarpi discipulus*;¹⁴⁵ Benedictus Iacobucius Calliensis;¹⁴⁶ Gismundus Montainus Pergulensis;¹⁴⁷ Ioannes Franciscus Cartharius Forisemproniensis;¹⁴⁸ Carolus Lucius Paganuacensis¹⁴⁹ i Lucas Taurinus Tyburtinus.¹⁵⁰

2. U *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo*: Papyrius Pontanus Viterbensis.¹⁵¹

3. U *Grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres: et de arte metrica libellus*: Vincentius Cincius Tiburtinus¹⁵² Papyrius Pontanus Viterbensis;¹⁵³ Hieronymus Tironus Caliensis;¹⁵⁴ Ioannes Franciscus Vanelius;¹⁵⁵ Ioannes Baptista Maronus Eugubinus;¹⁵⁶ Baptista Franciscus Urbinates¹⁵⁷ i Ioannes Maria Paulocius Eugubinus.¹⁵⁸

4. U *Feretreidos libri tres*: Marius Seraphycus Calliensis;¹⁵⁹ Gismundus Montainus Pergulensis;¹⁶⁰ Lucas F. Taurinus Tyburtinus;¹⁶¹ Benedictus Iacobutius Calliensis¹⁶² i Carolus Paganutius.¹⁶³

5. U *Monoregia: ex qua conijcitur totius humanae uitae modus: libri quatuor*: Papyrius Pontanus Viterbensis¹⁶³ i Gismundus Montainus Pergulensis.¹⁶⁴

¹⁴³ V. bilj. 204.

¹⁴⁴ List 2r.

¹⁴⁵ N. dj. list 20r.

¹⁴⁶ N. mj.

¹⁴⁷ N. dj. list 20v.

¹⁴⁸ N. mj.

¹⁴⁹ N. mj.

¹⁵⁰ N. dj. listovi 21v—22v.

¹⁵¹ Listovi 142v—143r.

¹⁵² Listovi 3r—4r, 29v—30r.

¹⁵³ List 29r.

¹⁵⁴ List 29v.

¹⁵⁵ List 30r.

¹⁵⁶ N. mj.

¹⁵⁷ N. mj.

¹⁵⁸ N. mj.

¹⁵⁹ List 22v.

¹⁶⁰ N. mj.

¹⁶¹ List 23r.

¹⁶² N. mj.

¹⁶³ N. mj.

^{163a} List 45r.

¹⁶⁴ Listovi 45v—48v.

Kako vidimo, Polikarp je dobrih deset godina proveo predavajući po raznim gradovima urbinske vojvodine koja je, zahvaljujući ljubavi prema znanosti i umjetnosti svojih vojvoda, u XV i XVI st. postala stjecište književnika, umjetnika i učenjaka svih vrsta ne samo iz Italije nego i iz drugih krajeva Evrope. To posebno vrijedi za glasovitog vojvodu Federica di Montefeltro (1444—1482) i njegova sina Guidobalda (1482—1508). Zahvaljujući dašnoj pomoći koju su pružali raznim humanistima svog doba, Urbino je veoma brzo od provincijskog grada postao jedno od najjačih humanističkih središta Italije¹⁶⁵. Tu ljubav prema kulturi naslijedio je u dobroj mjeri i Guidobaldov sestrić vojvoda Francesco Maria della Rovere s kojim su Ivana Polikarpa Severitana vezale posebne prijateljske veze. Kao pronicljivi političari urbinske su vojvode rado pomagali pjesnike, umjetnike i uopće humanistički naobražene ljude i rado ih uzimali u svoju službu ne samo iz čiste ljubavi prema znanosti i umjetnosti nego također iz sasvim praktičnih razloga. Naobražen humanist je, naime, bio dobrodošao svakom političaru koji ga je lako mogao uposliti kao tajnika za sastavljanje latinskih pisama drugim vladarima; ljude vješte govorničkom umijeću slali su za poslanike na druge dvorove; povjesničari su lako mogli poslužiti za dokazivanje povijesnih prava svoga gospodara na određen teritorij, a isto tako i pravnici; pjesnici, slikari i kipari su svojim umijećem mogli ovjekovječiti svoga mecenu, a graditelji gradnjom raskošnih palača i dvorova povećati njegov ugled u očima ostalih vladara itd. Stoga nikakvo čudo da su se Ivan Polikarp Severitan i urbinski vojvoda Francesco Maria brzo sprijateljili. Prvomu je trebala zaštita i novac za pisanje i izdavanje svojih djela, a drugomu slava koju mu je svojim perom mogao pružiti okrunjeni pjesnik Rimske akademije, odgojitelj, filozof, teolog, govornik i povjesničar kao što je bio Polikarp. Ne znamo točno kada su se njih dvojica upoznali. Bilo je to vrlo vjerojatno kada je Polikarp g. 1514/15. iz Sulmone prešao u Bevagnu koja se je nalazila u urbinskoj vojvodini. Nije isključeno da ga je mogao preporučiti urbinskom vojvodi naš zemljak Juraj Dragišić koji je bio osobni prijatelj i odgojitelj Guidobalda di Montefeltro te je kao takav uživao nepodijeljen ugled ne samo kod urbinskog vojvode nego i kod pape Julija II¹⁶⁶. Zanimljivo je

¹⁶⁵ Camillo Marcolini, *Notizie storiche della provincia di Pesaro e Urbino dalle prime età fino al presente*, Pesaro 1868, str. CLXXVIII—CXCIV; Filippo Ugolini, *Storia dei conti e duchi d'Urbino*, I, Firenze 1859, str. 434—463.

¹⁶⁶ Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis eiusque prae-eminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448—1520)*. Studium historico-doctrinale et editio tractatus: »Fridericus, De animae regni principis«, Dissertatio ad lauream. Pontificium Athenaeum Antonianum, Facultas Theologiae — Sectio Moralis, Thesis N. 217, Romae 1972, str. 48—49.

da je Dragišić g. 1507—1513. biskupovao i Cagliju¹⁶⁷ kamo je nekoliko godina kasnije došao Polikarp da predaje humanističku književnost. Bilo kako bilo, sama činjenica da je Polikarp svoja četiri djela posvetio vojvodi Francescu Mariji i njegovu sinu Guidobaldu II navodi nas na zaključak da je troškove njihova tiskanja snosio urbinski vojvoda. Uostalom, sam Polikarp navodi da je njegova djela čitao Francesco Maria i da ga je molio da priredi drugo izdanje svoga spjeva *Solimaidos libri tres*.¹⁶⁸

B. DJELA

Da je Ivan Polikarp Severitan bio veoma nadaren i svestran pisac, lako se možemo uvjeriti ako makar i letimično zavirimo u njegova djela. Još vrlo mlad počeo se baviti pisanjem pjesama što ga je — kako smo vidjeli — odvelo na Rimsku akademiju na kojoj se na poseban način njegovalo latinsko pjesništvo. Na njoj je ujedno doživio najveće priznanje koje je u to vrijeme mogao poželjeti jedan mladi pjesnik primivši lovorov vijenac kao najbolji pjesnik jedne nepoznate godine krajem XV st. Danas, na žalost, ne znamo za koju je pjesmu ili pjesme dobio to visoko priznanje, jer ih on bilo iz skromnosti bilo iz nedostataka materijalnih sredstava nikada nije objavio ili mi barem za to ne znamo. No, stupivši u dominikanski red, počeo se je baviti filozofijom i teologijom ostavivši nam s tih područja po nekoliko djela, ali ni pjesme nije zaboravljao. Zadivljuje nas njegovo priznanje da je još kao student filozofije u svojoj 22. godini života bio sposoban napisati komentar Senekinoj etici,¹⁶⁹ i to prema tekstu — kako navodi — jednog prastarog rukopisa koji je pronašao u jednoj knjižnici u Perugi¹⁷⁰ postavši tako vjerojatno prvi hrvatski humanist koji se počeo baviti izdavanjem starih klasičnih pisaca. Prije svoje 25. godine života napisao je još nekoliko djela iz filozofije, poezije i gramatike. Neka je od njih kasnije tiskao, a druga su ostala u rukopisu pa su se kasnije izgubila. Evo njihova popisa: *Solimaidos libri tres*; *Monoregia* ili *Totius humanae vitae modus: libri quatuor*; *Gram-*

¹⁶⁷ Constantinus Eubel, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, III, Monasterii 1923, str. 147.

¹⁶⁸ *Solimaidos libri tres*, list 2r.

¹⁶⁹ ... *nec plura de anomalis uerbis: quorum significationem dicam in commentariis theycorum senece iunioris catonis: quos edidi cum agerem annum secundum supra uigenum a nostri christi dei diuinare uirguncule nati millesimo anno nonagesimo quarto regnante alexandro taraconensi tunc pontifice maximo: et maximiano germano imperatore: et caesare alexandri filio Valentino duce (Dionisii: appollonii: donati, list 76r).*

¹⁷⁰ ... *hec in perusina bibliotheca in uetustissimo codice reperi* (n. dj. list 112r).

matics: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres: et de arte metrica libellus; komentar Izokratu; komentar Perziju; komentar Juvenalu; komentar Donatovoj gramatici; komentar čita-
vom Pliniju i *mnoga druga djela*¹⁷¹ kojima, na žalost, ne znamo naslova.

Tako plodna književna i znanstvena djelatnost zaista se rijetko može susresti u tako mladenačkoj dobi i kod mnogo poznatijih pisaca. On se kao dobar humanist nije zadovoljavao komentiranjem tekstova klasičnih pisaca koje su u to vrijeme pronašli i objavili drugi humanisti nego je i sam istraživao po knjižnicama i arhivima Italije i Dalmacije. Posebno mu je ostao u sjećanju jedan *prastari kodeks*, vjerojatno povijesnog sadržaja, koji je bio ostavio u Šibeniku prije odlaska u Italiju a bio mu je veoma drag pa ga je namjeravao objaviti¹⁷². Ne znamo da li je to i učinio. Njegovo sjećanje: *plura in nostra illyride tetigi equestri pede*¹⁷³ vjerojatno se odnosi na njegova istraživanja djela klasičnih pisaca po raznim knjižnicama Hrvatske. Isto je tako s posebnim zanimanjem pratio istraživanja drugih humanista, kao npr. otkriće jednog *prastarog kodeksa* Donatove gramatike koji je, kada je pripremao za tisak Donatov tekst i svoj komentar tome tekstu, bio upravo pronađen u zapadnoj Španjolskoj¹⁷⁴. No, evo konačno i naslova njegovih djela onim redoslijedom kojim su izlazila iz tiska.

I. Sačuvana djela

1. *Jo. Barbulae Pompili Sicensis Dalmatae theologi Praedicatorum Ordinis: Solimaidos libri tres. In quibus tradidit creationem: lapsum: et reparationem humani generis opus aureum. Impressum Romae: auctoritate theologorum principis Reuerendi magistri Iohannis Raphanelli Ferrariensis Ordinis Praedicatorum sacri palatii apostolici magistri: arte Stephani Guilliberti: impensis uero integerrimi uiri Ioannis de Villa Noua Hispani libraris. XVII Kal. Junii M. D. IX triumphante diuo Julio secundo Pontifice Maximo.*

¹⁷¹ V. bilj. 206.

¹⁷² Tumačeći etimologiju imena talijanskog grada Asiza (Assisi) piše: *que quamuis dicatur asis silio italico in tumultu aduentus hani-balis non sequitur ergo est asisus: cum potuisset tunc meuaniam claram urbem ut tali monti suppositam cepisse pro patria: tamen melius est legendum axis: pro cliuo in quo sita fuisse meuania uidetur: hoc et ego legi in antiquissimo codice qui mihi est sibenici cui quia familiaris eram: multum incubui et plures elegias reperi quas hec tempestas non uidit: uidebit tamen si nobis fata uitam longiorem dederint (Dionisii: appollonii: donati, list 92v).*

¹⁷³ V. bilj. 111.

¹⁷⁴ *Dionisii: appollonii: donati*; listovi 50v i 59v.

To je jedan od dvaju sačuvanih Polikarpovih epskih spjevova. Obrađuje temu — kako mu i sam naslov kaže — stvaranja, pada i otkupljenja čovjeka, posvećujući svakoj od tih tema po jedan dio ili knjigu. Severitan ga je napisao prije svoje 25. godine života ili točnije prije g. 1497, dok je još bio student teologije u Bologni i Ferrari, i to — kako tvrdi u uvodu 2. izdanja tog djela — na nagovor urbinskog vojvode Guidobalda di Montefeltro,¹⁷⁵ otkrivajući nam na taj način svoju povezanost s tim velikim mecenom. Nije, dakle, točno — kako neki misle — da je taj ep napisao dok je bio student Rimske akademije, niti je za nj dobio naslov *poëta laureatus*.¹⁷⁶

Prvo izdanje tog djela Polikarp je pripremio za tisak dok je još predavao u Šibeniku. Posveta mu glasi: *Lucas maurocenus sibenicensis dalmata ordinis Praedicatorum, Reuerendo Domino Hieronymo sacro nobilissimo patritio Ferrariensi: utriusque Iuris Doctori sapientissimo: Prothonotario apostolico: ac Auditori Reuerendissimi Cardinalis Neapolitani: diui Oliuerii caraphaem: protectorum ordinis . . .*¹⁷⁷. U uvodu se, između ostaloga, izlaže razlog neobičnog naslova tog djela: *quo certior fieres Pompilium tuum clientulum: et mihi feci Germanum et praeceptorem ad me uenisse: huius non me latuit opus: cui titulus est Solimaidos a prima apellaicae gentis urbe sic dictus: a quae oriundus est ille rerum omnium conditor Kristus: quem cuncta hic inducit creantem, ex adoptione tanti uiri filius Jacobi Sacranti tui olim genitoris barbula: in quo creationem: lapsum, et reparationem humani generis . . .*¹⁷⁸.

Drugo izdanje tiskano je g. 1522. pod naslovom:

M. IO. POLICARPI Seuertani: Sibenicensis: Dalmate predicatorij: Ad illustrem Guidobaldum Ruerium Castri durante Comitum inuictissimi Vrbini et sorre Ducis Francisci marie filium Solimaidos Libri tres. Kolofon na kraju djela glasi: *Impressum Venetijs per Ioannem Franciscum et fratrem eius filios quondam Georgij de Rusconibus. Anno Domini. M. D. XXII. Die V. Augusti. Regnante Inclito Principe Antonio Grimano Duce Venetiarum.*

Pripremio ga je za tisak Polikarpov nećak Papyrius iz Viterba koji je na početku svake knjige dvostrukim heksametrom donio njen kratki sadržaj. Posvećeno je Guidobaldu II Della Rovere (1513—1574), sinu i nasljedniku urbinskog vojvode Francesca Marije koga pjesnik moli da ga, kao što su to radili njegov otac i djed po majci Guidobaldo di Montefeltro, uzme u zaštitu. Ističe da ga

¹⁷⁵ List 1v.

¹⁷⁶ Usp. *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, str. 366.

¹⁷⁷ Budući da do ulaska u tisak ove rasprave nisam uspio pronaći ni jedan primjerak prvog izdanja *Solimaidos libri tres* iz g. 1509., citiram ga prema Bacotichu, str. 312.

¹⁷⁸ N. mj.

je napisao na poticaj njegova djeda po majci vojvode Guidobalda di Montefeltro uznoseći njegove vrline i pobožnost. Spjev ima 23 nenaznačena lista, a podijeljen je na 3 knjige od kojih I ima 269, II 460, a III 250 herojskih heksametara od 6 daktila po ugledu na Vergilija. Svaka puna stranica sadrži po 28 stihova, a svaka naslovna pojedinih knjiga po 17 stihova. Na kraju 2. izdanja nekoliko je Polikarpovih učenika ispjevalo po jednu pjesmu u čast svog učitelja koji je tada predavao u Cagliju.

Jedan primjerak tog izdanja čuva Biblioteca Ambrosiana u Milanu pod signaturom: S. N. U. III. 53 (inserto 2), a drugi Biblioteca Comunale dell' Arciginnasio u Bologni pod signaturom: 16. C. VII. 21 op. 4.

2. *Oratio P. Io. Policarpi Sicensis: Dalmate Calaguritani: ad Serenissimam Ioannam Reginam utriusque Sicilie: Pro cuius ad Sulmonenses aduentu felicissimo habita Sulmone: In templo diuipare aligere: et opusculum de retrogradi natura Carminis. M. D. XIII/I. Die XII. Iulii.*

Na naslovnoj stranici otisnut je distih koji se nekoliko puta ponavlja u ostalim djelima:

*Cognomen policarpus erat: non barbula uati
Pompilius: quidam quod tribuere sibi.*

Slijedi posveta: *P. Io. Policarpus: Sicensis: dalmata: calaguritanus: Antonino uiuaie: panormitano: cesarei: pontificique iuris: doctori celeberrimo: gloriosissime Ioanne: utriusque Sicilie Regine: primi Ferdinandi Regis parthenopes consortis pudicissime: auditori clarissimo: salutem P. D.*

Habes Antonine doctor clarissime: ac uirtutum culmen orationem tui policarpi: que tua auctoritate auspicata est principium ante conspectum Sacre maiestatis: gloriosissime Ioanne regine utriusque Sicilie: primi potentissimi regis Ferdinandi consortis clarissime: pro illius ad sulmonenses aduentu felicissimo: huius te censorem et iudicem delegi: pro quo me tibi dedo: et ut pauper uates: quum mihi non sit aliud nisi carmen quod te perpetuum reddat qui nec aliud ab ingeniis quum ingenuus sis: exoptas: hanc et ipsum tibi pro munere mitto: Vale.

Taj govor Polikarp je održao u Sulmoni 12. srpnja 1514. prilikom svečanog dočeka napuljske »kraljice majke« Ivane Aragonске (†1517), žene napuljskog kralja Ferdinanda I (1458—1494) zvanog *Ferrante*. Polikarp je pogrešno zove *Regina utriusque Siciliae* (kraljicom obadviju Sicilija), tj. tadašnjeg napuljskog i sicilijanskog kraljevstva, premda je u tekstu ispravno naziva *regina Siciliae citra Pharium*, tj. napuljskom kraljicom. Da shvatimo tu pogrešku potrebno je imati u vidu veoma zamršenu genealogiju napuljskih i sicilijanskih Aragonaca u kojoj se isprepliće čitav niz istih imena. Naime, kraljica Ivana, o kojoj je riječ, bila je kćerka Ivana II

Aragonskoga (1425—1479), kralja Novarre, Sicilije i Aragonije, i sestra Ferdinanda II Katoličkoga (†1516), budućeg ujedinitelja Španjolske, Sicilije i Napulja. Udala se za Ferdinanda I, napuljskog kralja, sina Alfonza I (1422—1458) koji je bio brat njezina oca Ivana II Aragonskoga i kralj Napulja i Sicilije. Njezina kćerka također se zvala Ivana i udala se za napuljskog kralja Ferdinanda II (1495—1496), koji je bio sin Alfonza II (1494—1495), a unuk njezina muža Ferdinanda I iz njegova prvog braka s Izabelom di Chiamonte.¹⁷⁹ Kako se iz toga lako može zaključiti, Ivana Aragonska, u čiju je čast Polikarp držao govor u Sulmoni, u to je vrijeme bila samo »kraljica majka« Napulja, a ne Napulja i Sicilije, jer je njezin muž bio samo napuljski kralj. U to je vrijeme, od g. 1503, napuljsko kraljevstvo ponovno bilo ujedinjeno sa sicilijanskim i španjolskim kraljevstvom pod krunom njezina brata Ferdinanda II Katoličkoga. Stoga nikakvo čudo da je naš pisac pogriješio u takvoj zbrci istih imena napuljsko-sicilijanskih i aragonskih kraljeva.

Uz taj govor, kako se vidi iz naslova, bilo je tiskano i jedno drugo Polikarpovo djelo pod naslovom *De retrogradi natura*. Od svega se, koliko sam uspio ustanoviti, sačuvao samo jedan ulomak od 4 nenaznačena lista u Rimu i to u Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele III pod signaturom 71. 3. B. 8. 2.

3. *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo ad nouam: et optimam limam deducti: et Senece Junioris: catonis: cordubensis ethycorum: libri quattuor: cum commetarijs. M. Jo. Policarpi Seueritani Sibenicensis: dalmate predicatorum ordinis: opus aureum nuper ad vnguem excussum. Kolofon na listu 144r glasi: Impressum fuit hoc opus Perusiae apud Leonem: per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem: Anno a deiparae virginis partu. 1517. die. 22. Januarij. die vero Jouis.*

Prvi dio knjige (listovi 1v—111v) sadrži Polikarpov komentar latinskoj gramatici poznatog gramatičara Donata (*Aelius Donatus*) koga naš pisac pogrešno zove *Dionisius Donatus*. Živio je u Rimu polovicom IV st. i napisao je tzv. malu latinsku gramatiku za početnike pod naslovom *Ars minor* ili *ars prima* te gramatiku za naprednije ili upućenije pod naslovom *Ars maior* ili *ars secunda*. Već od antike obadviije su uživale velik ugled i bile mnogo puta

¹⁷⁹ Giovanni Antonio Summonte, *Dell'istoria della città, e regno di Napoli*, In Napoli, A spese di Antonio Bulifon, 1675, str. 494; Pietro Giannone, *Istoria civile del regno di Napoli*, IV, Napoli, Nella Stamperia di Giovanni Gravier, M.DCC.LXX, str. 267, 451—452; Alesio de Sariis, *Dell'istoria del regno di Napoli*, Parte Seconda, Tomo secondo, Napoli, Presso Vincenzo Orsino, MDCCXCI, str. 351—377; Nicola Vivenzio, *Dell'istoria del regno di Napoli e suo governo dalla decadenza dell'impero romano infino al presente re Ferdinando IV*, Napoli 1827, str. 170.

komentirane, a služile su kao školski udžbenik sve do u novija vremena.¹⁸⁰ *Ars minor*, koju Polikarp komentira, tumači pravila na vrlo jednostavan način u obliku pitanja i odgovora, a dijeli se na osam knjiga ili dijelova. Polikarp je taj komentar napisao još g. 1498. dok je u Ferrari predavao *Sentencije* Petra Lombardskoga, a proširio ga je i pripremio za tisak dok je predavao u Sulmoni.¹⁸¹ Vjerojatno ga je upotrebljavao kao školski priručnik i u Sibeniku. To je njegovo dosad poznato najveće i najzanimljivije djelo. Sadržava u svemu 111 listova. Posvetio ga je Pavlu Migdelburškom (*Paulus Migdelburgensis*), biskupu umbrijskog grada Fossombronea, porijeklom iz Nizozemske, koji je bio liječnik urbinskih vojvoda i u svoje vrijeme jedan od najpoznatijih astronoma u Italiji.¹⁸² (listovi 13—3r). Bio je Polikarpov prijatelj i mecena. U posveti Polikarp naglašava da se je odlučio ponovno izdati Donatovu gramatiku i Senekinu etiku zbog toga što je njihov tekst već stoljećima bio iskrivljan. Navodi da su mu bili profesori Palladio Fosco, Marcantonio Sabellico, Pomponio Leto i Giovanni Sulpizio te ističe važnost gramatike za sve koji se žele posvetiti nekom višem studiju. Iza toga donosi kratku Donatovu biografiju raspravljajući o tomu da li je on bio učitelj sv. Jeronima. To mu služi da razvije govor o rodnom mjestu sv. Jeronima polemizirajući s talijanskim humanistima Flaviom Biondom¹⁸³ i Ambrogijom Calepinom¹⁸⁴ koji

¹⁸⁰ H. Karsten, *Commentarii donatiani ad Terrentii fabula scholia genuina et spuria*, Leiden 1912.

¹⁸¹ *Habes igitur hos nostros commentarios quos edidi: agens octauum supra uigesimum annum corrente stilo Natalis diei Christi nostri Dei: diuipare uirguncule nati cui est unum esse cum eterno eius patre: et amborum diuino spiritu: octauo supra nonagesimum et quadringentesimum ad millenium solarem annum: in dionisium appollonium donatum: quamuis cum sulmone legerem: ad hunc phaebeum cursum: decimum supra quingentesimum hic plura addiderim: qui si tibi grati fuerint spondeo me tibi plura daturum: accipe et in annei senece iunioris catonis cordubensis ethycorum libros quatuor: nostras pro te lucubratiunculas: quibus des operam dum tener es omissis amatoris poetarum faceciis: pro quibus omnibus: age gratias deo: optimo maximo. Hieronymo Viterbensi Polydeo mihi germano: et chochyriaco qui ad hanc limam me impulit. patri filio et spiritui sancto et cycheo boatui. Meuanie. 1516. in festo diue Anne: genitricis theotochios (Dionisii: appollonii: donati, list 111v).*

¹⁸² O njemu v. Johann Albert Fabricius, *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, V, Florentiae 1858, str. 217.

¹⁸³ Flavio Biondo (1392—1463), talijanski humanist i povjesničar, poznat po svojim povijesnim i geografskim djelima: *Historiae ab inclinatione Romanorum; Italia illustrata* i *Roma triumphans*. Zauzima se je mnogo za rat evropskih vladara protiv Turaka. Nakon pada Carigrada g. 1453. uputio je veliku poslanicu napuljskom kralju Alfonzu I pozivajući ga da uzme udjela u ratu protiv Turaka koji je organizirao papa Nikola V (1447—1455). Ta je poslanica za nas posebno zanimljiva jer sadržava veoma važne geografsko-političke podatke o tadašnjim balkanskim zemljama (A. Masius, *Flavio Biondo, sein Leben und seine Werke*, Leipzig 1879; B. Nogara, *Scritti inediti e rari di Fla-*

bi ga — kako kaže — željeli učiniti Talijanom. Da ih pobije, Polikarp raspravlja o granicama nekadašnje rimske Dalmacije, identificirajući je s Ilirijom koju zove svojom.¹⁸⁵

Polikarpov način komentiranja veoma je sličan srednjovjekovnim rukopisnim komentarima: uzima nekoliko rečenica teksta koji onda veoma opširno — nekad i na više stranica — komentira, donosi primjere za pojedina pravila iz svakidašnjeg života, polemizira s drugim gramatičarima i iznosi vlastito mišljenje, služeći se pri tomu citatima velikog broja klasičnih pisaca i razglabajući etimologiju pojedinih latinskih ili grčkih riječi. Često uzima primjere iz vlastitog života, što smo iskoristili za pisanje njegove biografije. Da uštedi na prostoru, njegov tekst teče neprekinuto, bez ikakve podjele na periode. Za snalaženje u sadržaju služe natuknice na lijevom ili desnom rubu stranice. Evo rasporeda pojedinih dijelova ili knjiga:

- I. O imenicama (listovi 3v—38v)
- II. O glagolima (listovi 38v—78v)
- III. O participima i pridjevima (listovi 79r—82v)
- IV. O zamjenicama (listovi 83r—88v)
- V. O prijedlozima (listovi 88v—97r)
- VI. O priložima (listovi 97r—103v)
- VII. O uzvicima (listovi 104r—104v)
- VIII. O veznicima (listovi 105r—111v).

Drugo izdanje ovog djela izišlo je pod istim naslovom. Kolofon na njegovu kraju glasi: *Impressum Mediolani per Augustinum de Vicomercato. Ad instantiam Joannis Jacobi et fratribus de Legnano. Anno domini. M.CCCC.XX. die XXVII. Januarij.*

Drugi dio ove knjige (listovi 112r—144r) sadržava drugi Polikarpov komentar jednom djelu koje zove *Ethycorum libri quattuor* za koje tvrdi da ga je napisao Seneka Mlađi ili — kako kaže — *Seneca iunior Cato Cordubensis*. Međutim, u klasičnoj starini nikad nije postojao pisac pod tim imenom. Seneka Mlađi, na koga misli naš pisac, zvao se *Lucius Annaeus Seneca*, a njegov otac

vio Biondo, Roma 1927). Slično Polikarpu, na njegove tvrdnje da je sv. Jeronim Talijan, reagirao je i Marko Marulić raspravom: *Marci Maruli patricii Spalatensis, in eos, qui Beatum Hieronymum Italum esse contendunt* (Tiskao ju je I. Lucić u *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, str. 457—458).

¹⁸⁴ Ambrogio Calepino (1440—1510) poznat je kao pisac latinskog rječnika koji je prvi put tiskan g. 1502. u Reggio Emilia. Izvršio je velik utjecaj na mnoge slične rječnike kojima je poslužio kao uzor tako da je od tog vremena njegovo prezime postalo sinonim latinskog rječnika (Usp. A. Mazzi, *Ambrogio Calepino. Alcuni punti bibliografici. Il contratto per la prima edizione del Dictionarium*. Bolletino delle civiche biblioteche di Bergamo, I (1907), 3—14.

¹⁸⁵ Usp. tekst uz bilj. 111.

Seneka Stariji *Lucius Annaeus Seneca* zvan *Rhetor*. Isto tako ni jedan od njih nije napisao nijedno djelo pod tim naslovom. Radi se o sasvim drugom piscu i sasvim drugom djelu. Pisac mu je *Dionysius Cato* koji je živio u III st. i o komu se, istini za volju, i danas veoma malo zna. Njegovo djelo koje Polikarp komentira ima naslov *Disticha Catonis* ili *Dionysii Catonis disticha de moribus ad filium*.¹⁸⁶ Zabuna je nastala odatle što je rukopis, koji je Polikarp još kao mladi student filozofije, pronašao u Perugi, kad mu je bilo svega 22 godine,¹⁸⁷ nosio naslov: *Seneca Junioris Catonis Cordubensis quatuor libri ethycorum* pa mu nije ni padalo na pamet da je jedno i drugo krivo. Djelo je podijeljeno u 4 dijela ili knjige a sadržava zbirku raznih moralnih izreka u heksameterskim dvo-stihovima.

I knjiga (listovi 115r—120r) sadržava etička načela koja bi se sažeto mogla ovako prikazati: o štovanju bogova; o izbjegavanju besposlenosti i prevelikog izležavanja; o izbjegavanju prevelike brbljivosti; o dosljednosti riječi i djela; o ispravnom opominjanju drugoga; o čuvanju života; o ustrajnosti i ozbiljnosti moralnog života; o tomu kako ne treba previše vjerovati ženi koja mrzi sluge; o izbjegavanju ogovaranja; o slavi; o vrijednosti i značenju šutnje; o tomu kako treba paziti na riječi; o savjesti; o tomu kako se ne smije prezirati dar siromaha bez obzira kako bio neznatan; o strpljivosti; o pojmu dužnosti; o tomu kako ne treba nasjedati laskavim riječima; o pravom prijateljstvu; o srdžbi itd.

II knjiga (listovi 120v—125v) govori: o obrađivanju zemlje; o poznavanju svojstva biljaka; u čemu se sastoji najveće dobro; što je vrlina; razlika između vremena i vječnosti; o potrebi činjenja dobra; o tomu kako ne treba istraživati ono što nadilazi spoznajnu moć čovjeka; što je tajna; što je nebo; o tomu da se ne treba bojati smrti; o tomu da ništa ne treba raditi u srdžbi; u svemu treba sačuvati umjerenost; o javnim manama treba prijatelja nasamo upozoriti; ljude niskog stasa ne treba prezirati; s prijateljem se ne treba svađati; nasilne ljude treba izbjegavati; o pozajmljivanju novca s kamatama; o izbjegavanju zavisti; o strpljivom podnašanju tuđih mana; o tomu kako nepravde treba zaboravljati; raskalašenost treba izbjegavati; pohlepe se treba čuvati; što je vjera; o dužnostima pravog prijatelja; što je sreća; kako to da zli ponekad u svemu uspijevaju; što znači oprostiti; u sreći se ne treba oholiti; o upornosti u svladavanju poteškoća; treba znati čuvati ono što smo s mukom stekli; o lažnom prijateljstvu; o nasladi; o snu; koji su sni istiniti, a koji lažni.

¹⁸⁶ Kritičko izdanje ovog djela objavljeno je u Amsterdamu pod naslovom: *Disticha Catonis*. Recensuit et apparatus critico instruxit Marcus Boas. Opus post Marci Boas mortem edendum curavit Henricus Johannes Botschuyver. Amstelodami, North-Holland Publishing Company, MCMLII.

¹⁸⁷ V. bilj. 169.

III knjiga (listovi 126r—129v) govori: starce treba poštivati zbog njihova životnog iskustva; znanje treba uporno sticati; zablude onih koji ne žele učiti; ne treba odveć mariti za prokazivanja zlih; istinu nikada ne treba skrivati; treba se čuvati ulizica; lijenost treba izbjegavati; o ponašanju dobrih i zlih staraca; o lijenosti i marljivosti; o dječjoj naravi i potrebi igre; o tomu kako se ne smije nikoga izrugivati; nikomu škoditi; izbjegavati neprirodno držanje; ne prezirati ničiji savjet; izbjegavati očaj; učiti se iz tuđeg iskustva; biti ustrajan u radu; ne dati se zavesti od zlih; o međusobnom povjerenju supružnika; smrti se ne treba bojati; djeca moraju ljubiti i poštivati roditelje.

IV knjiga (listovi 130r—142r) nastavlja sa sličnim savjetima: tko želi provoditi siguran život, ne smije se odavati porocima; treba prezirati bogatstvo i prolazna dobra; tri stvari dostojne slobodna čovjeka: uslužnost, pravednost i vjera; bogatstvo ne usređuje čovjeka; škrtac nikada nije zadovoljan; ako ne uspijevaš u životu, nemoj za to kriviti sudbinu nego svoj nemar i nespretnost; novac je čovjeku potreban za pristojan život; ako si bogat, nemoj biti rasipan; ne traži prijatelja samo zbog novca; ako želiš uživati dobar glas, ne radi sramotne stvari; starce treba poštivati zbog njihove sjedine i životnog iskustva; vrline treba njegovati; treba se čuvati proždrljivosti i opijanja; u razgovoru s drugima treba se čuvati svakog pretjerivanja, posebno brbljivosti.

Ovdje Polikarp na 3 lista (134r—136v) izlaže čitavu nauku kako se može u govoru pretjerati i navodi preko 70 književnih metafora kojima se služe književnici. Na desnom rubu (134r) je označio sadržaj ovog dijela: *Plura de figuris locutionis id est spectantibus non ad purum grammaticum sed ad exornationem*. Iza toga tumači pojedine metafore, kao npr. što su pleonazam, makrologija, trop, tautologija, amfibologija, antonomazija, perifraza, hiperbola, alegorija, paranomija, sarkazam, paradigma itd. pokazujući tako svoju veliku naobraženost i duboko poznavanje teorije književnosti. Za te književne figure kaže da više služe pjesniku nego govorniku ili gramatičaru. Ovaj dio je napisao dok je još predavao u Sulmoni,¹⁸⁸ a manje stvari neposredno prije nego je djelo poslao u tisk. Na kraju (listovi 139v—142r) dodao je jedan dio gramatike i to o prijedlozima, o participu s akuzativom, o upotrebi ablativa, dativa, priloga i neka druga manja gramatička pravila, *što će biti korisno — kaže — učenicima i učenima*.¹⁸⁹

Sačuvane primjerke prvog izdanja ovog djela iz g. 1517. čuvaju: Sveučilišna i nacionalna knjižnica u Zagrebu: R II F—8°—309; knjižnica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u

¹⁸⁸ V. bilj. 181.

¹⁸⁹ *Dionisii: appollonii: donati*, listovi 139v—142r.

Zagrebu: R 525 i Biblioteca Sperelliana u Gubbiju, Sezione Inconaboli III. 45. I. 25, listovi 3r—140v. Jedan primjerak drugog izdanja iz g. 1520. ima Nacionalna knjižnica u Parizu: Rés. X. 794.

4. M. Jo. Policarpus: *Seueritani: Sibenicensis: Dalmatae Predicatorum ordinis: grammatices: horisticae: methodicae: et exegeticae: libri tres: et de arte metrica libellus cum arte retrogradi carminis: opus: tum breuissimum: tum omnium artis grammatices vtilissimum.* Kolofon na listu 31r glasi: *Impressum fuit hoc opus Perusiae apud Leonem: per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem: Anno a deiparae Virginis partu 1518 die vero 6 decembris.*

To je sustavna latinska gramatika namijenjena đacima koji su se pripremali za studij retorike kao ideala humanističke naobrazbe (*vir bonus, dicendi peritus*). Napisao ju je prije g. 1516. jer je spominje u komentaru Donatovoj gramatici,¹⁹⁰ a neke je dopune unio za vrijeme svog predavanja u Gubbiju.

Na naslovnoj stranici otisnut je nama već dobro poznati *accipies* s Polikarpovim likom u sjedećem stavu dok piše, a ispred njega se nalazi lik jednoga njegova đaka s knjigom u ruci u sjedećem stavu. Na desnoj strani stola su urezani inicijali *M. I. P.* što po našem sudu znači *Magister Ioannes Policarpus*, a na klupi na kojoj on sjedi inicijali *E. F.* od kojih prvi inicijal vjerojatno označuje ime majstora tog drvoreza, a drugi kraticu za *fecit*. Ispod toga je isto tako već dobro poznato Polikarpovo upozorenje:

*Cognomen Policarpus erat: non barbula: falso:
Pompilius: quidam: quod tribuere mihi.*

U posveti plemićima Gubbija (listovi 1v—3r) pisac naglašava da je došao u njihov grad na poziv Mihaela iz Genove, provincijala rimske dominikanske provincije, i na njihovu želju da im odgaja omladinu predajući joj gramatiku kako bi se mogla pripremiti za studij retorike.¹⁹¹ Kaže da ovo djelo posvećuje njima jer su mu u svom gradu pružili ne samo gostoprimstvo, nego i prijateljstvo. Zatim prelazi na iznošenje kratkog historijata njihova grada za koji tvrdi da ga je, prema Plotinu, osnovao kralj Umbrijaca Gobius po komu je i dobio ime i koji je sagradio njihov amfiteatar. Navodi da njegovi stanovnici nikada nikomu nisu robovali nego da su se slobodno ujedinili s Rimljanima. Nabraja pisce koji su dotle pisali o Gubbiju i spominje najpoznatije ljude iz njegove prošlosti. Zbog svega toga — naglašava — osjeća se ponukanim da upravo njima posveti to svoje djelo.

¹⁹⁰ N. dj. list 110r.

¹⁹¹ *Ad uos nobilissimi ciues / calamo minime parcere decreui: quo vos non lateret me sepe pernoctasse / vt filijs vestris profuturus: quorum mihi cura fuit: euigilarem quam breuissimum grammatices opus: vt eo breui et facilius / tempus incassum non terentes quo cupiunt: ad Rethoricen precipue peruenire possint: hoc opusculum / mihi credite / necessarium erit pueris: iucundum senioribus* (list 1v).

Djelo u svemu ima 30 nenaznačenih listova. Počinje na listu 4r s tumačenjem naslova i uvođenjem u sadržaj djela: *Quid sit grammatica? Est ars recte loquendi et scribendi / usu / auctoritate / et ratione constans. Quatuplex est grammatica? Est triplex / videlicet horistica, methodica, et exegetica. Quid est grammatica horistica? Est que tradit notitiam octo partium orationis: earumque accidentium / iuxta earum simplicem naturam. Quid est grammatica methodica? Est que docet constructionem / vt oratio sit congrua et euitetur [?] incongrua. Quid est grammatica exegetica? Est que tradit eleganter loquendi precepta. Quot sunt partes grammatices horistice? Sunt quatuor: videlicet littera: sillaba: dictio: et oratio.* Dalje tumači što su slova, koliko ih ima, kako se dijele, što su samoglasnici, dvoglasi, suglasnici, poluglasnici, bezvučni glasovi, tekući glasovi, dvostruki glasovi, slogovi, izgovor, govor, gramatički članovi za određivanje roda imenice (pokazne zamjenice *hic, haec, hoc*) te konačno navodi osam vrsta riječi dijeleći ih na promjenljive (imenice, participi, glagoli i zamjenice) i nepromjenljive (prijedlozi, prilozi, uzvici i veznici). To je ujedno sadržaj I knjige. II knjiga (listovi 11v—24r) sadržava uglavnom sintaksu, a III (listovi 24r—29v) pravila sastavljanja govora protumačena u 16 pravila, način sastavljanja pisama ili poslanica, osnove metrike koje pisac zove *De carminis retrogradi natura*.

Ta Polikarpova gramatika napisana je vrlo sustavno i pregledno po svim znanstvenim kriterijima koji su još uvijek na snazi u sličnim djelima, tako da se i danas možemo njom korisno poslužiti. U mnogim svojim dijelovima slična je već opisanom komentaru Donatovoj gramatici. Po jedan njezin primjerak čuvaju ove knjižnice: Sveučilišna i nacionalna u Zagrebu: R. II F—8°—197 i Biblioteca Sperelliana u Gubbiju: Sezione Inconaboli, III. 45. I. 25, listovi 141r—168v.

5. *MAGISTRI IOANNIS POLICARPI SEVERITANI SIBENSIS DALMATE PREDICATORII: AD ILLVSTREM GVIDO-BALDVM RVERIVM: CASTRI DVRANTI COMITEM INVICTISSIMI VRBINI ET SORE DVCIS FRANCISCI MARIE FILIVM FERETREIDOS LIBRI TRES.* Kolofon na 23r glasi: *Impressum Venetijs per Magistrum Ioannem franciscum et Ioannem antonium fratres de Rusconibus. M.ccccccxxij. die. xxiiij. Iulij.*

Poslije *Solimaidos libri tres* to je drugi Polikarpov epski spjev. U svemu ima 23 nenaznačena lista podijeljena na tri dijela ili knjige. I knjiga (listovi 7r—10r) ima 171 stih, II (listovi 10r—13v) 198, a III (listovi 13r—22r) 460 stihova u heksametru. U svemu ima 829 stihova, u prosjeku 28 stihova po punoj stranici. Spjev je napisan g. 1522. kada je Polikarp predavao u Cagliju, a posvetio ga je Guidobaldu II, sinu i nasljedniku vojvode Francesca Marije

prigodom njegova devetog rođendana (rodio se 2. travnja 1513).¹⁹² Posveta (listovi 1r—6v) je duža nego obično; u njoj pisac u prozi donosi povijest urbinskih vojvoda, kako onih obitelji di Montefeltro, tako i onih Della Rovere i to počevši od pape Siksta IV della Rovere i Federica di Montefeltro sa svim pobočnim granama koje urbinske vojvode rodbinski vežu s plemićkim obiteljima Sforza, Malatesta i napuljskom kraljevskom kućom Aragonaca. Zanimljivo je da je pisac dao naslov svom djelu *Feretreis* ili — kako naglašava u posveti ovog djela — *libellum scilicet cui est nomen feretreis a claro tue domus cognomento*,¹⁹³ želeći tako naglasiti njeno podrijetlo od obitelji di Montefeltro. U posveti vrlo lijepim stilom upućuje mladom vojvodi dosta laskavih riječi kao npr.: *Alij enim Vasa aurea: alij argentea: alij diuersa fortune tibi offerte conantur Ipse autem pauper Vates: non nisi carmina: tres uidelicet libellos de tuo natalicio die: Varijs sententiarum floribus ornatos tibi offero*.¹⁹⁴ U daljnjem izlaganju Polikarp pokazuje da su mu poznati svi politički i vojnički događaji koji su se zbili u urbinskoj vojvodini do g. 1522.

Nakon posvete pisac je donio *Argumentum Trium Librorum*:

*Applaudit primus puero puerilibus ausis
Ad superos muse mittuntur quippe secundo
Tertius hunc optat per fundi Rore sereno.*

Sadržaj spjeva je dosljedan njegovu naslovu: slavi se obitelj urbinskih vojvoda od njenih početaka do g. 1522. kada je spjev napisan i mladom vojvodi Guidobaldu II želi se isto tako slavna budućnost kao što je bila slavna prošlost njegove obitelji. Možda je najbolje izrazio njegov sadržaj jedan Polikarpov učenik stihovima:

*Qui uult feretriae bene noscere stemata gentis
Hic policarpus adest musarum gloria uates*.¹⁹⁵

Po jedan primjerak ovog djela imaju slijedeće knjižnice: Pariz, Bibliothèque Nationale: Yc. 12384; Rim, Biblioteca Nazionale Centrale: 204 20 A 14; Milano, Biblioteca Ambrosiana: S. N. U. III. 53 (inserto 4). Bologna, Bibliotheca Comunale dell'Arciginnasio: 16. C. VII. 21. op. 1.

6. M. IO. POLICARPI Seueritani: Sibenicensis: Dalmate predicatorij: Ad illustrissimum et inuictissimum militie principem Franciscum mariam Ruerium: Vrbini: ac sore ducem clarissimum pro Isocratis, moralis Philosophie commentarijs, Vernacula interpretatio: nela qual si contene tuti li instituti duno regno, citate, cura

¹⁹² F. Ugolini, *Storia dei conti e duchi d'Urbino*, str. 196.

¹⁹³ List 6v.

¹⁹⁴ List 1v.

¹⁹⁵ List 23r.

domestica, et uiuere ciuile di se stesso opera diuina. Kolofon na listu 12v glasi: *Stampata in Venetia per li heredi de Zorzi Rusconi* bez oznake godine.

Ovo djelce ima svega 12 nenaznačenih listova. Sadržava Polikarpov prijevod s grčkog Izokratova djela *Ad Nicoclem Salaminis regem*. Preveo ga je prije g. 1516 jer ga spominje u komentaru Donatovoj gramatici¹⁹⁶ i komentaru Senekinoj etici.¹⁹⁷ Iako ne nosi oznaku godine kada je tiskano, ipak u posveti spominje papu Hadrijana VI (1522—1523) za koga kaže: *Pontefice Massimo al presente* pa je moglo biti tiskano jedne od tih dviju godina. Za sâm prijevod u posveti urbinskom vojvodi Francescu Mariji di Montefeltro della Rovere navodi da se radi *di lo governo di stati et regni: Isocrate philosopho morale et oratore prestante con materna lingua interpretato*.

Umjesto da pišu originalna djela s područja političkih nauka i posvećuju ih svojim moćnim i bogatim mecena ili pak da prevode s latinskoga jedno od brojnih *ogledala* napisanih u srednjem vijeku za pouku vladara,¹⁹⁸ mnogi su humanisti više voljeli posegnuti za jednim djelom istog sadržaja koje je još u V st. pr. Kr. napisao grčki filozof i govornik Izokrat. Tako je u XV i XVI st. bilo više puta prevedeno to Izokratovo djelo koje govori o dužnostima vladara.¹⁹⁹ Smatrajući prikladnim jedan takav dar svom meceni urbinskom vojvodi Francescu Mariji Ivan Polikarp Severitan se odlučio na prevođenje s grčkoga tog zanimljivog djela i to gotovo istovremeno kada je izišlo iz tiska njegovo originalno djelo posvećeno istom sadržaju pod naslovom *Monoregia* o kojem će kasnije biti više govora. Zanimljivo je zapaziti da je to jedino njegovo djelo koje je napisao ili preveo na talijanski, premda je svoje najbolje godine života proveo upravo u Italiji. Učinio je to s nakanom da njegov sadržaj bude što razumljiviji urbinskom vojvodi. No, kao da se u tom poslu nije najbolje snalazio pa mu je naslov donio na latinskomu.

Po jedan primjerak tog djela čuvaju Biblioteca Ambrosiana u Milanu pod signaturom: S. N. U. III. 53 (inserto 1) i Biblioteca Comunale dell' Arciginnasio u Bologni pod signaturom: 16. C. VII. 21. op. 2.

7. M. IO. POLICARPI Seueritani: Sibenicensis: Dalmate predicatorij: Ad illustrissimum et inuictissimum principem Franciscum

¹⁹⁶ *Dionisii: appollonii: donati*, list 108v.

¹⁹⁷ N. dj. list 121v.

¹⁹⁸ Usp. W. Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*. Schriften des Reichsinstitutes für ältere deutsche Geschichtskunde, 2. Leipzig 1938.

¹⁹⁹ Th. Kaeppli, *Le traduzioni umanistiche di Isocrate e una lettera dedicatoria di Carlo Marsuppini a Galeotto Roberto Malatesta (1430)*. Studi Romagnoli, II (Faenza 1951), 57.

mariam Ruerium: urbini et sorre ducem clarissimum: monoregiae: ex qua conijcitur totius humanae uitae modus libri quatuor. Kofon na listu 48v bez oznake glasi: *Impressum Venetijs per Ioanem Franciscum et fratrem eius filios quondam Georgij de Rusconibus. Anno domini. M. D. XXII. die Secundo Augusti.*

Djelo ima u svemu 48 nenaznačenih listova podijeljenih u četiri dijela ili knjige koje obrađuju teme: I. *De moribus regis*; II. *De bene instituta ciuitate*; III. *De condenda urbe* i IV. *De bellico apparatu*.

U posveti urbinskom vojvodi Francescu Mariji pisac navodi da je već davno čuo o njegovim vrlinama, a prošle godine (1521) da se je imao prilike i sam uvjeriti u ono što se o njemu govori. Ne znamo na što se točno odnose ove njegove riječi. Možda na njihov sastanak. Naglašava da dobro zna kako je vojvoda bio oklevetan kod pape Leona X koji ga je zbog toga lišio vojvodstva, ali da se je on svojom razboritošću i hrabrošću uspio izvući iz svih poteškoća stekavši naklonost novog pape Hadrijana VI. Moli ga da blagohotno primi ovo njegovo djelo: *nam cum omnem meam industriam: meque ipsum quamuis pauper prouincialis tibi tuisque dicauerim quo argumento probarem in te fidem nostram, tibi, et si prudentissimo quatuor monoregie libros offero ex quibus perleges et mores regum: et bene constitute ciuitatis et Regni rationem et eorum quae huic conueniunt curam.* U uvodu moli vojvodu da ne shvati njegov poklon kao laskanje, jer zna da su ulizice najveći neprijatelji vladara i da su uništili tolike države, nego kao izraz njegova iskrenog štovanja: *Ego uero exoptans ut te diu foelicem tuumque imperium deus perpetuo seruet: qui regiam uitae ac humanae sortis nobilitatem: non in falsis fortunae bonis: sed in propria animi uirtute posuisti: coelicoli preconis more: te hac monoregia: singulari scilicet uitae modo: ad reges spectante aggredior: qui quamuis tuapte natura: Sis morum omnium bonorum exemplar ac unica fenix et uirtutum amator.*²⁰⁰

I knjiga (listovi 3v—22r) podijeljena je na 16 naznačenih i jedno nenaznačeno poglavlje koja zbog zanimljivosti njihova sadržaja ovdje donosimo: I. *De moribus regis*; II. *Rex aut litterarum sit praeditus: aut litteras amet*; III. *De castitate regis*; IV. *De pietate regis*; V. *De moderato Regis animo*; VI. *De humilitate regis*; VII. *De consultoribus regis*; VIII. *De abstinentia regis*; IX. *De cultu regis erga deum*; X. *De graui Regis animo*; XI. *De aulicis Regis*; XII. *De praestantia animi Regis*; XIII. *Rex prudens iram caueat*; XIV. *De magnanimitate regis*; XV. *De non inferenda iniuria alicui*; XVI. *De prudentia Regis* i XVII. *De comicijs faciendis*.

II knjiga (listovi 22v—23v) ima 13 kratkih poglavlja koja, kao ni u slijedeće dvije knjige nisu označena rednim rimskim brojevi-

²⁰⁰ List 2rv.

ma: *De bene instituta ciuitate; De fugiendo ocio; De danda opera litteris et ingenuis preceptis regum; De humanitate regis; De bonorum et malorum gradibus; De humanae uitae consuetudine; De necessitate habendi uxorem et de pluribus circa eam; De foeminis earumque moribus; De immoderato ueneris usu; De mulierum consilio; De mulierum imprudentia; De amore parentum erga liberos; De familiarum moribus.*

III knjiga (listovi 36r—40v) sadrži 10 kraćih poglavlja: *De condenda urbe; De qualitate et loco condende urbis; Rex exuberet opibus; Praedia non debent esse comunia; Regnum hereditarium est melius eo quod habetur per electionem; De probitate regis in regno; De regis iusticia; De non habendis ministris perpetuis in officio et politica uita; Ad que ordinatur ciuitas; De silentio mense quo seruat apud omnes politica uita.*

IV knjiga (listovi 41r—45r) ima također 10 poglavlja, i to: *De bellico apparatu; Unde sint eligendi bellatores; De quibus artibus deligendi sunt bellatores; Qui praestant in bello rustici an nobiles; De cautellis habendis in exercitu; De forma acierum; De machinis lapidarijs; De edificijs quibus castra oppugnantur; De castrorum munitione i De castrorum defensione.*

Iza toga (listovi 45r—48r), kao i obično, tiskano je šest pjesama Polikarpovih učenika, i to u čast urbinskog vojvode Francesca Marije, njegove žene Eleonore, žene vojvode Guidobalda di Montelfetro I Elizabete, tajnika urbinskog vojvode Urbana te konačno u čast savjetnika urbinskog vojvode Nikole Zanota. Na kraju (list 48v) donesen je popis svih tiskarskih pogrešaka.

Po jedan primjerak ovog djela čuvaju slijedeće knjižnice:

Milano, Biblioteca Ambrosiana: S. N. U. III 53 (inserto 3)

Bologna, Biblioteca dell'Arciginnasio: 16. C. VII. 21. op. 3.

Venezia, Biblioteca Nazionale S. Marco: Misc. 2247.1 i 2370.1.

8. Zadnja poznata stvar koju je Polikarp napisao jest pjesma pod naslovom: *M. Io. Policarpi Seueritani Sibenicensis Predicatorii theologi Carmen ad lectorem* koju je napisao u čast Dubrovčanina Jakova Bunića. Tiskana je u Bunićevu djelu *De vita et gestis Christi eiusque misteriis et documentis* tiskanom u Rimu g. 1526, str. CCXCIX.

Fotokopije svih Polikarpovih djela koja se čuvaju po inozemnim knjižnicama namjeravam pohraniti u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu, knjižnici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu te Filozofskom institutu Sveučilišta u Zagrebu da budu na raspolaganju svima onima koji se dalje budu željeli baviti ovim tako malo poznatim hrvatskim humanistom.

II. Izgubljena djela

1. Zanimljivo je konstatirati da je Ivan Polikarp Severitan koji je — kako smo vidjeli — napisao i objavio više djela različitog sadržaja, od kojih su neka i po dva puta izdavana, ušao u kulturnu povijest zahvaljujući gotovo isključivo jednom djelu koje vrlo vjerojatno nikad nije bilo tiskano niti se do danas sačuvalo. Radi se o djelu *Historia Dalmatiae* ili *De laudibus Dalmatiae* ili pak, kako tvrdi Ambroz Gučetić, *De laudibus Illyriae*.²⁰¹ Brojna istraživanja po raznim knjižnicama i arhivima da se pronađe to zanimljivo i za hrvatsku povijest važno djelo nisu urodila nikakvim plodom.

2. Isto tako se zametnuo trag njegovu povijesnom djelu koje je obrađivalo povijest umbrijskog grada Gubbija, a koje je — po dominikanskim povjesničarima J. Quetifu i J. Echardu²⁰² — nosilo naslov: *Reipublicae Eugubinae historia*. O tomu da ga je zaista napisao postoji pouzdano svjedočanstvo talijanskog povjesničara Antonija Concirole koji ga u svojoj knjizi *Statuta civitatis Eugubii* na nekoliko mjesta citira se ili se na nj poziva. To znači da ga je imao u rukama kada je osamdesetih godina XVII st. pisao spomenuto djelo. Tako se npr. u raspravi pod naslovom: *Eugubinae Civitatis Honorifica et brevis descriptio* poziva na Polikarpa za koga kaže: *auctor antiquitate, ac doctrina laudandus in Topographia Eugubinae Urbis ...* pa prosljeđuje: *Item alii Historici, et Chronologi ex antiquis, ac Neotaericis Eugubium nominant Civitatem Regiam, cum in illa vetustissimi Umbriae Reges sedem habuerint. De Regibus iisdem, et eadem antiquitate saepe, atque honorifice auctoritate, et vetustate Historici gravissimi meminit in suo libro Ioannes Policarpus Severitanus Sibenicensis Dalmata Praedicatorum Ordinis. Quoniam vero magnum hunc Virum citaturi crebro sumus, propterea quod multa de Eugubio verba fecerit; operae pretium erit illius virtutem ostendere, ut ad nostra inde scripta plus etiam auctoritatis accedat. Asserunt qui de Policarpo loquuntur, fuisse illum in Philosophiae, ac Theologiae scientiis, aliisque etiam litteris, ac disciplinis versatissimum: sub clarissimis Praeceptoribus, Palladio scilicet Fusco Patavino, Marco Antonio Sabellico, Pomponio Laeto, et Ioanne Sulpitio studiisse: et tanquam compluribus excultum scientiis commendatum fuisse a litteratoribus Viris, qui eo saeculo grandium ingeniorum feracissimo floruerunt. Igitur, subdo ima ego, Auctor est probatus, igitur fide dignus Policarpus.*²⁰³

²⁰¹ V. bilj. 1.

²⁰² *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, I, str. 858.

²⁰³ Citat donosim prema A. Bacotich, *Giovanni Policarpo Severitano da Sebenico*, str. 316.

3. Treće Polikarpovo izgubljeno djelo za koje znamo ne samo da ga je napisao nego i tiskao jest *De retrogradi natura* u kojem vjerojatno razlaže osnove latinske metrike, slično raspravi koju je donio na kraju svoje latinske gramatike tiskane g. 1518. To, naime, saznajemo iz naslovne stranice njegova govora održanog 1514. u Sulmoni na kojoj se uz naslov samog govora spominje i *opusculum de retrogradi natura* tiskano skupa sa spomenutim govorom. Nije nam poznato da li se je sačuvao i jedan cjelovit primjerak tih dvaju djela.

4. Za vrijeme svog boravka u Sulmoni g. 1510—1514. naš je pisac napisao jedan latinski spjev u čast rimskog pjesnika Ovidija, najslavnijeg građanina Sulmone, i posvetio ga svom učeniku Ivanu Josipu, sinu sulmonskog plemića Populeusa davši mu naslov u njegovu čast *Populeis*.²⁰⁴

5. U svom komentaru Donatovoj gramatici Polikarp spominje i jedno svoje dosad nepoznato djelo čiji je naslov i sadržaj teško odrediti. Ipak se čini da se radi o prirodoznanstvenom djelu jer kaže da je u njemu bilo govora o *središtu zemlje*.²⁰⁵

6. Znamo za još nekoliko Polikarpovih izgubljenih djela. Radi se u prvom redu o trima djelima za koja tvrdi da ih je napisao prije svoje 25. godine života ili točnije prije g. 1497. To su: a) *komentar Perziju*; b) *komentar Juvenalu* i c) *komentar svim Plinijevim djelima*. Pored njih kaže da je napisao i *mnoga druga djela* i to iz logike, filozofije i teologije te izjavljuje da bi ih napisao još i više da ga u tome nije spriječilo divljaštvo nekih Šibenčana²⁰⁶ otkrivajući nam tako da ih je pisao u Šibeniku bilo kao mladi povratnik iz Letove Rimske akademije, bilo kasnije kao učitelj šibenske omladine.

Možda će ovi reci nekome pomoći da otkrije ili identificira barem koje od tih djela koja vjerojatno još uvijek leže u kakvu arhivu ili knjižnici prekrivena prašinom zaborava i anonimnosti.

²⁰⁴ ... *poetam decet esse castum: et piuum: ut declaravi in nostra populeide in secundo libro Nasonem de nasonum familia: qui ex equestri ordine fuit: pelignus uates: et sulmonis honos: de quo et in hoc secundo plura docui: ad Ioannem Iosephum filium Populei comitis de illius natali die (Dionisii: appollonii: donati, list 121r.).* Da ne bude nikakve zabune o tomu da se zaista radi o njegovu posebnom djelu, pisac se pobrinuo da na desnom rubu uz taj tekst napiše: *Liber Policarpi*.

²⁰⁵ N. dj. list 38r.

²⁰⁶ *Si illo dicendi platonico: magis quam aristotelico aut ciceroniano quoniam et materia hoc requirebat et mee iuuentutis ludibria postularunt hec enim opuscula composui nondum quinque annos supra uiginti natus eram: uidelicet solimaidos libros tres: pede equestri Monoregiam: in qua sunt instituta principum: et totus liber ethycorum. Regulas grammatices: commentaria in isocratis moralem phylosophiam commentaria in persium. Iuuenalem. et hoc opusculum non priusquam*

C. POLITIČKA MISAO

I. *Političke prilike u Evropi u drugoj polovici XV i početkom XVI st.*

Druga polovica XV st. označava korjenit zaokret u odnosu na dotadašnji način mišljenja i ponašanja u mnogim zemljama srednje i zapadne Evrope. Snažan gospodarski polet i blagostanje srednjih društvenih slojeva tadašnjih talijanskih gradova i država omogućili su dotad neviđeno zanimanje za književnost, umjetnost, znanost i kulturu uopće, kojoj se uzor, ideal i inspiracija tražila u klasičnoj starini. Taj novi pokret poznat u povijesti kao humanizam i renesansa, praćen usporednim tehničkim pronalascima i geografskim otkrićima, proširio se neslućenom brzinom na većinu evropskih zemalja u kojima su postojali isti ili slični uvjeti, izazivajući posvuda promjene koje su označavale kraj jednog i početak drugog, novog doba u povijesti čovječanstva.

Ove duboke idejne promjene nisu mogle ostati bez odgovarajućih posljedica i na političkom polju. Dvije dotad vodeće sile u Evropi, njemačko-rimsko carstvo i papinstvo, već više od jednog stoljeća nisu više vršile ujedinjavajuću ulogu zapadnog svijeta od kojih je prva u prošlosti težila za vodećom ulogom na političkom, a druga na duhovnom području. O nekom idejno-političkom jedinstvu srednje i zapadne Evrope u smislu srednjega vijeka nije moglo biti više ni govora. Umjesto nekadašnjeg nadnacionalnog njemačko-rimskog carstva, koje je u svom okrilju okupljalo većinu zapadnoevropskih zemalja, sada se sve više rađaju jedna za drugom nacionalne države pod vodstvom vlastitih nacionalnih dinastija unutar kojih se odvijaju dva različita procesa koji teku paralelno u zemljama srednje i zapadne Evrope. Tako je npr. u Engleskoj, Francuskoj i Španjolskoj taj proces tekao u smjeru stvaranja apsolutne nacionalne monarhije u kojoj nije moglo biti više ni govora o napola zavisnim ili autonomnim obrtnim udružbama i slobodnim gradovima, dok je u drugim zemljama taj proces imao uglavnom obratan smjer. Razloga toj promjeni strukture društva i društvenog poretka ima svakako više, a mi ćemo ovdje napomenuti samo neke

Usporedno s neuspjehom koncilijarističkog pokreta koji je išao za tim da u Crkvu uvede srednjovjekovni politički predstavnički sustav i tako ograniči papinski autoritet, polovicom XV st.

nunc in lucem editum: et plura alia: in totum plinium precipue: quia tamen magis logice: phylosophie: et theologie incumbio: hec me auocant: ne mee uitae labores incogniti fiant tamen ut fieri poterit aliquid de quacumque re cui operam dedi posteris tradere conabor: et iam fecissem: nisi me quorumdam sibenicensium fera presisset barbaries: quibus et patriam in me ingratham non numquam dicam (n. dj. list 24v).

snažno se afirmira i vlast pojedinih evropskih monarhija u odnosu na ostale srednjovjekovne institucije i staleže. Srednjovjekovni predstavnički sustav je bio posvuda u naglom uzroku. Jedino je u Engleskoj za relativno kratko razdoblje vladanja dinastije Tudor (1485—1603) parlament sačuvao svoj kontinuitet. Promjene su posvuda bile velike i duboke. Politička vlast, koja je dotle dobrim dijelom bila u rukama krupnih feudalaca i snažnih obrtnih udružbi, sada definitivno prelazi u kraljeve ruke. Poimanje vladara kao vrhovnog počela svake političke vlasti, dotle svojstveno samo rijetkim pristalicama *regnuma* ili *imperiuma* u odnosu na *sacerdotium* i radikalnim zastupnicima hijerokratske ideje papinstva, počelo se u to vrijeme sve više afirmirati da bi u XVII st. postalo općeprihvaćena politička misao.²⁰⁷

Te promjene političke teorije i prakse odraz su dubokih promjena u evropskom društvu onoga vremena. Naime, gospodarske promjene koje su već duže vremena bile u toku bile su odlučujući čimbenik toga revolucionarnog preobražaja srednjovjekovnih institucija u drugoj polovici XV st. Gospodarske i političke strukture srednjovjekovnog društva bile su gotovo posve lokalnog značenja. Bila je to nužna posljedica oskudnih prometnih veza koje nisu dopuštale bolje međusobno povezivanje i sjedinjavanje na nacionalnim osnovama tako da je federativni oblik vlasti koji je dopuštao široku lokalnu autonomiju bio sasvim naravan. Zbog toga su također promet i trgovina bili lokalnog značenja ili su tekli prirodno prohodnim putovima koji su se lako mogli nadzirati i monopolizirati.²⁰⁸ No, budući da su s vremenom prometnice postajale sve bolje i sve brojnije, takva je lokalna i monopolizirana trgovina bila osuđena na propast. Tako se od trgovačkog monopola prešlo na slobodnu trgovinu kojom su se najviše okoristili poduzetni trgovci koji su mogli ulagati svoj kapital na mnogo širem području, a nadzor nad njim, uvjete ulaganja i cijene pojedinih proizvoda nisu više mogle određivati obrtne udružbe nego nacionalna vlast. Taj srednji stalež koji se najviše okoristio slobodnom trgovinom i industrijom postao je tako prirodni protivnik plemstva, srednjovjekovne podijeljenosti i nereda do kojih je često dolazilo. Njegovi interesi bili su na strani centralizirane vlasti koja je sebi prisvojila svu političku, vojnu, upravnu i pravosudnu upravu zemlje. Naravno, ni kraljevska vlast nije bila idealna jer je odveć bila pristrana i samovoljna, ali ju je ipak srednji stalež smatrao boljom od bilo kojeg feudalnog oblika vlasti. Tako je početkom XVI st. apsolutna monarhija postala pretežni oblik vlasti u zapadnoj Evropi.²⁰⁹

²⁰⁷ George H. Sabine, *Storia delle dottrine politiche*, Milano, Etas Kompass, 1971, str. 253.

²⁰⁸ N. mj.

²⁰⁹ N. dj. str. 254—255.

Još je jedan čimbenik na poseban način utjecao na političke i društvene promjene onog vremena. Naime, sve do XV st. glavna udarna snaga svih dotadašnjih vojski sastojala se od teško oklopljene konjice koju su isključivo sačinjavali bogati plemići pa se npr. zauzimanje pojedinih utvrda nije moglo ni zamisliti bez duge i mučne opsade koja je nekad znala potrajati mjesecima, pa čak i godinama. Upotreba topova učinila je dotad neosvojive utvrde lako osvojivima, a pješadija naoružana puškama, koju je plaćao kralj, učinila je bespredmetnim dotadašnje teške i skupe oklope koje su mogli nabaviti samo plemići, a s oklopima je praktično iščezla politička i vojna moć plemstva u mnogim zemljama.

Osim navedenih razloga, nacionalnim dinastijama je bio olakšan posao oko uvođenja centralizirane vlasti zbog još jedne stvari. Zbog anarhije i gotovo endemičkih građanskih ratova svi su društveni staleži bili ne samo umorni nego i iscrpljeni. Tako je npr. Engleska poslije dugog i krvavog građanskog rata između kuća Lancaster (Crvena Ruža) i York (Bijela Ruža), u kojem je izginula većina normanskog plemstva, g. 1485. konačno našla svoje jedinstvo pod vodstvom dinastije Tudor. Istina, još je uvijek ostao na snazi feudalni ustav, ali je u svim važnijim stvarima odluka pripadala kralju. U Francuskoj, koja je upravo bila izišla iz stogodišnjeg rata, prilike su bile nešto drukčije. Proces nacionalnog ujedinjavanja bio je starijeg datuma pa Luju XI (1461—1483) nije bilo odveć teško skršiti ionako oslabljen otpor velikih feudalaca i stvoriti snažnu centraliziranu monarhiju, najjedinstveniju i najskladniju u Evropi.²¹⁰ Španjolska je poslije uništenja posljednjeg muslimanskog kraljevstva u Granadi g. 1479. našla svoje političko jedinstvo zahvaljujući ženidbi Ferdinanda Katoličkog i Izabele Aragonske stvorivši tako apsolutnu monarhiju koja je tu zemlju učinila najjačom evropskom silom kroz gotovo cijelo XVI st.²¹¹ Sličan proces odvijao se i u istočnoj Evropi, posebno u Rusiji i Turskoj, premda na različitim razinama pa se ni njihov unutrašnji politički razvoj ne može svesti na jedan zajednički nazivnik.

Međutim, sasvim se suprotan razvoj u to vrijeme odvijao u Njemačkoj, Poljskoj, Češkoj i Ugarskoj gdje je plemstvo, usprkos svim pokušajima od strane kraljeva da skrše ili barem ograniče njihovu moć, bilo odveć moćno da bi pristalo na ukidanje svojih povlastica i gotovo nezavisnog položaja. Tako je npr. u to vrijeme u Njemačkoj bilo mnoštvo kneževina, vojvodina i grofovija koje su, bez posebnih poteškoća, uspijevale sačuvati svoju autonomiju

²¹⁰ N. dj. str. 255—256; R. Doucet, *La Francia di Carlo VIII e Luigi XII. Storia del mondo moderno*, I, Cambridge University Press. Milano, Garzanti, 1967, str. 409—414.

²¹¹ J. M. Batista I Roca, *I regni di Spagna e i re cattolici*, n. dj. str. 442—459.

u odnosu na nedovoljno odlučne pokušaje nekoliko pretendenaata za carski naslov koji su bili mnogo više zainteresirani za proširenje svog vlastitog utjecaja i za sudbinu svojih nasljednih zemalja nego za jedinstvo carstva. Pokušaji Maksimilijana I (1486—1519) i Karla V (1519—1556) da reformiraju ustav carstva urodili su samo oskudnim plodovima.^{211a}

Slične prilike vladale su i u Italiji, koja nas u ovom prikazu posebno zanima. Ona je u to vrijeme bila razmrvljena na nekoliko država i državica u kojima nisu uvijek ni vladali Talijani. Tako se npr. na krajnjem sjeverozapadu smjestila savojska državica. Uz nju su obitelji Visconti i Sforza bili stvorili milansku vojvodinu u kojoj su sasvim suvereno držali vlast u svojim rukama i vodili ekspanzionističku politiku kojoj se odlučno suprostavljala Venecija jer se bojala nazočnosti jedne jake države u svojoj blizini, premda je i ona sama stoljećima prije toga vodila takvu politiku na istočnoj jadranskoj obali i otocima grčkog arhipelaga. Na jugozapadu se smjestila genoveška republika koja je zauzimala prilično uzak pojas ligurske obale. Sa svoje jugoistočne strane graničila je s nešto većom toskanskom republikom koja je u drugoj polovici XV i početkom XVI st. bila poprište oštih sukoba za prevlast između Medicija, Soderinija i nekih drugih plemićkih obitelji. U taj se sukob upleo i Savonovolin pokret. Dva najveća talijanska otoka, Sardinija i Sicilija, bili su još od XIV st. pod vlašću Aragonaca, a slična sudbina je zadesila i napuljsko kraljevstvo koje je nakon kratkog razdoblja anžuvinske vlasti (1424—1448) i krvavog građanskog rata konačno g. 1442. došlo u aragonske ruke u kojima će ostati sve do XVIII st.

U sredini Apeninskog poluotoka smjestila se papinska država koja je na jugu graničila s napuljskim kraljevstvom, a na sjeverozapadu s toskanskom i mletačkom republikom. Dok su u srednjem vijeku pape bile simbol jedinstva i uspona kršćanstva, sada su bili simbol njegova političkog raspadanja i slabljenja njegove snage. Poslije iscrpljujuće borbe s francuskim kraljem Filipom IV Lijepim (1285—1314), boravka u Avignonu (1309—1378) te borbe s njemačkim carevima Ludovikom IV Bavarškim (1314—1347) i Karlom IV Luksemburškim (1346—1378) političkom ugledu papinstva bio je zadan takav udarac od kojega se više nikada nije oporavilo, a njegove nekadašnje pretenzije univerzalnog političkog i moralnog suca nad cijelom *respublica christiana* sada su se uglavnom svele na uske granice vlastite države u kojoj — istini za volju — pape nisu nipošto imali suverenu vlast. Tako su u Laciju gospodarile plemićke obitelji Colonna i Orsini, u Markama i Umbriji nekoliko moćnih feudalaca koji su samo formal-

^{211a} R. G. D. Laffan, *L'impero al tempo di Massimiliano*, I, n. dj. str. 270—276.

no priznavali papinsku vlast, dok su Emiliju i Romagnu pape gotovo redovito davali u leno svojoj braći i nećacima. Izgubivši prevlast nad srednjovjekovnim *christianitasom*, sada su se pape počele okretati prema vlastitoj državi u uvjerenju da im postojanje vlastite države osigurava nesmetan rad i nezavisan stav u odnosu na sve veće pretenzije pojedinih država. Tako pape od duhovnih poglavara karšćanstva postaju politički vladari. Iako im je u upravljanju državom nedostajalo iskustvo i kontinuitet svojstven nasljednim monarhijama, ipak su s vremenom uspjeli stvoriti najsolidniju i najtrajnijiu državu u Italiji.²¹²

Prvi koji je odlučio da stane na put neredu u vlastitoj državi bio je papa Aleksandar VI (1492—1503). On je tu zadaću povjerio sinu Cesaru Borgiji (1475—1507) kojemu su do ostvarenja toga cilja stajali na putu brojni poluzavisni ili gotovo posve nezavisni feudalski feodalci koji su se kao braća, rođaci ili nećaci prijašnjih papa nerijetko znali okititi zvučnim naslovima vojvoda, knezova i baruna te se kao takvi dokopali tvrdih gradova iz kojih se nisu dali istjerati. Prilike su u papinskoj državi postale još zamršenije dolaskom u Italiju francuskog kralja Karla VIII (1484—1498) koji je ne samo papinsku državu nego i gotovo cijelu Italiju podijelio na dva neprijateljska tabora ostavivši je takvom i nakon svog povlačenja.²¹³ Cesare je što silom što lukavstvom uspio protjerati većinu nepokornih feudalaca, među kojima i urbinskog vojvodu Guidobalda di Montefeltro uspostavivši potpunu vlast nad Romagnom i Emilijom, a spremao se na rat i protiv Firenze, Siene i Pise. Čini se da mu je bio konačni cilj da se proglasi kraljem tako osvojenog središnjeg dijela Apeninskog poluotoka, ali mu je očeva smrt u tomu pomrsila planove. Novi papa Julije II della Rovere (1503—1513) imao je uglavnom iste državničke planove kao i njegov prethodnik, ali ih je nastojao ostvariti s pomoću članova vlastite obitelji,²¹⁴ u prvom redu s pomoću svog nećaka Francesca Marije.

²¹² George H. Sabine, n. dj. str. 257.

²¹³ Friedrich Merzbacher, *L'Europa nel XV secolo. Il rinascimento e le grandi civiltà extraeuropee*, VI. Milano, Garzanti, 1969, str. 460—463.

²¹⁴ Obitelj della Rovere, niskog društvenog staleža, potjecala je iz Savone. Svoj nagli uspon duguje uglavnom umijeću Francesca della Rovere (1414—1484) koji je brzo napredovao u crkvenoj službi pa je čak postao papa pod imenom Siksto IV (1471—1484). Da dokaže njezinu tobožnju starinu i plemićko podrijetlo, on je svoju lozu prikazao kao ogranak istoimene plemićke obitelji iz Torina povećavši joj na taj način društveni ugled i prestiž. Svojom protekcionističkom politikom, dobro planiranim ženidbama, nepotizmom, dodijeljivanjem unosnih crkvenih nadarbina, bogatih biskupija i kardinalata te davanjem u leno čitavih pokrajina ondašnje papinske države svojoj braći, rođacima i nećacima on je svoju obitelj uzdigao do slave, moći i bogatstva svrstavši je tako među najmoćnije obitelji Italije. Tako je svog brata Leonarda oženio kćerkom napuljskog kralja Ferdinanda I (1458—1494) koji je

Polikarpov mecena i prijatelj Francesco Maria (1490—1538), sin vojvode Sore Giovannija della Rovere — koji nas u ovoj raspravi posebno zanima — bio je odgojen na dvoru ujaka urbinskog vojvode Guidobalda di Montefeltro koji ga je, ostavši bez muškog nasljednika, posinio²¹⁵ omogućivši mu tako da ga poslije smrti g. 1508. naslijedi kao urbinski vojvoda pod imenom Francesco Maria di Montefeltro della Rovere.²¹⁶ Mladi vojvoda je tako od ujaka naslijedio ne samo urbinsku vojvodinu nego i nesređenu situaciju nastalu još stupanjem na papinski prijestol Aleksandra VI koji je u želji da u svojoj državi uspostavi potpunu vlast dao protjerati njegova oca iz Senigallije jednako kao i njegova ujaka Guidobalda di Montefeltro i tolike druge manje feudalce. On je sa svojim stricem Julijem II g. 1507. sudjelovao u pobjedonosnoj vojni protiv Bologne,²¹⁷ a u ratu protiv Venecije g. 1509. bio je imenovan generalnim kapetanom papinskih jedinica;²¹⁸ a isto tako i u vojni protiv Ferrare dvije godine kasnije.²¹⁹ No, za razliku od svog strica, nije se mogao pohvaliti naročitim uspjesima na bojnem polju. G. 1511. morao se na brzinu povući iz Bologne ostavivši neprijatelju dragocijeno topništvo i svu vojnu opremu.²²⁰ Zbog toga su se okrivljivali on i papinski legat kardinal Francesco Alidosi koga je urbinski vojvoda u jednom nastupu srdžbe 22. svibnja 1511. ubio mačem.²²¹ Optužen za to nedjelo, bio je pokrenut protiv njega sudski proces, ali ga je — između ostalih — branio i naš zemljak Juraj Dragišić koji se u to vrijeme nalazio u Rimu napisavši u njegovu obranu djelo *Apologicon seu defensorium ex divinis litteris aggressionis Francisci Mariae*

zahvaljujući toj ženidbi bio g. 1472. imenovan vojvodom Sore. Svoga drugog brata imenovao je biskupom Ferrare, a Giovannija (1457—1501) gospodarom Senigallije. Giovanni je oženio Giovannu, kćerku urbinskog vojvode Federica di Montefeltro. Malo iza toga Siksto IV ga je imenovao prefektom grada Rima i generalnim kapetanom Crkve a potom i vojvodom umjesto Leonarda koji je u međuvremenu umro. I Sikstov nećak Giuliano brzo je napredovao u crkvenoj službi postavši od običnog fratra kardinal, a potom i papa pod imenom Julije II, koji je ostao poznat u povijesti kao jedan od najvećih mecena svog vremena (Rinaldo Reposati, *Della zecca di Gubbio e delle geste de' Signori della Rovere duchi di Urbino*, II, In Bologna, Per Lelio Volpe, 1773, str. 1—6; Francesco Ugolini, *Storia dei conti e duchi d'Urbino*, I, Firenze 1859, str. 163—165).

²¹⁵ Bernardino Baldi, *Della vita e de' fatti di Guidobaldo I da Montefeltro, duca d'Urbino*, Milano 1821, str. 167—179.

²¹⁶ R. Reposati, n. dj. str. 6—7; F. Ugolini, n. dj. str. 164; B. Baldi, n. dj. str. 216—245.

²¹⁷ R. Reposati, n. dj. str. 9—10.

²¹⁸ N. dj. str. 10.

²¹⁹ N. dj. str. 13—23.

²²⁰ F. Ugolini, n. dj. str. 184—185; R. Reposati, n. dj. str. 26—39.

²²¹ F. Ugolini, n. dj. str. 183—184.

*Feltri de Ruvere, illustrissimi ac invictissimi ducis*²²² koje je Julije II veoma povoljno ocijenio imenovavši zbog toga njegova pisca g. 1512. nazaretskim nadbiskupom sa sjedištem u talijanskom gradu Barletti.²²³

Poslije smrti Julija II položaj se urbinskog vojvode naglo izmijenio. Iako ga je novi papa Leon X de Medici (1513—1521) potvrdio na mjestu generalnog kapetana papinske vojske,²²⁴ ipak su veoma brzo došli u sukob zbog toga što je Leon X, jednako kao i dva njegova prethodnika, ključne državne položaje povjeravao svojoj braći i nećacima. Zapostavljajući svoju feudalnu obavezu prema Leonu X, Francesco Maria nije htio sudjelovati u lombardskoj vojni protiv Francuza pa je čak g. 1515. prešao na njihovu stranu, zbog čega ga je papa slijedeće godine proglasio izdajnikom i oduzeo mu urbinsku vojvodinu davši je svom bratu Giulianu, a zatim Lorenzu.²²⁵ No, Francesco Maria se nije s time pomirio nego se odupro papinoj odluci osvojivši ponovno g. 1517. svoju vojvodinu, poslije čega je više mjeseci uspješno odolijevao premoćnim papinskim jedinicama.²²⁶ Poslije dužih pregovora sklopio je s papom primirje povukavši se u Mantovu u očekivanju boljih vremena kojima se nadao poslije smrti Leona X.²²⁷ Netom je g. 1521. saznao za njegovu smrt, vratio se s vojskom u Urbino osvojivši ga gotovo bez ikakva otpora, a odmah zatim i cijelu vojvodinu. Novi papa Hadrijan VI (1522—1523) bio mu je mnogo skloniji pa mu je g. 1523. i službeno vratio vojvodski naslov imenovavši ga ujedno generalnim kapetanom papinskih jedinica.²²⁸ Poslije toga urbinski je vojvoda veoma brzo zabilježio jedan drugi, ništa manji uspjeh postigavši da bude imenovan glavnim zapovjednikom mletačkih jedinica proslavivši se kao vrstan vojskovođa g. 1523—1524. u lombardskoj vojni protiv Francuza, što mu je pribavilo nepodijeljen ugled vrsnog državnika i vojskovođe.²²⁹

Ta konsolidacija papinske države bila je bez sumnje veoma važan čimbenik u sređivanju prilika i izvan njenih granica, jer su mnogi talijanski rodoljubi na nju gledali sa simpatijama i nada da će ona postati jezgra nacionalnog okupljanja i ujedinjenja cijele Italije. Međutim, za to nisu postojali objektivni uvjeti pa se kod njih prvotno oduševljenje pretvorilo u razočaranje. Da-

²²² Rukopis ovog djela se čuva u Biblioteci Nacionalne Centrale u Firenzi pod signaturom: Magl. Cl. XXX 215.

²²³ Constantinus Eubel, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, III, Monasterii 1923, str. 254; Zvonimir Cornelius Šojat, n. dj. str. 49.

²²⁴ F. Ugolini, n. dj. str. 197.

²²⁵ N. dj. str. 198—206; R. Reposati, n. dj. str. 47—53.

²²⁶ F. Ugolini, n. dj. str. 207—211.

²²⁷ R. Reposati, n. dj. str. 53—56.

²²⁸ F. Ugolini, n. dj. str. 223—226.

²²⁹ N. dj. str. 225—235; R. Reposati, n. dj. str. 75—87.

pače, tako osnaženu papinsku državu počeli su s vremenom smatrati zaprekom nacionalnom ujedinjenju koje su, po ugledu na ostale zapadnoevropske zemlje, očekivali od neke talijanske dinastije. Bila je, naime — po njihovu mišljenju — odveć slaba da izvrši to ujedinjenje, a odveć jaka da ga spriječi ako ga netko drugi pokuša.²³⁰

Neposredni svjedok svih tih političkih previranja krajem XV i početkom XVI st. bio je Ivan Polikarp Severitan. Po sebi je jasno da su se ona morala odraziti i na njegovu političku misao. No, prije toga nekoliko riječi o političkoj misli onog vremena uopće.

II. Politička misao krajem srednjega i početkom novoga vijeka

Raspadanje srednjovjekovnog političko-vjerskog jedinstva katoličkih zemalja srednje i zapadne Evrope i rađanje suverenih nacionalnih država postavilo je pred renesansne mislioce mnoštvo novih pitanja na koja nije bilo lako naći pravi odgovor: kakav stav zauzeti prema nadnacionalnoj instituciji Crkve; na kojim i kakvim osnovama bi trebali počivati međusobni odnosi pojedinih nacionalnih država: zasnovani na jednom općeprihvaćenom međunarodnom pravu (*ius gentium*) ili uređeni nekim pozitivnim zakonom i dogovorom; što učiniti ako neka država ne poštiva dogovoren način ponašanja; koji je najbolji oblik vlasti: monarhijski, aristokratski ili demokratski; je li bolja izborna ili nasljedna, ustavna ili apsolutna monarhija; gdje se nalazi pravi izvor vlasti: u kraljevskom suverenitetu za koji kraljevi tvrde da dolazi neposredno od Boga, u samom kralju ili pak u slobodno izraženoj volji naroda; na kojim se načelima mora osnivati vlast: na vjerskim, moralnim, prirodnim, pozitivnim itd.²³¹

Odgovor na ta pitanja mnogi su tražili u klasičnoj starini, posebno kod Platona i Aristotela, Augustina itd., ili pak kod velikih predstavnika srednjovjekovne misli. Ovdje svakako treba imati u vidu da je većina tih pitanja već bila načeta još u XIV st. u jeku borbe između *imperiuma*, odnosno *regnuma* i *sacerdotiuma*. Tako se već za velikih rasprava Bonifacija VIII (1295—1303) s Filipom IV Lijepim (1285—1314) i Ivana XXII (1316—1334) s Ludovikom Bavarskim (1314—1347) počela praviti razlika između čisto duhovno-crkvene i čisto političko-svjetovne sfere.²³² Prvi je, čini se, tu razliku učinio francuski dominikanac Ivan iz Pariza (1269—1306) u djelu *De potestate regia et papali* napisanom g.

²³⁰ George H. Sabine, n. dj. str. 257.

²³¹ Luigi Firpo, *Il pensiero politico del Rinascimento e della Controriforma*. Grande enciclopedia filosofica, X, Milano, Marzorati, 1964, str. 181—182.

²³² G. H. Sabine, n. dj. str. 213.

1302/1303.²³³ U tom ga je slijedio čitav niz polemičkih pisaca među kojima i poznati engleski franjevac William Occkham (1290—1349/50) koji se stavio u službu Ludovika IV Bavarskog napisavši u obranu svog zaštitnika više filozofijsko-političkih traktata kao što su: *Breviloquium de potestate papae*; *Dialogus inter magistrum et discipulum de imperatorum et pontificum potestate* i *Octo quaestiones super dignitate et potestate papali*.²³⁴ Oba navedena pisca počinju u teoriji i praksi razlikovati pojmove kao što su vremenito-vječno, političko-sakralno, zakonsko-moralno.²³⁵ Sličan Occkhamu bio je i Marsilije iz Padove (1275/80—1342/43) koji u svojim djelima *Defensor pacis*; *Ne translatione imperij* i *De iurisdictione imperatoris in causa matrimoniali* iznosi svoje mišljenje o najvažnijim problemima svog vremena kao što su odnosi državne i crkvene vlasti, pitanje počela političke vlasti itd. U djelu *Defensor pacis* napisanom g. 1324. u punom jeku borbe pape Ivana XXII i Ludovika Bavarskoga tvrdi da politička vlast ne dolazi neposredno od Boga niti da papa ima pravo određivati njezine nosioce, nego da ona ima svoje neposredno počelo u slobodno izraženoj volji naroda koji je onda, isto tako slobodno, prenosi na cara ili kralja.²³⁶ Nešto blaži stav zauzimali su Alvaro Pelagio (1275/80—1352) u djelu *De planctu Ecclesiae* i Agostino Trionfo iz Ancone (1243—1328) u djelima *De duplici potestate praelatorum et laicorum* i *Summa de potestate ecclesiastica* praveći razliku između počela vlasti i njezina vršenja.²³⁷ Sličnu je nauku zastupao i Dante Alighieri (1265—1321) u djelu *De monarchia*.²³⁸ No, polemički karakter većine navedenih djela te prilike u kojima su bila napisana glavni su razlozi zbog kojih nisu imala većeg odjeka u rješavanju nagomilanih problema svoga vremena. Naime, odnosi duhovne i političke vlasti, toliko raspravljani i analizirani u srednjem vijeku, nipošto nisu bili čisto akademsko pitanje niti se o njima mirno raspravljalo jer su neposredno zadirali u svakidašnji život svih građana. Zbog toga ni argumenti jedne ili druge strane nisu uvijek bili akademski nego je nerijetko oružje odlučivalo o tomu tko ima ili nema pravo.

Nakon stišavanja tih žučljivih borbi, važni događaji koji su u velikoj mjeri utjecali na promjenu javnog mnijenja u pitanju

²³³ N. dj. str. 214—219.

²³⁴ N. dj. str. 220—222.

²³⁵ N. dj. str. 215—216.

²³⁶ N. dj. str. 222—238.

²³⁷ U. Mariani, *Scrittori politici agostiniani del sec. XIV*, Firenze 1927, str. 57—63 i 213—254; S. Riezler, *Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwigs des Bayern*, Leipzig 1874, str. 286—292; F. Scaduto, *Stato e Chiesa negli scritti politici dalla fine della lotta per le investiture sino alla morte di Lodovico il Bavaro (1122—1347)*, Firenze 1887, str. 106—111.

²³⁸ G. H. Sabine, n. dj. str. 198—201.

odnosa političke i duhovne vlasti bili su svakako avignonski bora- vak papa (1309—1378) i tzv. zapadni raskol (1378—1417). Prizori dvojice a ponekad i trojice ljudi koji su isticali svoja prava na papinski prijestol i koji su se međusobno borili ne birajući odveć sredstva, uvelike su utjecali na promjenu dotad tradicionalno po- voljnog raspoloženja prema papinskoj instituciji. Stvar je bila otežčana činjenicom što su pojedini suparnici u toj borbi nerijetko bili najobičniji predstavnici političkih struja ili nacionalnih i di- nastijskih težnja. Tako je i unutar same Crkve došlo do snažne opozicije takvu stanju stvari predvođene Johnom Wyclifom (1320— 1384), Janom Husom (1373—1415) i konciliarističkim pokretom koji je dostigao svoj najveći domet na crkvenim saborima u Kon- stanžu (1414—1418) i Baselu 1432—1449).

Najznačajnija djela tog razdoblja s područja političke misli više se ne bave pitanjem premoći političke i duhovne vlasti, ne- go uređenjem države i najboljim oblikom vlasti. Tako je glasoviti talijanski pravnik Bartolo iz Sassoferrata (1313—1358) napisao traktat pod naslovom *De regimine civitatis* u kojem zastupa mi- šljenje da je monarhija najpogodniji oblik vlasti za velike države, aristokracija za srednje, a demokracija za male.²³⁹ I začetnik hu- manističkog pokreta Francesco Petrarca (1304—1374) posvetio je tom pitanju jedno djelo pod naslovom *De optima republica admi- nistranda* posvetivši ga gospodaru Padove Francescu Ferrari. U njemu donosi savjete kojih bi se trebali pridržavati pojedini vla- dari kojima je na srcu pravda i dobrobit građana.²⁴⁰ Ovdje sva- kako treba spomenuti i francuskog filozofa Nicolu d'Oresme (oko 1325—1382), učitelja francuskog kralja Karla VI (1380—1422), koji u svom djelu *De origine, natura, iure et mutationibus monetarum* kraljevima niječe pravo da bez pristanka naroda mijenjaju no- vac, kako je to bio čest slučaj u srednjem vijeku. Oresme je osim toga zastupao mišljenje da kraljevska vlast treba biti ograničena, praveći pri tom razliku između kralja i tiranina zasnovanu na či- njenici što prvi vlada u interesu naroda, a drugi u vlastitom in- teresu.²⁴¹

U Italiji se sredinom XV st. pod Petrarkinim utjecajem rađa čitava škola političkih mislilaca koji zastupaju glavne misli svog učitelja. To su bili Antonio Beccadelli zvan Panormita (1394— 1471) koji u *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum* iznosi kao primjer drugim vladarima Alfonza I Aragonskoga kojega je bio tajnik,²⁴² Bartolomeo Sacchi zvan Platina (1421—1481), pisac djela

²³⁹ Gaetano Mosca, *Storia delle dottrine politiche*, Bari, Editori Laterza, 1974, str. 88—89.

²⁴⁰ G. Mosca, n. dj. str. 89.

²⁴¹ N. mj.

²⁴² N. dj. str. 90; Bruno Brunello, *Dottrine politiche*, Brescia, Mor- celliana, 1955, str. 127.

De principe i *De optimo cive* posvećenih Lorenzu Mediciju, i Francesco Patrizi iz Siene (1413—1494) koji u djelima *De institutione reipublicae* i *De regno et regis institutione*, slično kao i Petrarca, daje uobičajene savjete kako bi vladar trebao vladati, hvali oblik vlasti mletačke republike a kritizira način vlasti u svom rodnom gradu koji je zauvijek isključivao neke plemićke obitelji od vršenja javnih službi.²⁴³

Kod svih tih petrarkističkih pisaca prevladava konvencionalna i, moglo bi se reći, stilizirana slika svijeta. Njima je svojstven optimizam koji nije bio u skladu s vremenom u kojem su živjeli. Vjerojatno je na njih mislio Machiavelli kada je malo kasnije napisao da bi savjeti nekih političkih pisaca bili dobri kad bi se po njima živjelo, ali da su neprikladni zbog toga što se po njima stvarno ne živi.²⁴⁴

III. Polikarpova politička misao

Ivan Polikarp Severitan je iznio svoju političku misao u djelu *Monoregiae ex qua conijctur totius humanae vitae modus libri quatuor*. Čudnom igrom sudbine i slučaja njegovo je djelo, premda tiskano g. 1522, ostalo posve nepoznato u povijesti evropske političke misli, dok su rukopisna djela mnogih drugih ondašnjih i prijašnjih mislilaca imala daleko veći odjek. Razloge toj činjenici vjerojatno treba tražiti u niskoj nakladi samog djela tako da npr. do danas nije poznat ni jedan primjerak tog djela koji bi se sačuvao u našoj zemlji, kao i u tomu što oni koji su ga čitali nisu znali ništa pobliže o njegovu piscu koji za sebe tvrdi da je dominikanac, šibenčanin i Dalmatinac. Tako se dogodilo da se Talijani za nj kao Hrvata nisu zanimali, a Hrvati za nj gotovo uopće nisu znali ili su ga — kako smo vidjeli — smatrali Grkom s Krete. Rijetki koji su o Polikarpu pisali poznavali su samo djelomično njegova djela, i to isključivo po njihovim pomalo neobičnim naslovima i ne sluteći kakav se sadržaj pod njima krije.

Monoregia je, kako smo vidjeli, prilično kratko djelo koje ima svega 96 stranica malog formata, podijeljeno na četiri knjige koje sadržajno nisu strogo podijeljene. Prvi utisak koji se nameće njegovu čitaocu jest taj da se njegov pisac nije htio upuštati u preveliko teoretiziranje i razglabanje o tome što je to država, tko je sve sačinjava, kakvi sve međusobni odnosi moraju vladati između njezinih građana, što je počelo državne i političke vlasti itd. *Monoregia* je, rečeno pojednostavljeno, skup praktičnih savjeta vladaru o tomu kakav bi najprije trebao biti on sam, kako bi trebao urediti i voditi svoju državu u miru i u ratu te što bi

²⁴³ G. Mosca, n. mj.; B. Brunello, n. dj. str. 128.

²⁴⁴ G. Mosca, n. mj.

sve jedan prosječan građanin trebao znati u miru i u ratu. Pišući o tim temama Polikarp usput iznosi svoj stav i o drugim načelnim pitanjima. Tako u prvom dijelu, koji obuhvaća prve tri knjige, raspravlja o ličnosti vladara, o uređenju države, grada, društvenog i obiteljskog života, a u drugomu, koji obuhvaća četvrtu knjigu, raspravlja o tomu što bi u slučaju rata trebao da zna ne samo vladar nego i pojedini građanin. Njegov bi se sadržaj ukratko mogao ovako shematski prikazati:

1. *Država u miru*

a) *Odlike dobra vladara*: vladar u prvom redu mora biti (1) *bogobojazan* i vjerno opsluživati obrede svojih prethodnika, ako želi dugo vladati. Dobro je da se u političkim postupcima ravna po duhovnim načelima u kojima je sadržana spoznaja svih vrli-
na, mudrosti i istine. Nikad se nitko nije izgubio tko se Boga bojao, pazio da ga ne uvrijedi i nastojao da ne učini nikakvo zlo. Zbog toga vladar ne bi smio ništa činiti što bi se protivilo tim načelima. U tomu treba da dâ dobar primjer drugima, jer kakav je vladar, takav je i narod. Tko bi protivno postupao, bio bi sličan lošem kormilaru koji dopušta da mu oluja istrgne iz ruke kormilo pa njegov brod bude prepušten svojoj sudbini, jer bi narod bio lišen jasnih načela života i rada.²⁴⁵ (2) Vladar osim toga treba da bude *učen* ili barem da cijeni učene ljude te učenost promiče među drugima, ako ne želi biti tiranin koji je ne samo sam neznalica nego i ne dopušta da drugi budu prosvijetljeni. Nikakva slavna prošlost ni sadašnja dostignuća neće u povijesti ostaviti nikakav trag, ako ih učeni ljudi ne zabilježe i ne predaju potomstvu. Samo onaj tko svoja djela ostavi zapisana i tako omogućući da i drugi za njih saznaju, postaje besmrtnan. Nitko u pismenosti ne bi smio preteći vladara, jer njegova pismenost mora biti na korist čitavom narodu. Najbolji su primjer za to urbinski vojvoda Federico i Guidobaldo di Montefeltro koji su zbog toga u narodu ostavili najljepšu uspomenu. Platon kaže da su sretno države kojima upravljaju oni koji ljube mudrost ili se ne opiru da ih drugi u mudrosti poučavaju. Nikada se, ili gotovo nikada, nije dogodilo da su neznalice bile korisni državci.²⁴⁶ (3) Vladar u osobnom životu mora biti *neporočan*, ako želi da njegova država bude trajna. U tomu je najbolji primjer Aleksandar Makedonski koji je zahvaljujući toj vrlini osvojio čitav Istok. Iako je poslije pobjede nad Darijem zarobio njegovu ženu i kćerke, nije im učinio ništa na žao. Kad građani jedne zemlje vide da se tako ponaša njihov vladar, drže ga u velikoj časti.²⁴⁷ (4) Isto tako mora biti *pobožan*

²⁴⁵ *Monoregia*, listovi 3v—4r.

²⁴⁶ List 4rv.

²⁴⁷ Listovi 4v—6r.

ne samo u tom smislu da svakomu daje što mu pripada, makar se radilo i o strancu, nego da na poseban način pomaže siromašni-
ma. Prema svima mora biti plemenit i uslužan, vrednujući isprav-
no svačije sposobnosti bez potcjenjivanja ili precjenjivanja, jer
svatko može biti koristan državi. Samo vladar koji poštiva dru-
ge, zaslužuje da i njega drugi poštivaju. To najbolje pokazuje
primjer starih Rimljana koji su npr. za Eumena osvojili pergam-
sku kraljevinu, ali njome nisu htjeli nasilno upravljati nego su
je poslije Eumenove smrti povjerali njegovu sinu. Slično postupa
i mletački senat koji nikomu prvi ne nanosi nepravdu, nikoga prvi
ne napada, uvijek vjerno drži zadanu riječ, makar se radilo i o
neprijateljima, i prašta podložnicima. Slabo bi prošli Italija i
kršćanstvo da nije Venecije kojoj se svi vladari dive. Slično po-
stupa i urbinski vojvoda Francesco Maria koga je nepravедno pro-
gonio papa Leon X, kao i toliki primjeri iz klasične starine kada
su se vladari ljudski odnosili prema podložnicima i pobjednici
prema pobijeđenima.²⁴⁸ (5) Vladar u svemu mora biti *umjeren*.
Zato je najbolje da najprije sam čini što od drugih traži. Mora
pomagati onima koji nepravедno trpe i budno paziti da njegovim
podanicima netko drugi ne nanosi nepravdu pa ni oni neće pomi-
šljati na to da se oslobode njegove vlasti. Mora čovječno postu-
pati sa svima, makar se radilo i o neprijateljima. Pobijeđen nepri-
jatelj nije više neprijatelj.²⁴⁹ (6) Treba da bude također i *ponizan*
ne stideći se tražiti pomoć od najsiromašnijih i nepoznatih, ali
isto tako ne uskraćujući svoju pomoć njima ako im je potrebna.²⁵⁰
(7) Mora iskazivati Bogu svoje *štovanje* i druge na to poticati.
Brojni primjeri iz klasične starine svjedoče o toj vrlini vladara
nasuprot sadašnjih žalosnih prilika u kojima se nalazi Italija u
kojoj se ni sami kršćani ne sustežu od pljačke i paljenja tolikih
crkava i progona svećenika. Iznimku u tomu čini mletačka re-
publika te vojvode Gonzage i Montefeltro.²⁵¹ (8) Vladar treba da
bude *suzdržljiv u jelu i piću*, odricati se i dopuštenih stvari ako
to koristi duhu i tijelu čineći ih prikladnijima za uzvišenije stva-
ri i za pravu sreću koja se ne sastoji u bogatstvu i moći. Samo
vrlina čini ljude sretnima i zadovoljnim. Tko pretjeruje u jelu
i piću, izlaže se opasnosti da tjelesno oboli, ali ni njegov duh neće
ostati zdrav. Isto tako nije zdravo u nevrjeme napuniti želudac
ručavajući na večer, a večeravajući u zoru što škodi zdravlju i ti-
jelo čini neotpornim. Hranu i piće treba znati prilagoditi dobi
dana i stvarnoj potrebi tijela.²⁵² (9) Vladar mora nastojati da
bude *obljubljen kod naroda*. Što više bude volio svoj narod, i on će
njega više voljeti pa će biti bolje i za njega i za državu. Ništa ne

²⁴⁸ Listovi 6r—7v.

²⁴⁹ Listovi 7v—9r.

²⁵⁰ List 9v.

²⁵¹ Listovi 11v—13r.

²⁵² List 11rv.

bi smio reći ili učiniti što ne bi služilo probitku naroda. Ako bi postupao drukčije, dokazao bi da nije dobar vladar nego tiranin koji tlači i ogorčava narod, na sve je bijesan jer se boji da mu netko ne uzvрати зло koje drugima čini. Između ostaloga mora budno paziti da netko ne ugrozi slobostine njegovih građana. Sa svima treba da bude ljubazan i prijazan, sa svima gajiti uzajamnu ljubav. Ipak u tomu ne smije pretjerivati da u ophođenju s drugima ne postane odveć familijaran što bi naškodilo njegovu ugledu.²⁵³ (10) *Među svima se mora isticati razboritošću i mudrošću*, a ne nepristojnim riječima, nedoličnim igrama i lošim ponašanjem. U tomu je živi primjer urbinski vojvoda Francesco Maria koga se njegovi građani istovremeno boje i vole ga, jer je plemenit, velikodušan, pravedan i ne dopušta nikakve smutnje koje bi bile na štetu njegove države.²⁵⁴ (11) Jedna od veoma važnih vrlina koje treba da posjeduje vladar jest *strpljivost*. Ne bi smio ništa reći ili učiniti u srdžbi što bi mu kasnije moglo naškoditi. Iako nije moguće postići da svi teže za zajedničkim dobrom pretpostavljajući ga svojem vlastitomu, ipak se može mnogo učiniti ako se na odgovorna mjesta stave dobri. Prema zlima ne treba postupati okrutno, jer se okrutnost na kraju krajeva uvijek osveti onomu tko je čini.²⁵⁵ Posebno treba znati podnositi udarce sudbine bez obzira da li oni dolazili od ljudi, kao što su npr. ocrnjivanje, ogovaranje, zavist itd. ili pak od prirode, kao što su udarci groma, poplave, potresi, oluje itd.²⁵⁶ (12) Vladar mora imati dovoljno *hrabrosti* da spriječi sve što je nevaljalo i što šteti općem dobru i da — ako je potrebno — prezre bol i smrt podnoseći ih strpljivo i velikodušno. Suprotno tomu postupa strašljiv i neodlučan vladar koji se boji napora ili se drsko upušta u pogibao koje bi se trebao bojati. Hrabar je samo onaj tko ustraje na izabranom putu usprkos svim nedaćama koje ga snalaze, ne obeshrabruje se ako mu slučajno sreća okrene leđa, sve vedro podnosi makar to nadilazilo ljudske sile, a da pri tom ne potcjenjuje one koji za to nisu sposobni niti se zbog toga smatra boljim od drugih.²⁵⁷ (13) Jedno od veoma važnih svojstava koje treba da posjeduje vladar jest *razboritost* što pretpostavlja poznavanje sadašnjih, pamćenje prošlih i predviđanje budućih događaja. Ta je vrлина potrebna ne samo vladaru nego i svima onima koji se brinu za opće dobro, kao što su suci, trgovci itd. A oni koji dijele pravdu moraju biti svjesni da svaki zakon koji ne vodi računa o pravdi i dobroti može lako postati nepravedan, jer *summum ius saepe sit summa iniuria*.²⁵⁸

²⁵³ Listovi 16r i 27v—28r.

²⁵⁴ Listovi 16r—17r.

²⁵⁵ Listovi 17r—18r.

²⁵⁶ List 18r.

²⁵⁷ Listovi 18r—19r.

²⁵⁸ List 21r.

(14) Vladao mora također *izbjegavati lijenost i dokolicu*. On po svojoj službenoj dužnosti mora dan i noć razmišljati o tomu što treba učiniti za dobro svojih građana. Ako se od državničkih poslova osjeća umornim, neka se odmori igranjem lopte, kocke, karata, čitanjem knjiga, vježbanjem ratnih vještina na konju ili pak odlaskom u lov s psima ili sokolovima.²⁵⁹ (15) U svim svojim postupcima mora biti *čovjekoljubiv* ne dajući se od drugih zastrašiti nikakvim nasiljem, a niti prezirati slabije od sebe. Tko u upravljanju državom, gradom ili kućom dopušta nered i rasulo, ne može se smatrati čovjekoljubivim, ni razboritim.²⁶⁰ (16) Vladao u svemu mora znati *sačuvati pravu mjeru*. Ne smije dopustiti da ga se građani odveć boje, ali isto tako ni s njima biti odveć familijaran, nego u svemu umjeren i dostojanstven. Mora se znati tako ponašati da ga se oni boje kad se smije i vole kad je ljut. Nije dobro da drugima daje na znanje da je nekom stvari odveć oduševljen. Nikoga nižeg od sebe ne smije prezirati, nikomu nanositi nepravdu, nikoga kažnjavati iz osвете. Narod ga treba smatrati božanstvenim i božjim prijateljem, jer zna da uvijek čini pravo, a nikada zlo, prednjačeći svima dobrim primjerom. Ne samo on nego i njegova žena treba da nastoji steći prijateljstvo građana pridobivši simpatije žena, jer one imaju velik utjecaj na svoje muževe.²⁶¹

b) *Svojstva tiranina*: on se poznaje po svojstvima suprotnim onima koja posjeduje dobar vladar. On je u prvom redu neznanica koji ne samo da sam ne posjeduje znanje nego ga ni kod drugih ne cijeni;²⁶² voli zle ljude i daje im prednost pred dobrima i poštenima; mrzi dobre jer se boji da se ne bi pobunili protiv njega; ni u koga nema povjerenja, a ni drugi u njega; sve mu je sumnjivo, svega se boji jer dobro zna da narod nije uza nj; ni s kim nije prijatelj, nikoga ne voli osim samoga sebe; uvijek je žalostan, uvijek ambiciozan; neprestano traži vlastito zadovoljstvo i provođenje; neprijatelj je tuđe sreće; uvijek galami, uvijek je pun gorčine; sumnjičav je prema dobrima, a koketira za zlima; glumi vrline, ali ih u stvari mrzi; veoma cijeni špijune jer se boji zavjere; trudi se da razdvoji narod od plemića da bi lakše mogao vladati; često zameće ratove da građani tako budu što više zaokupljeni i ne dâ im vremena za razmišljanje; mudri ga mrze jer su svjesni njegovih postupaka. *Tko može voljeti takva bijesnog psa koji se uopće ne trudi da ga drugi vole jer je sa svima neiskren i koji nikomu nije dobar osim samomu sebi? Takav ne može dugo vladati državom.*²⁶³

²⁵⁹ List 24rv.

²⁶⁰ Listovi 27v—28r.

²⁶¹ Listovi 38v—39r.

²⁶² Listovi 4r i 23v.

²⁶³ Listovi 23v—24r.

c) *Vladarski dvor* treba da bude raskošno uređen i vjerni odraz bogatstva s kojim raspolaže njegov vlasnik pa će mu se narod diviti smatrajući ga moćnim i neće se lako protiv njega buniti.²⁶⁴ Potrebno je, naime, da on bude bogat, da obiluje poljima, vinogradima, stokom i sokolovima, i to ne samo da u tomu bude dobar primjer drugima nego i da ne bi živio od tuđega znoja. Zato je dobro da ima radišne ljude koji će se brinuti za njegovo poljodjelstvo, stočarstvo i pčelarstvo. Upravo zbog toga što je bogat, nikomu ne smije nanositi štetu, nikomu ništa silom uzimati, ni udarati velike poreze, namete, carinu ili uzimati kamate za posuđeni novac. No, ipak je potrebno da postoje i takvi nameti u korist državne blagajne za održavanje javnih službi, jer je čovjek političko biće (*animal politicum*).^{264a} (1) *Dvorani*, jednako kao i sam vladar, treba da budu bogobojažni, kreposni i da ljube svoga gospodara. Njihovo odijevanje mora biti odraz ozbiljnosti njihova života. Ne smiju psovati, ogovarati, biti neumjereni, zavidni niti se odavati lijenosti. Ne smiju biti sladokusci, strančari, neozbiljni i razbojnici.²⁶⁵ (2) Osim dvorana potrebno je da vladar ima i posebne *savjetnike*, jer se ne smije olako povjeravati onima koje dobro ne pozna. Treba da ih izabere među najboljim prijateljima. Šibenski dominikanac Grgur Baba je znao često govoriti: *Ne povjeravaj se nikomu koga dobro ne poznaš, kao što su bludnice, djeca, sluge i onaj s kojim si bio u zavadi pa se s njim pomirio, jer ćeš sam sebi naškoditi. Kod takvih je veoma teško naći pravo prijateljstvo, kao što je teško sresti crna labuda*.²⁶⁶ Pravi prijatelji se poznaju po tomu što se iskreno žaloste zbog zla koje zadesi njihova prijatelja, a raduju se njegovu dobru; ne ustručavaju ga se upozoriti na propuste, što loši savjetnici nikad neće učiniti; ostaju vjerni i onda ako ih zadesi kakva nevolja; kad je riječ o nekoj spornoj stvari, radije će zašutjeti nego nastojati nadgovoriti onoga koga savjetuju. Vladar u tomu mora biti posebno vješt. Njegovi savjetnici ne smiju biti ni plašljivi, ni drski, ni brbljavi, a prokazivače treba da odmah otjera od sebe, jer kako danas postupaju s drugima, sutra bi isto tako mogli postupiti s njime. Mora računati s time da se današnji prijatelji sutra mogu lako pretvoriti u neprijatelje. Zato je preporučljivo da njegovi savjetnici budu izabrani među starcima, ljudima ozbiljnih i provjerenih vrlina, a nikako među mladima i neiskusnima koji obično odmah žele provesti u djelo neku stvar čim im ona padne na pamet, ali isto tako brzo od nje odustanu čim nastupe poteškoće. Osim toga, mladi su ljudi obično pohlepni za novcem i mnogo skloniji na zlo; lako se oduševe uspjehom, a obeshrabre neuspjehom; žele

²⁶⁴ List 37r.

^{264a} List 37v.

²⁶⁵ List 15v.

²⁶⁶ List 13r.

samo novo, a zanemaruju staro; lako ih je zavesti jer su lako-vjerni; ne boje se onoga čega bi se morali bojati, niti se stide onoga čega bi se trebali stidjeti; lako se smiju tuđem zlu; neiskusni su pa se lako upuštaju u kojekakva prijateljstva i druženja; sve smatraju dobrima i nevinima kao što su i oni sami, jer ih život nije opekao. Zbog toga nisu prikladni za vladareve savjetnike. Starci su, naprotiv, za to mnogo pogodniji jer ih je život koječemu naučio pa ne nasijedaju olako ničijoj lukavštini. Iako nerijetko svima sve potvrđuju kao da se slažu, ipak su u stvari sumnjičavi i nepovjerljivi držeći sve gorim nego što stvarno jest; ni jednu stvar odveć lako ne zavole, ali je isto tako i ne zamrze; ništa olako ne započinju, niti od započetoga odustaju; znaju iz iskustva da se prijatelji lako mogu pretvoriti u neprijatelje i neprijatelji u prijatelje; nije ih lako prevariti za ono što imaju, jer se svega boje, od svega zaziru i o svemu hladno razmišljaju; provjerenih su moralnih vrlina pa su zbog toga veoma prikladni za vladareve savjetnike.²⁶⁷

č) *Država* se osniva na društvenoj naravi čovjeka koji je *animal civile*. Priroda ga je obdarila razumom jednako kao što je životinje obdarila nagonom, oštrim zubima, rogovima, brzim nogama itd. Vođen razumom on se udružuje s drugim bićima sličnim sebi. Usamljen čovjek ne bi bio čovjek nego — kako reče Aristotel — *bog ili životinja*.²⁶⁸

(1) Najbolji je *oblik državnog uređenja* monarhijski ili aristokratskorepublikanski. U monarhijskom državnom uređenju nasljedna monarhija je bolja od izborne, i to u prvom redu zbog toga što se kralj mnogo bolje brine za državu kada zna da će ga na njegovu prijestolju zamijeniti sin, a osim toga se na taj način izbjegavaju suparničke borbe kandidata za nasljeđe. Isto tako ni u aristokratskoj republici, kakva je npr. Venecija, nema opasnosti da dođe do međusobne borbe za vlast.²⁶⁹ (2) Državom ne smije vladar upravljati samovoljno, nego po *zakonima*, niti se smije osjećati sigurnim u svojoj državi zbog toga što raspolaže oružanom moći koje drugi nemaju. Njegova sigurnost u prvom redu počiva na dobrohotnosti naroda.²⁷⁰ Osim zakona, mora voditi računa i o običajnom pravu, ako ono nije na štetu nego na korist narodu. Ništa ne bi smio učiniti što se tomu protivi. Zbog toga treba osuditi svako divljačko, okrutno i neljudsko ponašanje jednog vladara. On ništa ne bi smio učiniti što drugima zabranjuje. Samovolja nužno vodi općem rasulu.²⁷¹ (3) Da država mogne djelotvorno ispunjavati svoju ulogu, neophodno je da se vladar

²⁶⁷ Listovi 10r—11r.

²⁶⁸ List 31rv.

²⁶⁹ List 38rv.

²⁷⁰ List 23r.

²⁷¹ List 19rv.

okruži valjanim i sposobnim *suradnicima* koji ne bi smjeli biti imenovani doživotno na svoje položaje, jer iskustvo uči da su takvi sposobni počinuti svako nedjelo ako znaju da zbog toga neće biti svrgnuti ni pozvani na odgovornost.²⁷² (4) Da bi mogao uspješno upravljati državom, potrebno je da vladar poznaje *psihologiju svjetine* koja se lako buni. Zato joj svojim samovoljnim ponašanjem ne smije dati povoda za pobunu. Najbolji način da to izbjegne jest poštivanje pravde i zakona.²⁷³ (5) U svakom gradu i državi treba da postoje *različiti društveni staleži*, kao što su duhovni i svjetovni koji se opet dijeli na plemićki, srednji i pučki. Srednji stalež je najprikladniji za trgovinu, a pučki za zemljoradnju.²⁷⁴ (6) Bilo država kao takva, bilo pojedini gradovi treba da razvijaju razna *umijeća, obrt i trgovinu*. Rad i socijalna pravda najviše doprinose napretku države. Zato svi građani treba da rade, da proizvode i da imaju koristi od svoga rada; nema većeg blagostanja od rada, a većeg prokletstva od nerada. Državi nikako ne može biti u interesu da jedni budu odveć bogati, a drugi odveć siromašni, jer to kod siromašnih slojeva izaziva nezadovoljstvo.²⁷⁵ Zato vladar na poseban način mora štiti siromašnije i omogućiti da im budu dostupne sve blagodati države prednjačeći u tomu drugima, jer su mu i veće mogućnosti od drugih sjećajući se one evanđeoske da je bolje davati nego primati.²⁷⁶ Svima mora biti darežljiv i uslužan, a prema siromasima posebno ljubazan. Međutim, nitko nema pravo od njega tražiti da drugima daje do te mjere da i sam osiromaši i propadne.²⁷⁷ (7) Vladar mora budno paziti da u njegovoj državi vladaju *pravedni odnosi* dajući svakomu prema njegovoj zaslugi.²⁷⁸ Nikomu ne smije biti nanošena nepravda i svi treba da imaju mogućnost sudjelovati u općim dobrima, što državi osigurava sigurnost i trajnost.^{278a} Suci kao djeitelji pravde moraju biti čestiti i ugledni građani,²⁷⁹ pravedni i nepotkupljivi, ne smiju gledati tko je bogat a tko siromašan, niti se smiju dati zavesti strastima. Bolje je da budu blaži nego stroži, imajući uvijek u vidu dobro vlastitog naroda.²⁸⁰ Prema drskima moraju biti odlučni, prema blagima dobrostivi, prema lukavima oprezni, a prema neukima ugladeni, ne zahtijevajući od drugoga što ni oni sami ne vrše.²⁸¹ (8) Korisno je da građani po-

²⁷² List 39rv.

²⁷³ List 23r.

²⁷⁴ Listovi 36v—37r.

²⁷⁵ List 24r.

²⁷⁶ List 6r.

²⁷⁷ Listovi 6r—7r.

²⁷⁸ List 6r.

^{278a} List 19v.

²⁷⁹ List 39v.

²⁸⁰ Listovi 9v—10r.

²⁸¹ List 23rv.

sjeduju *privatno vlasništvo* i da im ga nitko ne otima, jer se nitko ne brine za tuđe kao za svoje vlastito. Kad bi bilo sve zajedničko nitko se ne bi za nj brinuo. Zato Sokrat nije imao pravo kad je rekao da u gradu (državi) sve treba da bude zajedničko, pa čak i žene, da tobože zbog toga ne bi izbijale svađe.²⁸²

ć) *Grad* postoji uglavnom zbog istih razloga zbog kojih postoji država. To su u prvom redu prednosti zajedničkog života s drugim ljudima bez kojih ne bi bilo ugodno posjedovanje ni jednog dobra, zatim veća zaštita od neprijatelja te veća mogućnost pravih međuljudskih odnosa, kao što su prijateljstva, ženidbe, rad itd.²⁸³ Pri njegovu osnivanju treba voditi računa o trima stvarima: (1) kuće treba tako graditi da im pročelje bude okrenuto prema istoku, jer će tako zimi imati više svjetla i topline, a ljeti više svježine; (2) treba voditi računa o smjeru vjetrova tako da zimi bude zaklonjen od ledenih vjetrova. Za one koji teže podnose ljetnu vrućinu treba izgraditi odgovarajuće prostorije okrenute prema sjeveru; (3) mjesto za osnivanje grada mora biti prirodno zdravo, s mnogo zelenila i zelenih nasada što koristi zdravlju stanovništva. Primjer idealno smještenog grada je Venecija kojoj more služi kao prirodni bedem, a ujedno je najpogodnije sredstvo lakog i brzog prometa omogućujući svojim stanovnicima maksimalnu sigurnost prema van, a prema unutra najveću moguću slobodu građana. Osim toga svaki grad treba da bude opskrbljen zdravom pitkom vodom. Da je u slučaju opsade ne bi ponestalo, potrebno je iskopati dobre zdence za kišnicu.²⁸⁴ Unutrašnji život grada treba tako organizirati da svima bude moguć normalan život. Treba izgraditi crkve i škole, a obrtnicima i seljacima dati mogućnost da se bave svojim poslom na opću dobrobit.²⁸⁵

d) *Društveni i obiteljski život*. Čovjek je kao društveno biće nužno upućen na druge ljude bez kojih ne može biti ono što jest. Zbog toga se s drugima udružuje u užu, obiteljsku zajednicu, preko koje se opet uključuje u širu zajednicu kao što su grad i država. U svakoj takvoj zajednici postoje dobri i zli, plemići, trgovci, pučani itd. Svatko se od njih mora vladati primjereno svojoj dobi, životnom pozivu i društvenom staležu. No, budući da nijedan čovjek nije savršen, svi moraju u granicama svojih mogućnosti težiti prema savršenijem obliku života. Tako npr. mladi, koji su po naravi skloniji strastima, moraju nastojati vladati sobom ne dajući se voditi strastima nego razumom;²⁸⁶ starci, koji obično posjeduju veliko životno iskustvo, i hladno rasuđuju o

²⁸² List 38r.

²⁸³ List 40r.

²⁸⁴ List 36rv.

²⁸⁵ Listovi 36v—37r.

²⁸⁶ Listovi 28r—29v.

stvarima, nisu uvijek lišeni kojekakvih predrasuda pa svoje znanje i iskustvo mogu lako zloupotrijebiti;²⁸⁷ ljudi srednje dobi nalaze se ne samo po godinama između starih i mladih, nego i posjeduju dobre i loše karakterne osobine jednih i drugih, ali su redovito najpotpunije ličnosti;²⁸⁸ plemići, koji po svom porijeklu i bogatstvu zauzimaju najviše društvene položaje, najodgovorniji su za ono što se u društvu događa. No, njihov povlašteni društveni položaj nema nikakva temelja u ljudskoj naravi, nego su plemići zato što su to bili i njihovi preci, jednako kao što se životinje rađaju od životinja, a postali su plemići zbog toga što su bili bogatiji od drugih. No, pravo plemstvo nije tjelesno, nego duhovno, jer nerijetko upravo plemići čine takve stvari zbog kojih bi ih bilo bolje zvati životinjama nego ljudima.²⁸⁹ Slično ostalima, i bogati mogu biti dobri i zli: dobri ako su bogobojažni i svoje bogatstvo ne stiču nepravedno ni tuđim radom, a zli ako preziru siromašnije od sebe misleći da su od njih bolji i sposobniji samo zato što imaju više od njih pa se kao takvi smatraju pozvanijima za najviše državne i društvene položaje. No, upravo je njihovo bogatstvo često razlog da se odaju kojekakvim manama.²⁹⁰

Što se pak tiče *obiteljskog života*, u njemu je neophodna suradnja muža i žene. Muž radi izvan kuće sabirući, a žena u kući čuvajući. Zadnja riječ u obitelji pripada mužu.²⁹¹ Obiteljski život ima svoja posebna pravila kojih se treba pridržavati ako se želi da bude sretan: (1) nije dobro da se međusobno žene bliski srodnici;²⁹² (2) svrha braka je uzajamna ljubav i rađanje djece. A najpogodnije vrijeme za stupanje u brak jest 18 godina za djevojku, a 25 za mladića; (3) nije dobro da supružnici imaju bračne odnose kad puše vlažan južni vjetar, jer on labavi ljudsko tijelo što se lako može prenijeti na tako začetu djecu. Suh, hladan i sjeverni vjetar je za to mnogo pogodniji, jer čini ljudsko tijelo otpornijim, čvršćim i zdravijim.²⁹³ (4) U bračnim odnosima supružnici treba da budu umjereni, jer prečesti odnosi slabe tijelo i još više raspiruju spolni nagon.²⁹⁴ (5) Žene su po naravi u mnogim stvarima različite od muškaraca: labilnije su i duhovno siromašnije; častohlepne su i žele se pošto-poto drugima svjediti; iako su po naravi bojažljivije od muškaraca, nerijetko su drskije i bestidnije od njih; iako su nježnije od njih jer imaju meko srce, ponekad znaju biti od njih okrutnije; neumjerene su i odane strastima, jer se

²⁸⁷ Listovi 29v—30r.

²⁸⁸ List 30r.

²⁸⁹ Listovi 29v—30r.

²⁹⁰ Listovi 30v—31r.

²⁹¹ List 31v.

²⁹² List 32r.

²⁹³ Listovi 31v—32v.

²⁹⁴ List 33rv.

ne povode za razumom nego za osjećajima; ne znaju se svladavati; podložne su naglim promjenama jer im je takvo ustrojstvo tijela; kao što im je krhko tjelesno ustrojstvo, takva im je i volja; ne znaju čuvati tajnu: čim im se netko dodvori, odmah mu povjeruju i odaju ono što bi morale čuvati. Zbog toga ni njihovi savjeti ne vrijede mnogo.²⁹⁵ (6) Prirodno je da roditelji i djeca gaje uzajamnu ljubav koja ih povezuje u obiteljsku zajednicu. Da bi djeci osigurali što sretniju budućnost, potrebno je da ih roditelji od malih nogu odgajaju u vrlinama. U tomu treba da im pomaže stručan odgojitelj koji će znati uočiti njihove prirodne sklonosti i pomoći im da se razviju. (7) U životu djece igra zauzima veoma važnu ulogu jer im pomaže da se odmore od tjelesnog napora, jača tijelo i razvija duh. (8) Nije dobro da nose premekanu i odveć toplu odjeću jer ona čini neotpornim tijelo i duh. Isto tako treba da se klone lošeg društva koje je to opasnije što povlađuje lošim sklonostima koje se nalaze u svakom čovjeku. (9) Što se pak tiče dječje prehrane, potrebno je da jedu više i češće nego odrasli jer se njihovo tijelo razvija, ali pri tom moraju paziti da odveć ne opterete želudac a time normalnu djelatnost razuma. Zimi neka jedu krepkiju, a ljeti lakšu hranu. Ne treba se zabrinjavati ako plaču, jer time oslobađaju nagomilane emocije. (10) Ženska djeca moraju biti posebna briga roditelja. Treba da ih odgoje da se čedno ponašaju, a ne da rade što hoće. Neka izbjegavaju dokolicu imajući uvijek u rukama konac i iglu, platno ili pređu. Roditelji im ne smiju dopustiti da odveć brbljaju, što može lako dovesti do svađe jer se ne znaju svladavati. (11) Za razliku od ostalih, nije potrebno da se vladareva djeca izlažu prevelikim tjelesnim naporima, jer je za njih potrebnije da razvijaju razumske i duhovne sposobnosti, nego tjelesne. Treba ih tako odgajati da budu razboritija nego ratobornija te da uz ratničku vještinu dobro poznaju i povijest svoje obitelji.²⁹⁶

2. *Država u ratu*

U slučaju rata vladar treba da zna odakle će unovačiti svoju vojsku. Nije dobro da unovačuje južnjake kojima nedostaje hrabrost i postojanost u opasnostima, jer su odveć vatreni i nerazboriti. Lako se oduševe, ali ih isto tako lako obuzme panika. Sjevernjaci, naprotiv, u svojim žilama imaju mnogo više krvi, ali su u ratu presmioni i neoprezno srljaju u pogibao. Istočnjaci su i zapadnjaci, za razliku od drugih, lukavi, ali im nedostaje vještina i ratnički talenat. Najbolji su ratnici iz umjerenih krajeva. Dovoljno su odvažni da se ne boje umrijeti, ali im ne manjka ni razboritosti. U vojarni su skromni i disciplinirani. Takva svojstva imaju

²⁹⁵ Listovi 32v—34r.

²⁹⁶ Listovi 34r—35v.

Talijani koji ne samo što posjeduju oštroumnost i marljivost Španjolaca i Indijaca, nego su k tome vješti i inteligentni, a nisu žestoki kao Francuzi i Nijemci.²⁹⁷

Vojnici moraju biti priviknuti na teške tjelesne napore, vješti rukovanju ne samo osobnim naoružanjem, nego i svim ratnim strojevima. Takve će vladar najlakše naći među obrtnicima kao što su stolari, kovači, kolari koji imaju snažne mišice te među mesarima koji su vični proljevanju krvi i lovcima kojima obično ne manjka hrabrosti i lukavosti, jer su npr. veprovi opasniji od ljudi. Svi oni treba da se odlikuju ne samo tjelesnom snagom i hrabrošću nego i inteligencijom te ponosnim držanjem tijela. Među mladićima valja za ratnike birati one koji se odlikuju snažnim tjelesnim ustrojstvom, razvijenim tjelesnim udovima kao kod životinja te odvažnošću i čvrstim žilcima, kada se radi o proljevanju krvi. Treba da budu izvježbani u neprestanom pokretu tijela. Što se, naime, budu više i brže kretali u borbi, lakše će protivniku zadati odlučan udarac, a sami će se manje izlagati opasnosti da budu pogođeni. Kod svih vojnika treba razvijati osjećaj ponosa i časti da neprijatelju ne bi lako okrenuli leđa i sramotno pobjegli. Zato ih poslije bitke treba znati pohvaliti i nagraditi.²⁹⁸

Seljaci su prikladniji za pješake, a plemići za konjanike jer su tjelesno neotporniji od seljaka kojima nije težak prijelaz od pluga i nižih fizičkih poslova na rukovanje oružjem. No, jedni i drugi se moraju neprestano vježbati u vojarnama da bi na bojnopolju ne samo imali što manje gubitaka nego i da bi što lakše pobijedili neprijatelja.

Starješine treba da znaju u svakom trenutku što im je činiti kad se nađu u bici. Posebno moraju paziti da ne bi dolazilo do nepotrebne stiske, guranja i međusobnog ometanja. Što je više vojnika, to njihovi pokreti i djelatnost moraju biti izvježbaniji, jer u slabo raspoređenom mnoštvu može lako doći do pometnje i nereda, a time do bijega i poraza. Zato bojni red ne smije biti ni odveć zbijen da ne bi postao laka meta neprijateljskim hicima, ni odveć razmaknut da ga neprijatelj ne bi lako razbio. Razmak između vojnika mora biti takav da jedan drugomu ne smeta. A to se mora dobro uvježbati izvan bitke.

Vojnici moraju biti posebno uvježbani da dobro promatraju neprijatelja, posebno da znaju predvidjeti njegove pokrete i prozreti njegove namjere. A veoma je važno znati izabrati mjesto za borbu i iskoristiti sve prednosti što ih ono pruža. Da bi vojnici što uspješnije gađali u borbi, potrebno je da to izvan borbe uvježbavaju gađanjem u pokretne ciljeve kao što su mete, ptice u

²⁹⁷ List 41rv.

²⁹⁸ Listovi 41v—42r.

letu ili pak slična pokretna tijela. A da bi vojnici u slučaju potrebe s oružjem mogli plivati, potrebno je da ono ima drvene drške.²⁹⁹

Vojnici u borbi moraju biti što oprezniji jer se — kako reče Katon — pogreške drugdje mogu ispraviti, dok se u borbi odmah skupo plaćaju.

Dok je vojska u pokretu ili odmoru, treba budno paziti da je neprijatelj ne iznenadi. Ako namjerava prenoćiti na otvorenomu ili se tu zadržati određeno vrijeme, mora odmah iskopati rovove i podignuti utvrde četverokutnog, okruglog, polukružnog ili jajolikog oblika iz kojih se je najlakše braniti u slučaju iznenadnog napadaja. U logoru valja znati tako postaviti oružje da sam pogled na nj prestraši neprijatelja, a vojnici da ga budu mogli svakog trenutka spremno pograbiti. Vojskovođa, kojemu je povjeren život tolikih ljudi, mora budno paziti da ga neprijatelj ne bi iznenadio. Zato treba da oružje uvijek bude očišćeno i spremno za borbu, kako bi neprijatelja prošla volja da napadne. Zastavnik nikada ne smije skrivati stijeg, nego ga hrabro nositi u borbi. Svakako treba izbjegavati borbu protiv vjetra i sunca.³⁰⁰

Bojni red može poprimiti više geometrijskih oblika. Četverokutni red se dobiva ako se poredaju vojnici jedan iza drugoga tako da širina bojnog reda bude jednaka njegovoj dubini. Isto tako bojni red odgovarajućim rasporedom vojnika može poprimiti trokutni, kružni ili piramidalni oblik. Vojnici, sa svoje strane, treba da znaju zauzeti ispravan borbeni stav. Tako npr. prilikom bacanja koplja desnu nogu treba držati naprijed, a lijevu nazad isturujući tako naprijed desni, jači bok, dok je lijeva, slabija strana na kojoj se nalazi srce zaštićena. Time se ujedno otkriva najmanja moguća površina tijela. Desna ruka mora uvijek biti slobodna za borbu, dok lijeva služi za zaštitu tijela. Prilikom borbe izbliza vojnik se ne smije razmahivati rukama lijevo i desno, jer se izlaže opasnosti da ga protivnik rani. Rimljani, koji su bili pravi stručnjaci u ratnoj vještini, smijali bi se kad bi vidjeli da se neki vojnik bori okomitim mahanjem oružja ili razmahivanjem u stranu. Udarci ili ubodi moraju biti vodoravni.³⁰¹

Za opsjedanje tvrđava i probijanje gradskih zidova postoji više vrsta strojeva za bacanje kamenja kojima moraju znati rukovati vojnici. Za to služe također razne naprave kao što su »ovnovi« (zidoderi) za probijanje bedema, bojna koliba za zaštitu od neprijateljskih strijela, drveni toranj za juriš na neprijateljske zidine itd. Opsjedatelji isto tako moraju dobro znati kolika je visina neprijateljskih bedema što se može utvrditi na dva načina: (1) tako da se sveže za strijelu tanki konac pa se onda odapne na

²⁹⁹ List 42rv.

³⁰⁰ List 43r.

³⁰¹ List 43rv.

gradske zidine i (2) po kutu sjene drveta koje se podigne ravno uvis usporedno s gradskim zidinama. Izmjerivši tako visinu zida, podigne se drveni toranj iste visine s kojega se može lako napasti utvrda na koju se želi jurišati.³⁰²

Kao što treba znati opsjedati gradske zidine i na njih jurišati, isto tako ih treba znati braniti od napadača. Zato grad ili tvrđava mora u prvom redu biti dobro opskrbljena živežnim namirnicama, posebno solju i dvopek, raznim životinjama koje se u slučaju potrebe mogu zaklati te s više vrsta užadi za ratne strojeve. U nedostatku užadi mogu korisno poslužiti konjska struna, ženske vlasi itd.³⁰³ Kad neprijatelj okruži grad rovovima, branitelji treba da između ostaloga pripreme velike posude mokračće i izmeta izlijevajući ih u pogodnom trenutku na neprijatelja. Osim toga treba svakako nastojati spaliti neprijateljske strojeve za opsjedanje i bombardiranje grada smjesom smole i sumpora ili ih srušiti posebnim željeznim kukama privezanim za konope. Sve se to može lako primijeniti i u pomorskim bitkama.³⁰⁴

*
* * *

Iz ovog sintetičkog pogleda na Polikarpovu političku misao nije teško uočiti njegovu idejnu povezanost s Tomom Akvinskim (1225/26—1274) i njegovim djelom *De regime principum* koje je Polikarp kao dominikanac bez sumnje dobro poznao. Po toj nauci — koju Toma Akvinski preuzima od Aristotela — država, kao i čitava priroda, predstavlja sustav različitih, viših i nižih, jediniki koje po svojoj naravi stoje u uzajamnom odnosu i svaka od njih, slično organima u ljudskom tijelu, ima svoju specifičnu ulogu u službi cjeline. Zato u državi postoje različita zvanja i zanimanja bez kojih ona ne bi mogla postojati. U tom smislu je i vladarska služba samo jedna, iako veoma važna, služba u korist zajednice. Zato se i vladar, kao i svi ostali, procjenjuje samo po tomu kako vrši svoju ulogu i koliko stvarno doprinosi općem dobru državne zajednice. Njegova vlast, koju mu daje Bog da upravlja javnim životom države, nije ništa drugo nego služba u korist državne zajednice. Zbog toga se vladar ne smije samovoljno ponašati, ne smije odveć posjedovati ni udarati namete građanima više nego je stvarno potrebno. On po svojoj savjesti mora nastojati da svi društveni slojevi i sve pojedine službe tako skladno djeluju da i pojedinci i zajednica mogu ostvariti sretan i krepstan život u kojem se sastoji svrha ljudskog društva. Naravno, ta svrha — iako shvaćena kao dobro u sebi — još nije konačna. To

³⁰² List 44rv.

³⁰³ List 44v.

³⁰⁴ Listovi 44v—45r.

ograničeno dobro zajednice vodi k neograničenom dobru i konačnoj sreći svakog pojedinca u Bogu.

Karakteristika je toga tomističkog poimanja društva i države u tomu da dobro vođen politički život zajednice doprinosi ostvarenju konačnog cilja pojedinca. Zadaća je vladara da u državi postavlja temelje toj sreći stvaranjem uvjeta za rad, red i mir, brigom za javne službe kao što su npr. pravosuđe, uprava, obrana itd. te sprečavanjem svega onoga što priječi ostvarenje tog cilja.³⁰⁵

U svjetlu tih aristotelsko-tomističkih načela, koja u glavnim crtama usvaja i slijedi Ivan Polikarp Severitan, ovdje ćemo se ukratko osvrnuti na važnije vidove njegove političke filozofije nastojeći ih povezati s ondašnjim idejnim gibanjima i političkim zbivanjima.

1. Sredina i razdoblje u kojemu je živio i radio Ivan Polikarp Severitan, jednako kao i njegov suvremenik Nicolò Machiavelli (1469—1527), bilo je, istina, intelektualno briljantno, unjetnički kreativno a gospodarski najnaprednije ili među najnaprednijima u Evropi, sposobno da hladno racionalno i empirijski gleda na svijet oko sebe, ali isto tako i žrtva najgore političke korupcije i najdublje moralne bijede. Najrazličitije okrutnosti i politička ubojstva bila su svakidašnja pojava, a sila, nasilje i prijevara uobičajena sredstva za postizanje cilja. Bilo je to, osim toga, politički jedno od najburnijih razdoblja u povijesti Italije razdirane između Španjolske, Francuske i Njemačke, hegemonističkih težnja Cesara Borgie i Julija II te, konačno, unutrašnjeg otpora takvoj politici. Izlaz iz tog kaosa Ivan Polikarp Severitan je vidio u povratku ljudskim i kršćanskim vrlinama koje su u to vrijeme bile prilična rijetkost. Zato vjera u Polikarpovoj koncepciji države i društva igra tako veliku ulogu, jer ju je smatrao jedinom sposobnom da drži na uzdi ljudsku zloću. To je razlog zbog kojeg traži od vladara — za razliku od npr. Machiavellija — gotovo redovničku suzdržljivost i ponašanje, stavljajući poseban naglasak na bogobožnost, pravednost i poštivanje zakona tako da njegovi zahtjevi osciliraju između pretjeranog optimizma i političkog realizma. No, on time ne prestaje biti humanist, jer se veoma rijetko služi biblijskom argumentacijom, dok obilno poseže za primjerima klasične starine.

2. Moralni cilj zbog kojega postoji politička vlast zahtijeva da ona bude ograničena i izvršavana samo u skladu sa zakonom koji je jednak za sve. Zato vladar ne smije nikoga samovoljno lišiti slobode ili mu oduzeti materijalna dobra, niti se njegova vlast može promatrati odvojeno od moralne slobode podložnika. Sve što vladar zahtijeva od drugih, mora najprije sam vršiti. Upravo zbog toga vladar koji ne poštuje zakone ne može više biti smatran zakonitim vladarom nego tiraninom koji osobno dobro pretpostavlja

³⁰⁵ G. H. Sabine, n. dj. str. 191—192.

dobru zajednice pa mu se kao takvu treba oduprijeti. Iako Polikarp Severitan osuđuje upotrebu otrova i političkog ubojstva,³⁰⁶ toliko raširenu u njegovo vrijeme, ipak drži dopuštenim otpor tiranskoj vlasti pod uvjetom da se time ne nanosi veća šteta općem dobru od one koju nanosi tiranin svojim samovoljnim ponašanjem. Izjavom da se vladar ne bi smio osjećati sigurnim samo zato što posjeduje silu koje drugi nemaju, ako narod nije uza nj, čini se da je htio opravdati oružanu pobunu i nasilno zbacivanje tiranske vlasti i ustvrditi da je narod taj koji svoj immanentni suverenitet prenosi na vladara.

3. Iako Polikarp Severitan praktično više moralizira nego teoretizira o tomu koji je najbolji oblik vladavine, da li monarhija, aristokracija ili demokracija, ipak se čini da su njegove simpatije na strani aristokratske republike kakva je npr. Venecija, i to u prvom redu zbog toga što — po njegovu mišljenju — u takvu sustavu ne postoji opasnost od borbe za vlast nego se ona nalazi u rukama jednoga predstavničkog tijela. No, za njega je mnogo važnije kako se vlast provodi nego tko zapravo vlada. U tom smislu je zanimljivo da su njegovi sinonimi za državu *regnum* i *respublica*, a za vladara *rex* i *princeps* ne misleći time na određen oblik vlasti, slično kao što kod Machiavellija *il principe* ne znači titularnog kneza, nego valadara uopće.

4. U vrijeme stvaranja apsolutnih monarhija u Evropi, koje su i u Italiji imale svoje zagovornike, Polikarp Severitan se proglašava njihovim odlučnim protivnikom. Dok je npr. N. Machiavelli smatrao idealnim vladarom jednog pustolova i po zlu poznatog Cesara Borgiu koji je sanjao o talijanskoj kraljevskoj kruni sličnoj onima koje su postojale drugdje i vladale bez mnogo obaziranja na zakon i stvarne težnje svojih naroda, dotle Polikarp Severitan ističe urbinskog vojvodu Francesca Mariju di Montefeltro della Rovere, hvaleći njegove ljudske, državničke i vojničke vrline, koji se u obrani svoje državnice nije ustručavao podići oružje protiv centralizatorske politike pape Leona X.

5. Polazeći od aristotelsko-tomističkog načela da je neka vlast dobra ako se po pravdi i zakonu brine za opće dobro, Ivan Polikarp Severitan ne samo da ne suprotstavlja jednu drugoj političku i duhovnu vlast nego pretpostavlja njihovu suradnju u općem interesu građana. Iako zahtijeva da država u praksi opslužuje religiozno-moralna načela, ipak se kod njega ne može naći ni traga nekom suparništvu tih dviju vlasti do čega je drugdje nerijetko znalo dolaziti, ni želji da se jedna drugoj nametne silom.

6. Polikarpova *Monoregia*, objavljena g. 1522, vremenski i idejno zatvara jedno dugo i u povijesti političke misli veoma plodno razdoblje, kojemu je svojim pisanjem o tomu kako bi vladar tre-

³⁰⁶ *Monoregia*, list 10r.

bao vladati dao posebno obilježje začetnik humanizma Francesco Petrarca (1304—1374), a nastavio čitav niz poznatih talijanskih humanističkih pisaca kao što su Coluccio Salutati (1331—1405), Poggio Bracciolini (1380—1459), Antonio Beccadelli (1394—1471), Leon Battista Alberti (1404—1472), Enea Silvio Piccolomini (1405—1464), Matteo Palmieri (1406—1475), Diomedede Carafa (1407—1487) i Francesco Patrizi iz Siene (1413—1494).³⁰⁷

Toj skupini talijanskih humanista treba pribrojiti i Erazma Roterdamskog (1469—1536) koji je g. 1516. objavio djelo *Institutio principis christiani* koje sadržajno stoji na liniji spomenutih talijanskih humanista.³⁰⁸ To je, naime, razdoblje u povijesti političke misli ostalo naročito poznato po traktatima o umijeću vladanja, tj. o tomu što bi sve vladar trebao znati da bi mogao dobro vladati. U tomu je Polikarpova *Monoregia* sadržajno najbliža Petrarkinu djelu *De optima republica administranda* i Erazmovu *Institutio principis christiani*. No, u to su vrijeme već bila napisana djela koja će uskoro unijeti revoluciju u političku filozofiju i samo su čekala trenutak svog objavljivanja. Tu su revoluciju pripremili Francuz Philippe de Commyens (1447—1511) djelom *Mémoires* napisanim još g. 1498, a objavljenim tek g. 1524.³⁰⁹ i Talijan Nicolò Machiavelli (1469—1527) djelima *Il Principe* napisanim g. 1513, a objavljenim tek g. 1531. te *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio* napisanim između g. 1513. i 1521.³¹⁰ Oni više ne raspravljaju o tomu što bi vladar trebao znati da bi dobro vladao nego što bi trebao činiti da bi uspješno vladao.³¹¹ Tako se, zahvaljujući uglavnom N. Machiavelliju, u to vrijeme rađa politička filozofija kao autonomna disciplina odijeljena od teologije i moralne filozofije i oslobođena veza sa skolastikom. Objekt te discipline jest proučavanje političke zbilje u svojoj njezinoj objektivnoj datosti, odvojene

³⁰⁷ Usp. B. Brunello, *Dottrine politiche*, str. 123—128.

³⁰⁸ *Desiderii Erasmi Roterdami Opera omnia*, IV, Lugduni Batavorum, Cura et impensis Petri Vander, MDCCIII, str. 562—611.

³⁰⁹ Usp. A. Arnold, *Die ethisch-politische Grundanschauungen des Philips von Commyens*, Dresden 1873; V. L. Bourlly, *Les idées politiques de Commyens*. Revue d'histoire de France des origines aux guerres d'Italie, V (Paris 1904), 5—22.

³¹⁰ Luciano Malusa, *Dall'Umanesimo alla Controriforma*. Storia del pensiero occidentale. III. Milano, Marzorati; 1975, str. 333. O Machiavelliju postoji golema literatura od koje ovdje navodim samo neka značajnija djela objavljena zadnjih nekoliko godina: H. Butterfield, *The Statecraft of Machiavelli*, London 1955²; A. Renaudet, *Machiavelli. Etude d'histoire des doctrines politiques*, Paris 1956²; G. Sasso, *Nicolò Machiavelli. Storia del suo pensiero politico*, Napoli 1958; J. R. Hale, *Machiavelli and Renaissance Italy*, London, 1961; B. Brunello, *Machiavelli e il suo pensiero politico del Rinascimento*, Bologna 1964; F. Chabod, *Scritti sul Machiavelli*, Torino 1964; F. Gilbert, *Nicolò Machiavelli e la vita culturale del suo tempo*, Bologna 1964; U. Spirito, *Machiavelli e Guicciardini*, Firenze 1970.

³¹¹ G. H. Sabine, n. dj. str. 256—261.

od ostalih oblika znanja pa tako i od moralne teologije i morala uopće. Machiavelli, istina, ne niječe vlastiti cilj političkog života, tj. sreću građana, ali se bitno udaljava od dotadašnjeg aristotelovskog učenja da taj cilj treba da bude povezan s moralom.³¹²

Gotovo istovremeno s Commyensom i Machiavellijem i Thomas More (1477—1535) g. 1516. izdaje svoju *Utopiju* koja, skupa s njihovim djelima, svojim idejama opće jednakosti i pravde označava početak jednog novog doba u povijesti političke filozofije.

7. Budući da su Ivan Polikarp Severitan i Nicolò Machiavelli živjeli ne samo u isto vrijeme i bili neposredni očevici istih burnih događaja kroz koje je u to vrijeme prolazila Italija nego i jedan drugomu veoma blizu, samo se od sebe nameće pitanje mogućnosti njihovih međusobnih odnosa i utjecaja. Iako je Machiavelli najveći dio svog života proveo u Firenzi ili njezinoj okolici, svega stotinjak kilometara od urbinske vojvodine gdje je predavao Ivan Polikarp Severitan, čini se da sa sigurnošću treba isključiti mogućnost njihova osobnog poznanstva. No, postoji mogućnost njihova znanstvenog poznanstva, tj. da je npr. Machiavelli čitao *Monoregiju* jer je ona g. 1522. bila tiskana pa je sasvim lako mogao doći do nje. Sličnost pojedinih poglavlja Polikarpove *Monoregije* i Machiavellijeva *Il Principe* upućuju nas na takvu, iako za sada samo teoretsku mogućnost. To tek treba da se pomnije prouči. No, to još, naravno, nije nikakav dokaz njihove međusobne ovisnosti ili utjecaja jer navedena sličnost može biti slučajna ili pak potjecati od zajedničkih izvora do kojih su obadva mogli doći. No, budući da je — kako smo vidjeli — *Il Principe* bio tiskan tek g. 1531, za to je postojala određena mogućnost.

Bilo kako bilo, značajno je da je *Monoregia* — barem koliko je nama poznato — najstarije djelo jednog Hrvata posvećeno političkoj filozofiji³¹³ i ratnom umijeću pa joj i zbog toga pripada posebno mjesto u povijesti hrvatske filozofske misli.

Summary

Among the lesser known Croatian humanists of the end of fifteenth and the beginning of the sixteenth centuries is John Policarpus Severitanus (Ioannes Policarpus Severitanus). Through the

³¹² O tomu v. G. Quadri, *Nicolo Machiavelli e la costruzione politica della coscienza morale*, Firenze 1971²; P. Janet, *Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale*, Paris 1924⁵; J. W. Allen, *A History of Political Thought in the XVI Century*, London 1951.

³¹³ Znamo da je npr. Juraj Dragišić namjeravao napisati *Tractatus de rebus moralibus atque ad civile regimen pertinentibus*, ali ga, čini se, nikada nije napisao (Usp. Zvonimir Cornelius Šojat, n. dj. str. 56).

discovery of previously unknown records, discovered in out-of-the-way archives and libraries, the author has shed new light on the life and the scientific works of a figure known to-date only by his name.

John Policarpus Severitanus was born, of poor parents, in Šibenik, Croatia, in 1472. After the usual primary education, his special talent for poetry was noticed by some friends. They sent him to study poetry in the Roman academy set up by the well-known Italian humanist, Pomponio Leto, who was supported by other humanists like Giovanni Sulpizio. Shortly after, around 1490 or 1491, he was acclaimed the best poet of the year and was proclaimed by Pomponio Leto *poet laureate*. After this success, he attended the courses — precisely where is not known — of Marco Antonio Sabellico and Palladio Fosco.

After returning to his own country, he entered the Dominican Order in his native Šibenik and, following a year of novitiate, was sent by superiors to Ferrara and Bologna to study philosophy and theology. After obtaining the doctorate in theology at Ferrara in 1501, he was offered the post of Regent of Studies for the Dominicans, first at Perugia and then at Ancona. But he preferred to go back to his own land where he was offered a post in the public schools of Šibenik, which he filled until 1510. As a result of some conflict with public authorities in Šibenik, he took off for Italy; there, in Sulmona, birthplace of the poet Ovid, he began to teach humanist letters in the public school. In 1514 or 1515, he went to Urbino where he became acquainted with Duke Francesco Maria de Montefeltro della Rovere. The Duke struck up a friendship with him and became his patron. Thereafter, he taught in various schools in the duchy of Urbino until 1525 when he was recalled to Rome by his superiors. It was probably there that he died shortly thereafter.

While yet a child, Policarpus Severitanus began to write poetry. Later, as a student at Ferrara and Bologna, he composed tracts in philosophy, theology, and history, and wrote commentaries on the works of various classical writers. His printed works include: (1) *Solimaidos libri tres*, published for the first time in Rome in 1509 and reprinted, in Venice, in 1522. This is a description, in heroic hexameter, of creation, original sin, and the redemption of man; (2) *Oratio ad Serenissimam Ioannam reginam Uiriusque Siciliae*, published in 1514 to note the visit of Queen Joanna of Naples, wife of King Ferdinand I (1458—1494); (3) *Dionisii Appolonii Donati de octo orationis partibus libri octo et Senecae Cordubensis Ethycorum libri quatuor cum commentariis* published in Perugia in 1517. Another edition of the work was published in Milan in 1520; (4) *Grammatices, horisticae, methodicae et exegeticae libri tres* published in Perugia in 1518; (5) *Feretreidos libri*

tres a poem written in heroic hexameter and published in Venice about 1522; (6) *Pro Isocratis moralis philosophiae commentariis vernacula interpretatio* published in Venice about 1522; (7) *Monoregiae ex qua coniicitur totius humanae vitae modus libri quatuor* published in Venice in 1522. In addition to these works, the author of this study also has been able to identify the titles of some lost works, as, e. g. *Historia Dalmatiae; Reipublicae Eugubinae historia; De retrogradi natura carminis*, plus a number of other works and commentaries on Ovid, Persius, Juvenal, Pliny, and other classical authors.

This study had given particular attention to the work *Monoregiae ex qua coniicitur totius humanae vitae modus libri quatuor* (abbreviated as *Monoregia*) which is concerned with the art of governing, i. e., what a ruler needs to know and how he needs to behave in order to rule his realm wisely. The author analyses the principal ideas in this area, comparing them with contemporaneous works of the same type. He finds a particular similarity with the work of Francesco Petrarca *De optima republica administranda* and the work of Erasmus of Rotterdam *Institutio principis christiani*. The work found its inspiration in the aristotelian-thomistic principles concerning order in the state, and in the principles of Christian morality concerning the personal conduct of rulers. The fourth book of the work is concerned with the waging of war.

The *Monoregia* of Policarpus Severitanus brings to a climax a long line of political philosophy begun centuries earlier and of theories about the philosophy of government, all of which had been taught in universities throughout Europe and had been treated in numerous works. Immediately after the publication of this work, there appeared the work of Philippe de Commyens *Mémoires* (1524) and of Nicolò Machiavelli *Il Principe* and *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio* (1531 and 1532) which, with their revolutionary ideas, marked the birth of a new era of political philosophy in Europe.